DE SAGE VAN DEN VLIEGENDEN HOLLANDER

DOOR

DR. G. KALFF JR.

MET PLATEN EN VIGNETTEN DOOR ROSWAL WENCKEBACH

ZUTPHEN W. J. THIEME & CIE 1923

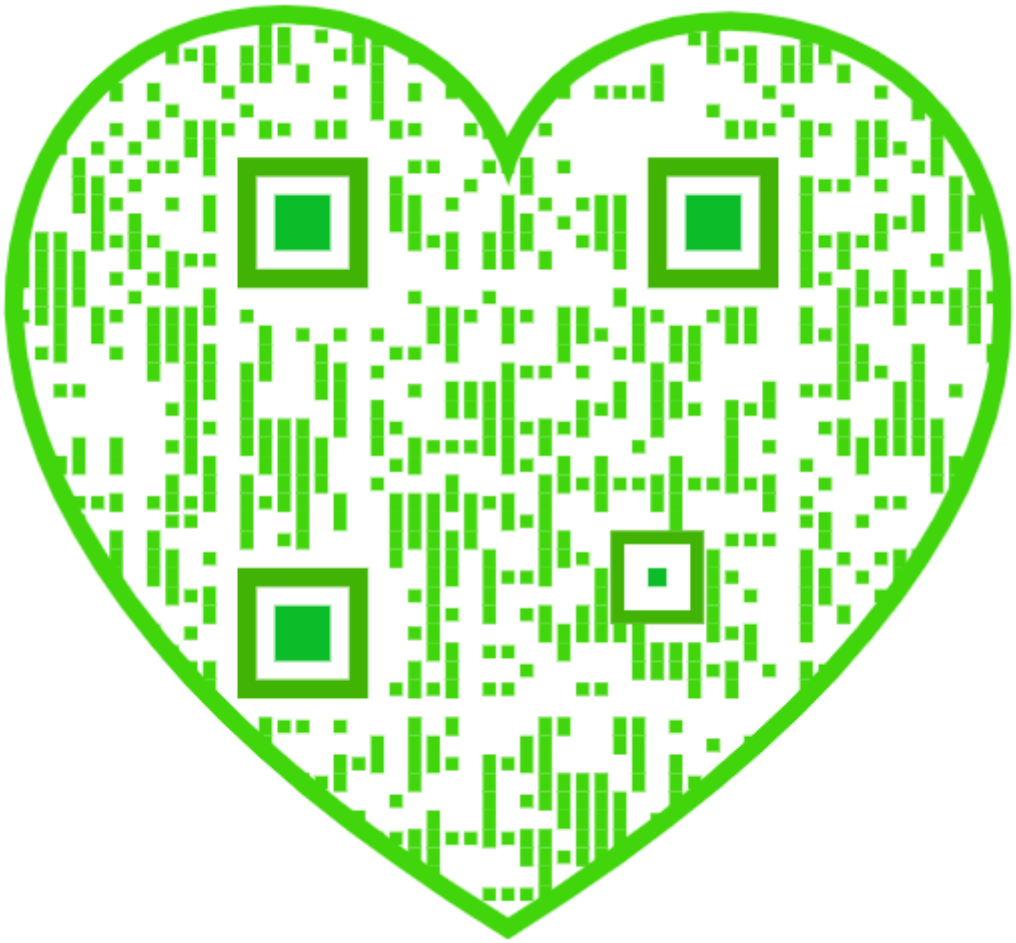

DE SAGE VAN DEN VLIEGENDEN HOLLANDER.

AAN MIJN VROUW,
MET DE LIEFDE EN DANKBAARHEID,
DIE ZIJ KENT.

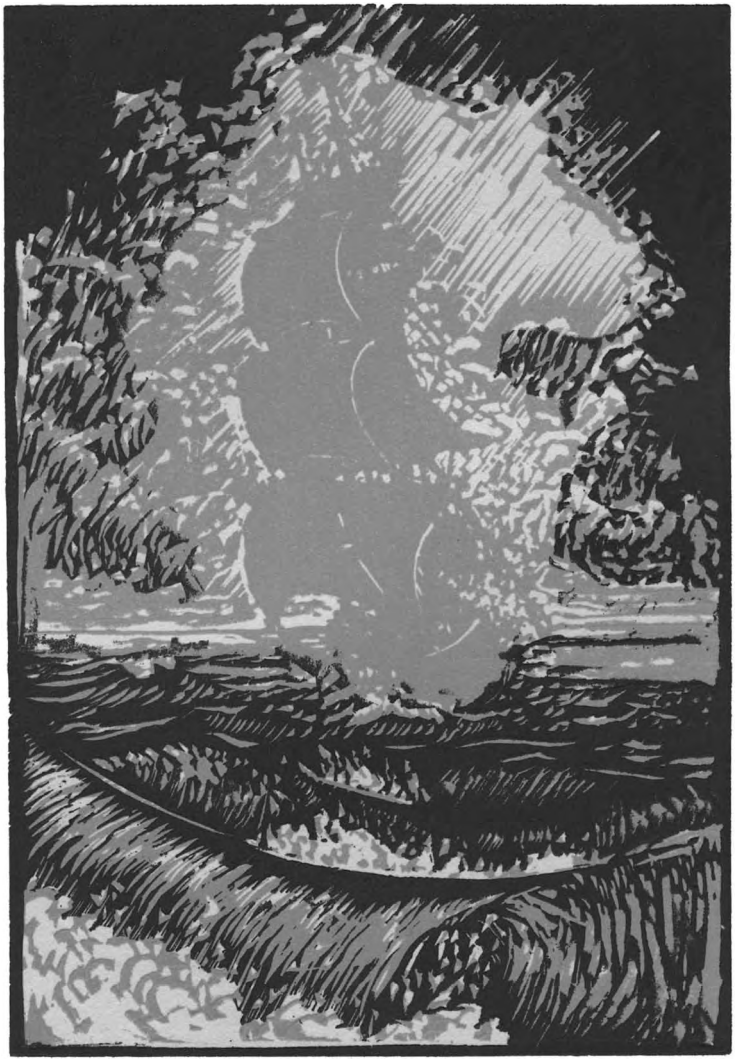

De Vliegende Hollander.

DE SAGE VAN DEN VLIEGENDEN HOLLANDER

NAAR BEHANDELING, OORSPRONG EN ZIN ONDERZOCHT

DOOR

Dr G. KALFF Jr.

LEERAAR AAN HET AMSTERDAMSCH LYCEUM

MET PLATEN EN VIGNETTEN VAN OSWALD WENCKEBACH

ZUTPHEN ~ W. J. THIEME & CIE ~ 1923

VOORBERICHT.

Bij het bewerken van dit nog nooit in grooter verband gezet onderwerp trof mij dubbel: de hinderlijke onsamenhang der geleerdheid, en de weldadige samenhang der geleerden.

Aan den eenen kant het gemakzuchtig-opdisschen en bijgeloovig-napraten van denzelfden kost; aan den anderen kant het op eigen houtje bijeenbrengen en verspreidhouden van nieuwe gegevens: — toeval, meer dan speurzin diende me om hier tot eenheid te komen.

Maar onder dit „toeval" moet een voorname plaats gegeven worden aan de velen, die mijn onderzoek hebben gesteund. Met name Dr. A. Borgeld te Amsterdam, die mij eerst bijna den moed deed verliezen, toen uit zijn aanteekeningen-schat het een na het ander te voorschijn kwam, dat mij onbekend was gebleven. De zeldzame royaliteit, waarmee hij mij deze gegevens ter bewerking afstond, hergaf mij daarna weer den moed, door te zetten.

Wat mijn voorgangers betreft: prof. Wolfgang Golther schreef indertijd Die Sage vom fliegenden Holländer [1]). Echter stelt zijn onderzoek mij in lengte, breedte

---

[1]) Bayreuther Blätter XVI (1893) p. 307–319, herdrukt in zijn Gesammelte Aufsätze zur Deutschen Sage und Dichtung Lpzg. 1911.

Hierin zijn verwerkt twee opstellen, die mij niet toegankelijk waren: H. Gaidoz & F. Rolland. Les vaisseaux fantastiques (Mélusine II, 1884) en Werner Söderhjelm Flygande Holländaren (in 't Finsche studentenalbum Kaukomeli Helsingfors, 1890).

en diepte teleur, aangezien er geen lijn in de redeneering is, hij vrijwel alleen op de Duitsche literatuur let, en reeds vóór de mythologie halt wordt gemaakt. Het geheel maakt den indruk van een gelegenheidsstudie ad majorem gloriam magistri R. W.

Belangrijker is het werk van Wilbur Bassett Wanderships [1]). Deze „ensign" der Amerikaansche marine breidde het desbetreffend hoofdstuk van een werk zijns vaders Fletcher Bassett [2]) uit tot een boek, waarvoor zeer veel is doorgelezen. Mijn bezwaar richt zich hier voornamelijk tegen de methode: de vader lijmt duizenden gegevens achter elkaar zonder orde, zonder bespreking, zonder nadere vindplaats of contrôle; de zoon hanteert de meest schemerachtige verhalen alsof ze 't aangewezen timmermateriaal voor zekerheid geven, en de vorm is evenmin bepaald wetenschappelijk: vijf romantische vertellingen, waarachter telkens de bewijsstukken volgen; eerst de mozaïek in haar geheel, en dan nog eens in stukjes. W. Bassett zegt trouwens zelf, dat deze noten dienen "rather to suggest the collateral sources of information upon the legends, and to indicate the latent possibilities of investigation carried out along these lines."

Aan welke suggestie ik dan gehoor gegeven heb, overtuigd, dat de wetenschap zoowel haar kracht als haar zwakte het best aan haar grenzen leert beseffen. De historicus Bernheim schat bedenkelijk de sage: „wichtiger vielleicht in negativer Hinsicht als wegen der positiven Zeugnisse, die wir ihr verdanken; denn sie ist diejenige Geschichtsquelle, welche vermöge ihres Charakters den stärksten Trübungen von allen ausgesetzt

---

[1]) Folkstories of the Sea, with notes upon their Origin. Chicago, 1917.

[2]) Legends and Superstitions of the Sea and of Sailors in all lands and at all times. Chicago-New-York, 1885.

ist, denen der „Nacherzählung" [1]). Ik houd het daartegenover met Guyau, den dichterlijken wijsgeer, die zegt: „L' histoire ne nous fournit que des faits bruts, souvent contestables, tandis que la légende nous fait connaître les sentiments profonds et durables qui dominent ces faits et ont contribué à les produire." [2])

Amsterdam, Paschen 1923. G. K.

---

[1]) Lehrbuch der historischen methode [5]. Lpzg. 1908, p. 494, waar overigens (evenals 349 v., 382 v.) zeer leerzaam wordt uitgelegd de methode van onderzoek naar wezen en vorming der sage. Eerlijkheidshalve zij vermeld, dat p. 503 Bernheim het standpunt van Guyau nadert.

[2]) Bloemlezing door Fouillée. Par. 1921 p. 83.

LIJST DER PLATEN.

De Vliegende Hollander . . . . . Titelblad
Vader en zoon (Marryat) . . . . . p. 18
„Larve" (Heym) . . . . . p. 68
De ontmoeting bij de Kaap . . . . . p. 122
De Zeeroover Oddo . . . . . p. 131
St. Brandaen . . . . . p. 134
Charon . . . . . p. 150
De Ark . . . . . p. 172

INLEIDING.

IEDEREEN kent hem, maar niemand weet iets zekers van hem af. In vage trekken staat mijn lezers de sage wel voor den geest: een Oud-Hollandsch zeekapitein wil op Paaschmorgen uitzeilen; door tegenwerpingen en tegenwind wordt zijn koppigheid tenslotte geprikkeld tot de Godslastering: „Al moest het tot 't Laatste Oordeel duren, ik zàl varen...." En God houdt hem bij dit onverlaten woord; rusteloos zwerft hij sindsdien over den oceaan, elk schip met zijn ontmoeting verdervend. Gelocaliseerd wordt dit spookschip meestal in de buurt van Kaap de Goede Hoop, die de verdoemde volgens een andere versie der sage ondanks de elementen om wou varen.

Wanneer men nu echter meer begeert, dan een jongensherinnering aan kapitein Marryat, of een taal- en muziekimpressie van Richard Wagner's opera, dan blijkt er over dezen allerbekendsten en alleronbekendsten landgenoot wel vrijwat geschreven te zijn, maar recent en door buitenlanders: het groot Woordenboek der Nederlandsche Taal[1]) noemt i.v. geen vindplaats;

[1]) VI kol. 881.

afbeeldingen zijn onbekend [1]). De litteratuurgeschiedenissen der hoogleeraren Kalff en te Winkel, benevens Worp's dramatisch repertorium, zwijgen; in van Duyse's liederenschat noch onder Scheurleer's Mannen ter Zee komt de Vliegende Hollander voor; zelfs het tijdschrift Volkskunde en Schrijnen's werk met dien titel (dat wèl den Wandelenden Jood vermeldt) leveren niets op. [2])

Slechts Dr. Prinsen zegt, vermeldend hoe rijk wij werden in onze Gouden Eeuw: „een welvaart, waaraan bloed gekleefd heeft; uit de legende van den Vliegenden Hollander spreekt het kwade geweten." [3]) Hij was zeker indachtig Vondel's forsche aanklacht tegen

„.... d'onverzaedlijckheit der menschen, niet te vreden
Met nootdruft van hun lijf, in hun behoeflijckheden,
..... dus by zich zelven spreeckt:
Wat is 't doch dat ons let? Wat is 't dat ons ontbreeckt,

[1]) Oudere dan. Prulplaatjes vindt men meer dan genoeg: Van den ouden tijd, Jrg. 1849, Heim's Seespuk, 't Xmas-number 1903 van de Cape Times e.e. ~ Slapjes, maar tenminste niet opgedirkt Mary Bassett's frontispice voor het boek van haar broer. Wagner heeft de meeste teekenaars geïnspireerd, maar b.v. Jan Bleys' plaatjes in de Meulenhoff-editie zijn weinig waard. ~ Op 't slot „Berg" bij München vindt men twee cycli; een bestaande uit aquarellen van Spiess, waarvan de gids roemt „vol packender Naturwahrheit"; men begrijpt dan wel, waar men aan toe is. ~ Iets beter zijn Zumbusch' beeld in datzelfde slot, dat tenminste echte fierheid vertoont en Rob. Spence's ets „Vanderdecken" (Studio, 14 Oct. 1916, pag. 30). Dezen zomer verspreidde verder de „K. N. L. V." een reclamebiljet met onderschrift: „Geen legende, maar werkelijkheid!" waarop het spook tot zijn schrik naast zich een vliegenier vindt staan, die hem omhoog zijn (!?) machine vertoont.

Ik maak hier overigens niets zwart om Wenckebach een repoussoir te verschaffen!

[2]) Dr. G. J. Boekenoogen, de kenner onzer oude volksboeken (die ook zoo vriendelijk was Dr. R. van der Meulen Rzn. te raadplegen); Dr. D. F. Scheurleer, de kenner van ons oude zee- en zangwezen; en de heer W. Voorbeytel, directeur van het „Historisch Scheepvaartmuseum", moesten mij allen nul op 't request geven. Dr. Joh. Bolte te Berlijn hielp mij aan belangrijke litteratuur.

[3]) Handboek tot de Nederl. letterk. geschiedenis, Den Haag, 1916, p. 190.

Dat in een vreemd gewest wy elders niet en soecken
't Geen ons climaet ontbeert, in d'een of d'ander hoecken?
Oft al de schrick des Doots, 't woest opgeblazen meer,
Het ruisschen van de wint, en 't bulderende weêr
Van een zoo stouten daet ons yzen doen en beven?
Neen! Neen! Na ryckdom streeft, oft wenscht niet meer
[te leven!
Ontsiet de diepte niet, al is haer aenzicht straf:
Zy helpe ons tot meer heils, of strecke ons tot een graf:
Heel weinigh is 't geschil, of na dit tijdlijck slaven
Wy worden in der aerde, oft in de zee begraven,
En ons en is voorwaer het aerdryck niet alleen,
Maer ook de vloeden zelfs gegeeven tot een leen." [1])

Één oogenblik voelt men, onze letteren doorspeurend met dit bepaalde doel, den schok van den jager, die zijn prooi meent te betrappen: bij 't beginnen van Hooft's sonnet:

„Geswinde grijsart, die op wackre wiecken, staech
De dunne lucht doorsnijt, en sonder seil te strijcken,
Altijdt vaert voor de windt en ijder nae laet kijcken, ~
Doodtvijandt van de rust, die woelt bij nacht, bij daech" ~,

maar meteen brengt het woord „Onachterhaelbre Tijd" de ontnuchtering. ~ Hoe aanlokkelijk Dr. Prinsen's aperçu ook klinkt, ik heb in den loop van mijn onderzoek geen kans gezien het waar te maken. Integendeel, ik moet de legende van uitheemschen oorsprong achten, den „Hollander" zelf genaturaliseerd, en dat geweten . . van stalen soliditeit!

[1]) Hymnus ofte Lofgezangh der scheepsvaert der Vereenighde Nederlanden. (1613) vs. 25 vlg.

HOOFDSTUK I.

WIJ gaan dus in de buitenlandsche letterkunde zoeken. En ook daar is het eerste rapport niet veel meer dan een eeuw oud. Te verwachten: eerst moest een Romanticus, smachtend naar Verleden, Nacht en Dood, op zee verdwalen, en daar, zijn trotsche ziel nog zwijmelend van haar onmetelijkheid, het oor leenen aan een van die vertelsels, hem door een stugge zeebonk in een oogenblik van kinderlijkheid toegefluisterd.

Coleridge was het, de diepzinnige maar stuurlooze geest, die in zijn Rime of the Ancient mariner (1798) een bruiloftsgast laat stokken bij het verhaal van zeeavontuur, wreedheid tegen een onnoozelen albatros en de straf der elementen daarvoor:

„O Wedding-Guest! this soul has been
Alone on a wide wide sea:
So lonely 't was, that God Himself
Scarce seemed there to be".

Misschien is dit verhaal een geloofs-allegorie [1]); als uiting van innig besef van den kosmischen samenhang

[1]) Vergelijk J. J. van der Leeuw's gelukkige interpretatie in het A. N. S. W. Minerva 8 Nov. 1917.

en intens aanvoelen van het geheimvolle der zee, bewijst het in ieder geval voor ons het gegroeid zijn eener geestelijke gesteldheid, waarop de Vliegende Hollander indruk zal maken. Zoo oud als Faust of Ahasverus is hij onder dezen naam blijkbaar niet, tenminste niet in de litteratuur. Daarin duikt het spookschip, net als op zee, onverwachts, en onder volle tuigage, op.

En wel is een gedicht van Thomas Moore, geschreven On passing Deadman 's Isle, in the gulf of St. Lawrence, late in the evening September 1804, waaronder de dichter nog heeft aangeteekend: „suggested by a superstition very common among sailors, who call this ghost-ship, I think, „the flying Dutchman."

See you, beneath yon cloud so dark,
Fast gliding along, a gloomy bark!
Her sails are full, though the wind is still,
And there blows not a breath her sail to fill!

Oh! what doth that vessell of darkness bear?
The silent calm of the grave is there,
Save now and again a death-knell rung,
And the flap of the sails with night-fog hung!

There lieth a wreck on the dismal shore
Of cold and pitiless Labrador;
Where, under the moon, upon mounts of frost,
Full many a mariner's bones are tossed!

Yon shadowy bark hath been to that wreck,
And the dim blue fire that lights her deck
Doth play on as pale and lind a crew
As ever yet drank the churchyard dew!

To Deadman's Isle, in the eye of the blast,
To Deadman's Isle she speeds her fast;
By skeleton shapes her sail are furled,
And the hand that steers is not of this world!

Oh! hurry thee on — oh! hurry thee on,
Thou terrible bark! ere the night be gone,
Nor let morning look on so foul a sight
As would blanch for ever her rosy light!"

Men ziet: duisternis en kilte, het spookschip zonder wind volgebrast voortijlend, flauw-blauw licht spelend over de skelet-bemanning ~ er valt al genoeg te griezelen!

Stormachtiger nog, en moorddadiger, is zijn optreden in Scott's zeeroversgedicht Rokeby (1812), spelend in 1644. Er wordt verhaald over den boekanier:

"Bertram had listed many a tale
Of wonder in his native dale,
That in his secret soul retained
The credence they in childhood gained;
Nor less his wild adventurous youth
Believed in every legend's truth,
Learned when, beneath the tropic gale
Full swelled the vessel's steady sail,
And the broad Indian moon her light
Poured on the watch of middle night,
When seamen love to hear and tell
Of portent, prodigy, and spell;
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
~ of that Phantom Ship, whose form
Shoots like a meteor through the storm;
When the dark scud comes driving hard,
And lowered is every top-sail yard,
And canvass, wove in earthly looms,
No more to brave the storms presumes!
Then 'mid the war of sea and sky,
Top and top-gallant hoisted high,
Full spread and crowded every sail,
The Demon Frigate † braves the gale;
And well the doomed spectators know
The harbinger of wreck and woe." [1])

† In de noot teekent Scott aan:

"This is an allusion to a well-known nautical superstition concerning a fantastic vessel, called by sailors the Flying Dutchman, and supposed to be seen about the latitude of the Cape of Good Hope. She is distinguished from earthly vessels by bearing a press

[1]) Canto II, 11.

of sail when all others are unable, from stress of weather, to show an inch of canvass."

Het is slechts te betreuren, dat Scott niet later in een zijner romans ("The Pirate" b.v.) tot de legende is teruggekeerd.

Aan den overkant van den Atlantischen Oceaan was terzelfdertijd het „doodenschip" (waarop ik in het tweede hoofdstuk uitvoeriger terugkom) ook een welbekend bijgeloof onder de matrozen.

Dit bewijst Thomas Campbell, schrijvend over The death-boat of Heligoland (± 1825), waar hij waarschijnlijk bij zijn bezoek aan Hamburg in 1799 al van had gehoord. De politieke toespeling in de ballade terzijde latend, krijgen we dit sterk op Moore lijkend beeld:

"The foam of the Baltic had sparkled like fire,
And the red moon looked down with an aspect of ire;
But her beams on a sudden grew sicklike and gray,
And the mews that had slept clanged and shrieked far away —
And the buoys and the beacons extinguished their light,
As the boat of the stony-eyed dead came in sight,
High bounding from billow to billow; each form
Had its shroud like a plaid flying loose to the storm;
With an oar in each pulseless and icy-cold hand,
Fast they ploughed by the lee-shore of Heligoland,
Such breakers as boat of the living ne'er crossed;
Now surf-sunk for minutes again they uptossed;
And with livid lips shouted reply o'er the flood —
To the challenging watchman, that curdled his blood —
"We are dead — we are bound from our graves in the west,
First to Hecla, and then to — "Unmeet was the rest
For man's ear. The old abbey-bell thundered its clang,
And their eyes gleamed with phosphorus light as it rang;
Ere they vanished, they stopped, and gazed silently grim,
Till the eye could define thery, garb, feature and limb."

Washington Irving heeft in zijn vertelling The Stormship (in Bracebridge Hall, 1822) nog eens weer de

insipiditeit van zijn „verlichten" geest willen toonen, die om zijn sollen met de „Knickerbockers" zoo terecht van Potgieter te slikken kreeg:

„Onz' voorzaat strekt karikatuur
van wie bij u vernuften heeten!
misdeeld van lijf, van geest beroofd,
zoo schetst gij hen in iederen bundel –" [1])

Slechts wanneer Rackham ook hierbij platen maakte, zouden we met dit laffe verhaaltje over 't wegschieten van 't kust-verontrustende schip vrede kunnen krijgen!

In de Chronicles of Wolferts Roost verhaalt Irving verder nog van Ramhout van Dam, die tot in den Zondagmorgen had gedanst, en spotte met den raad, niet naar zijn schip terug te roeien. Men zag hem nooit weer, maar hoort wel zijn riemen plenzen – en dat zal tot den jongsten dag blijven duren.

Dat de legende in 't begin der 19e eeuw nog slechts in zeemanskringen de ronde deed, zou kunnen verklaren dat niet de groote Engelsche dichters als Byron en Shelley haar een weidscher leven hebben ingeblazen. Anders, niet minder dan Scott en Cooper trok de zee, onstuimig in haar vrijheid, hen aan. Men misgunne mij niet het treurige genoegen met fragmenten een torso van geweld op te bouwen.

Byron heeft alle eigenschappen, die hem 't gezag over 't spookschip hadden waardig gemaakt: bandelooze trots en haat tegen God en menschen, zwartbewolkte rusteloosheid en mijmerzucht, innige gehechtheid aan de zee.

Hij dringt zichzelf in elk zijner gedichten op den voorgrond, en wat hij over een scheepsjongen schrijft, slaat op hem zelf als hij dezen qualificeert:

[1]) Aan New York 1841.

„The tempest-born in body and in mind,
His young eyes opening on the ocean foam,
Had from that moment deem 'd the deep his home,
The giant's comrade of his pensive moods,
The sharer of his craggy solitudes,
The only mentor of his youth, where 'er
His bark was borne ~ ~ ~ ~ [1])

Als jonge man noemt hij zich in Childe Harold (1812) verwant aan Ahasverus bij het peilen van zijn zielsfoltering:

„It is that settled, ceaseless gloom
The fabled Hebrew wanderer bore,
That wil not look beyond the tomb,
But cannot hope for rest before.

What Exile from himself can flee?
To zones, though more and more remote,
Still, still pursues, where' er I be,
The blight of life — the demon Thought. [2])

In 't zelfde gedicht weerklinkt in zijn afscheid aan 't gehate, en toch zoo beminde vaderland de letterlijke weerklank van Coleridge:

"Adieu, adieu! my native shore
Fades o'er the waters blue;
The night-winds sigh, the breakers roar,
And shrieks the wild sea-mew.
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
And now I'm in the world alone,
Upon the wide, wide sea:
But why shands I for others groan,
When none will sigh for me?
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
With thee, my bark, I'll swiftly go
Athwart the foaming brine;
Nor care what land thou bear'st me to,
So not again to mine.
Welcome, welcome, ye dark blue waves!" [3])

[1]) The Island Canto II, Stanza 8.
[2]) I, 84. [3]) I, 13.

Even dierbaar als de golven hem hier zijn als de wreede gezellen van zijn haat, even hatelijk is toch hun ongevoeligheid zijn meegesleurde ziel ook weer bij tijden.

"Once more upon the waters! yet once more!
And the waves bound beneath me as a steed
That knows his rider. Welcome to their roar!
Swift be their guidance, wheresoe'er it lead!
Though the strain'd mass should quiver as a reed,
And the rent canvas fluttering strew the gale,
Still must I on; for I am as a weed,
Flung from the rock, on Ocean's foam, to sail
Where'er the surge may sweep, the tempest's breath
[prevail." [1])

Vooral in het fameuse slot van dit gedicht blijkt hoe hij zich aan de golf verwant voelde: beiden rusteloos en trouweloos, en genadeloos havenend wat hun tegenstaat. Als zeeroover vermomd (The Corsair; 1814) raast Byron het uit van nu weer positief machtsgenot om in de spoorlooze waterwoestijn te dwalen:

"O'er the glad waters of the dark-blue sea,
Our thoughts as boundless, and our souls as free,
Far as the breeze can bear, the billows foam,
Survey our empire, and behold our home!
These are our realms, no limits to their sway ~
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
Oh, who can tell, save he whose heart hath tried,
And danced in triumph o'er the waters wide,
The exulting sense ~ the pulse's maddening play,
That thrill's the wanderer of that trackless way?" [2])

De uitgever teekent hierbij aan, dat met Byrons voeteuvel het water zijn element wel moèst zijn; maar ondanks de overzwemmerij van den Hellespont blijft de innerlijke Byron een vervloekte, die zichzelf niet verlossen kon; in zijn kunst kan hij zich slechts af en

[1]) III, 2. [2]) I, 1.

toe verlichten. In Manfred (1817) zegt de held tot de heks woorden (II, 1), die later Richard Wagner zijn Vliegenden Hollander in den mond zal leggen om de meest onwillige levensgebondenheid te kenschetsen:

"I have affronted death ~ but in the war
Of elements the waters shrunk from me,
And fatal things passed harmless ~ the cold hand
Of an all-pitiless demon held me back,
Back by a single hair, which would not break.
In phantasy, imagination, all
The affluence of my soul ~ which one day was
A Croesus in creation ~ I plunged deep,
But, like an ebbing wave, it dashed me back
Into the gulf of unfathom'd thought,
~ ~ ~ ~ ~ ~ I dwell in my despair ~
And live ~ and live forever."

Hàd Byron zich met den „Flying Dutchman" vereenzelvigd, het ware de meest trotsche èn wanhopigste geworden, dien wij kenden. Manfred wijst stervende den aanval der demonen af met de woorden:

"The mind which is immortal, makes itself
Requital for its good or evil thoughts."

Maar zijn klachten bewijzen maar al te zeer dat hij zichzelf niet kwijtschelden kòn. ~

Shelley is grooter. Wie Prometheus, die door de Grieken (en ja, ook door de Christenen die hem Lucifer noemen) gèbonden was, òntbond ~ die had zichzelf wèl kunnen verlossen .... omdat hij, de „atheïst" van twintig jaren, zijn revolutionaire Ik tot pantheïstisch wereldgevoel, en gloeiende menschenliefde wist te dwingen. Helaas; ook hij, die als Byron de reine, geweldige zee beminde, kende de zeelegenden niet.

In zijn jeugdgedicht Queen Mab (1812), C VIII spreekt de aangegrepene door de droefgeestige verlatenheid der zee:

"Those trackless deeps, where many a weary sail
Has seen above the illimitable plain,
Morning on night, and night on morning rise,
Whilst still no land to greet the wanderer spread —"

In Alastor, or the Spirit of Solitude (1815) leeft deze stemming voort. De schoone zwerver treedt met 'n „gloomy smile of desperate hope" aan de zeekust, bemerkt een bootje, en

"A restless impulse urged him to embark
And meet lone Death on the drear ocean's waste;
For well he knew that mighty Shadow loves
The slimy caverns of the populous deep."

Wanneer de eb der ikverloochenende doodsverlangens tot het uiterste is gekrompen, stuwt de springvloed der ikbeaming haar toppen tot de onsterfelijkheid op ~ zoo staat aan 't slot de wensch naar Medea's verjongingskunst, en is hier alweer Ahasverus wel bekend, en zelfs . . . benijd:

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ O, that God,
Profuse of poisons, would concede the chalice
Which but one living man has drained, who now,
Vessel of deathless wrath, a slave that feels
No proud exemption in the blightning curse
He bears, over the world wanders for ever,
Lone as incarnate death! ~ ~

Bij Shelley zal men nooit de platte verheerlijking van het „leven" op zichzelf vinden, die tegenwoordig parasiteert; al mag aan den anderen kant de regel

"Death is the veil which those who live call life" [1])

ook weer niet als Boeddhistische leeghartigheid worden opgevat! Wanneer Shelley deze stof had aangegrepen, ware zij verkeerd en verlicht tot een alles overstemmende lofzang op het Innige Leven! ~

De grootste spijtigheid overmant ons, als we zien, hoe

[1]) Prometheus III, 3.

Edgar Allan Poe, de meester van "the weird and the grotesque", onzen held in zijn vertelling M.S. found in a bottle (1833) rakelings passeert.

Geen schrijver weet als Poe ons in angsten te brengen, waar wij slechts verlossing uit hopen door een andere angst, desnoods grooter, àls hij maar anders is. Wij beseffen desondanks het verbluffend bedachtzame der verschrikkingskunst in Poe's beschrijvingen, en dat slaat ons nu heelemaal uit de lijken. Hier komt het gezicht dat twee schipbreukelingen, overgeleverd aan een orkaan, overvalt.

"We were at the bottom of one of these abysses, when a quick scream from my companion broke fearfully upon the night. "See! see!" cried he, shrieking in my ears "Almighty God! See! see!" As he spoke I became aware of a dull sudden glare of red light which streamed down the sides of the vast chasm where we lay, and threw a fitful brilliancy upon our deck. Casting my eyes upward, I beheld a spectacle which froze the current of my blood. At a terrific height directly above us, and upon the very verge of the precipitous descent, hovered a gigantic ship, of perhaps four thousand tons. Although upreared upon the summit of a wave more than a hundred times her own altitude, her apparent size still exceeded that of any ship of the line or East Indiaman in existence. Her huge hull was of a deep dingy black, unrelieved by any of the customary carvings of a ship. A single row of brass cannon protruded from her open ports, and dashed from the polished surfaces the fires of innumerable battle-lanterns which swung to and fro about her rigging. But what mainly inspired us with horror and astonishment, was that she bore up under a press of sail in the very teeth of that supernatural sea, and of that ungovernable hurricane. When we first discovered her, her bows were alone to

be seen, as she rose slowly from the dim and horrible gulf beyond her. For a moment of intense terror she paused upon the giddy pinnacle as if in contemplation of her own sublimity, then trembled, and tottered, and ~ came down."

De verteller wordt nu door den schok van 't overvaren aan boord van het schip geworpen, en als „blinde passagier" in dubbelen zin des woords vaart hij verder mee: verstopt ziet hij een der bemanning voorbijkomen ~ waggelend van ouderdom, mompelend in een vreemde taal. "his manner was a wild mixture of the peevishvess of second childhood, and the solemn dignity of a god." Hij bemerkt, dat deze wezens hem niet meer zien ~ dringt zelfs door in de kajuit van den kapitein, en vereering, ontzag en wonderbesef vervullen hem, wanneer hij dezen, den verpersoonlijkten ouderdom, het door een koning onderteekend bevelschrift ziet bestaren, ook veraffe, vreemde klanken mompelend . . . .

Het scheepshout is zeldzaam p o r e u s . . . . En hij herinnert zich de uitspraak van een verweerden Hollander „over schepen die kunnen g r o e i e n".

Onbewust zit hij met de teerkwast een opgevouwen zeil te beknoeien: het zeil vertoont bijgezet het woord "D i s c o v e r y". ~

Hij schrijft dit alles in een journaal, en zijn laatste inschrift meldt, dat het schip op een geheimzinnige strooming meegevoerd door duistere nacht en schuimloos water, tenslotte een maalstroom nadert . . . . Zijn flesch wordt daar slechts door weergegeven.

Bij Poe is het gevoel zóó buiten tijd en ruimte geïntensifieerd ~ van den bodem des harten geschraapt ~, dat zelfs de eeuwigheid der vloek de smet eener nationaliteit niet goed kon maken ~, hem het tijdsverloop tusschen een bepaald punt onzer geschiedenis en 't Laatste Oordeel

misschien zelfs te weinig „eeuwig" ware. Hij kent geen God, slechts Noodlot: vandaar dat onze drift tot weten, ontdekken, veroveren, met andere woorden: de stuwkracht van ons leven, hier als òneeuwig wordt vernederd en bedolven onder de kolken der Natuur, die van geen geschiedenis weten wil. En alleen de onnoozele-glazen flesch duikt als een schrille schreeuw daaruit naar boven ~ omdat Poe in de eeuwigheid van zijn eigen kunst toch gelooven moest?!

Het onbepaalde van den angst, de „oplossing", die slechts een wijder openen van het gordijn voor de Duisternis der Duisternissen is ~ daarin zit het laatste geheim van Poe's kunst.

Later heeft hij 't nog in 't Narrative of A. Gordon Pym (1838) ook weer toegepast. Dit is een gruwelverhaal met muiters, schipbreukelingen, kannibalen, haaien, ziekten, aardbevingen enz. In Ch. 10 drijft 'n uitgehongerd drietal, dat al een hunner metgezellen heeft verslonden, in den oceaan, als zij vol blijdschap een brik van Hollandsche makelij zien naderen. Wel wekt het stuurlooze zwalken ervan hun bevreemding, maar bij den boegspriet staat een zeeman hen opgewekt, zij 't ook wat raar, toe te knikken, met een rij wit blinkende tanden. En net op 't oogenblik dat zij God vurig danken voor de zalige uitredding ~ waait opeens van 't vreemde schip een lucht, een stank over ~ helsche verstikking!

Een golf geeft hun overzicht van 't dek: dertig lichamen in laatsten en afschuwelijksten staat van ontbinding liggen daar. Hun gil van schrik beantwoordt dan nog een echo van 't schip ~ een zware zeemeeuw, de witte veeren bespat met bloed, verrijst boven van den rug van het knikkebollende lijk! [1])

[1]) Dergelijke gebeurtenis naar Engelsche kranten uit 1893 geeft Golther a. w. p. 316.

Nemen wij thans den draad van ons verhaal weer op.

Edward Fitzball heeft vanaf 4 Dec. 1826 in 't Londensch Adelphi-theater laten spelen The flying Dutchman or the fantom ship.[1])

Dr. Geyl was zoo vriendelijk, het stuk op 't British Museum voor mij door te lezen, en het blijkt met recht door Julius Kapp „een erbarmelijk drama" genoemd te worden:[2]) de spookkapitein, hier voor 't eerst Vanderdecken genoemd, treedt op, aangedaan met zwarte doodskopvlag en blauw licht, en verder als fâcheux-quatrième bij Lestelle Vanhelm, die reeds door Mowdray, een (kranig) Engelsch zeeofficier, en Von Bummel, „a Cockney Dutchman", wordt begeerd. Met behulp van den boozen zeegeest Rockalda slaagt het spook erin, het meisje in een hol te sleuren, maar zij wijst hem af in gepaste termen: „Thine, earthly or unearthly! never! Terrible being, thar mayst indeed trample on my mortal frame, but the soul of Lestelle is far abore thy malice." Enfin, dit komt alles onder veel vuurwerk wel terecht; maar wat voor ons beter is te onthouden, zijn de volgende motieven: het spook verzoekt brieven te laten bezorgen, die niemand durft aannemen; en Lestelle zingt voor het portret van (den haar op dat oogenblik nog onbekenden) Vanderdecken een lied over dezen, van haar moeder geleerd. Immers deze motieven keeren respectievelijk bij Marryat en Heine-Wagner terug, en ik kan dus niet zoo grif als Ashton Ellis aannemen, dat W. Irving en Fitzball geen invloed op Wagner uitoefenden.[3]) Maar de door Max Koch vastgestelde

---

[1]) Daarbij gebruikmakend van 'n „story" in Blackwood's Edinburgh Magazine van 1821.

[2]) Richard Wagner (Holl. Vert.) p. 246.

[3]) In zijn studie From Fitzball to Wagner. A „Flying Dutchman" Fallacy (The Meister. Quarterly Journal of the London Branch of the Wagner Society V) (1892).

„Verwandtschaft des Holländerstoffes mit den durch Byron Mode gewordenen Vampyrsagen" [1]) moèt natuurlijk niet per se als nabootsing verklaard worden; deze zaten toen „in de lucht".

Fitzball's stuk heeft zich, evenmin als 't gelijknamige van Douglas Jerrold (1829), op 't tooneel weten te handhaven. Meer succes had een roman van Marryat.

Deze bekende marineschrijver heeft in zijn Phantomship (1837) de aan boord opgevangen verhalen verwerkt tot één geheel, terwijl hij ook, vóór Wagner, den verdoemde heeft verlost. [2]) Het is hier de zeventiendeeeuwsche kapitein Willem van der Decken uit Terneuzen, die vergeefs de Kaap tracht om te zeilen, zijn stuurman wegens verzet over boord werpt, en tenslotte bij den splinter van 't Heilige Kruis, die zijn vrouw om den hals draagt, zweert te zullen volharden — metéén verscheen op een duistere wolk in gloeiende letters: „Tot aan den dag des oordeels."

Als geest heeft hij dit zijn vrouw Catharina mogen meedeelen, die hun zoon Philip nu met alle kracht van zee af wil houden. Uit een brief, die na lezing verdwijnt, leest deze, hoe hij zijn vader verlossen kan: als dezen op 't dek van zijn eigen schip het medaillon wordt gebracht, waarbij de noodlottigen eed gezworen werd.

De jonge man begeeft zich op weg, voortdurend gedwarsboomd door een doodsbleeken éénoogigen loods met rood haar en onheilspellenden glimlach, blijkbaar de geest van den door zijn vader over boord geworpen stuurman. Op elk zijner reizen ontmoet hij het spookschip: eerst schiet het bij windstilte als door storm geteisterd

[1]) Ausländische Einflüsse in Wagners Dichtung (Studiën zur vergleichenden Literaturgeschichte III (1903) p. 407.)

[2]) Ontelbare uitgaven en vertalingen (Hollandsche 4e druk; Duitsche van Richard 1837, van Bärmann '39, van Lotz '39, van Kolbe '60.)

aan hen voorbij, en hun schip loopt bij de Kaap te pletter; de tweede maal heeft de verschijning brand ten gevolge, en de derde loopt het spookschip recht door het eigene heen, dat weldra vergaat. Philip en de loods drijven op een vlot rond: de laatste doet steeds pogingen Philip den talisman te ontrooven, tot de zoon hem ook weer in 't water slingert ~ maar hij blijkt niet te dooden. Op een Portugeesch schip keeren zij huiswaarts, als het spookschip uit het water vlakbij oprijst. Een boot steekt er van af, en brengt brieven over om te bezorgen. De bemanning zet de twee vreemdelingen in de spookboot, en onderweg vergeeft nu Philip aan den loods zijn gedrag om den wille van zijn beminde, ofschoon deze bij de laatste schipbreuk door toedoen van den boozen geest verloren ging. Deze verdwijnt nu: weldra overhandigt de zoon den vader 't medaillon ~ bij de eerste kus verwaait het want, bij de tweede romp en bemanning, bij de derde ziet men vader en zoon, knielend en biddend op een plank, verzinken.

De zon begint weer te stralen, en de gansche natuur schijnt verheugd over 't breken der betoovering.

De dooreenmenging van 't met naturalistischen kennersblik geziene zeemansbedrijf en het super-naturalistische is goed geslaagd. Stormen, schipbreuken en vechtpartijen zorgen voor gezonden naast ongezonden griezel, en in de teekening der Hollanders, allen dik-ingepakt, steedsrookend en steeds-jeneverdrinkend, is ~ in ieder geval voor Engelschen ~ veel grappigs. Metafysica moet men bij den Captain R.N. niet zoeken: het karakter van den zoon, die zonder aarzelen eigen levensgeluk, eigen leven op 't spel zet voor een onbekenden vader, is niet erg overtuigend. Deze vader zelf blijft ~ wat als verwijt bedoeld is ~ eveneens een schim. [1])

[1]) In Duitschland is Otto Hoffmann's Fliegender Holländer

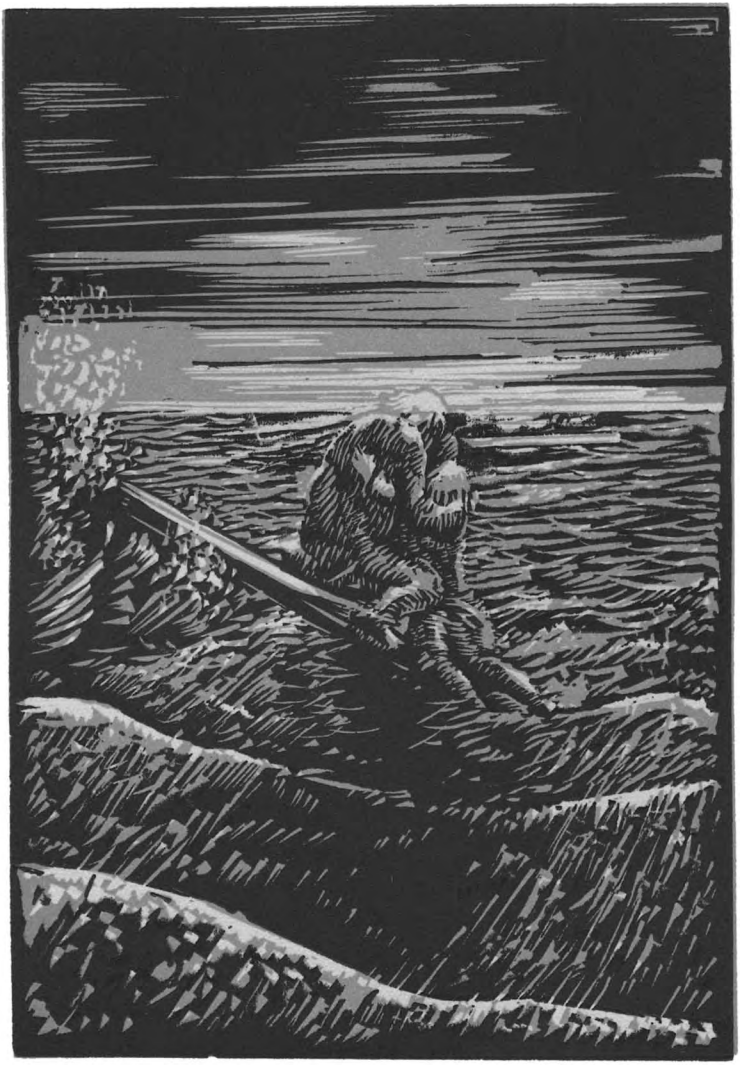

Vader en zoon verzinken, knielend en biddend op een plank.
(MARRYAT).

Marryat's collega W. J. Neale schreef een novel in 3 deelen onder denzelfden titel (1839), die veel minder insloeg. Maar belangstelling was er dus in dezen tijd wel.[1])

Een heel ander soort verlossing ~ en meer in 't bijzonder voor de zenuwgepijnigde lezers ~ beproefde Thomas Hood († 1845), door Poe zelf geprezen als "one of the most singularly fanciful of modern poets", ofschoon 't publiek alleen maar 'n grappenmaker in hem wilde zien ~ ondanks "The Song of the Shirt."

In enkele zijner gedichten (The sea of Death, 't sonnet To Ocean) geeft hij blijken van een diepe liefde voor de zee, en zijn gedicht The Demon Ship nu begint geheel in den stijl van Poe's MS found in a bottle.

"'T was off the Wash ~ the sun went down ~ the sea look'd
[black and grim,
For stormy clouds, with murky fleece, were mustering at the brim;
Titanic shades! enormous gloom! ~ as if the solid night
Of Erebus rose suddenly to seize upon the light!
It was a time for mariners to bear a wary eye,
With such a dark conspiracy between the sea and sky!"

In een kleine boot raakt de verteller nu in den storm, als oorlogsrossen stormen de golven op hem aan,

een bewerking van 't boek voor kinderen. — In Nederland werd het tweemaal „gedramatizeerd": door W. N. Pypers Het spookschip, groot fantastisch melodrama in 7 tafereelen (1861) cf. Pasqué in Nord und Süd Dl. XXX p. 120; en door den balletmeester E. Witt: De Vliegende Hollander, groot fantastisch ballet-pantomine in 7 tafereelen met muziek van Joh. M. Coenen o.a. in 1876 opgevoerd. Verder werd 1 Sept. 1903 in 't „Grand Théâtre Van Lier" te Amsterdam een Engelsche romantische operette The Fisher Girl gegeven. De Vliegende Hollander moet hier 't eerste bedrijf met zijn vervloeking vullen, en nog erger, in de beide volgende bedrijven ~ als stom persoon nog wel ~ de herbergiersdochter Elsbeth Stoffel aan een „vermogenden baron" ontrukken, om haar aan een (voorzeker braveren) matroos te schenken. De namen van dichter en komponist van dit gewocht vond ik niet vermeld; zullen niet bijster interesseeren.

[1]) Notes and Queries S. IX. vol. 4. p. 334.

"Each after each sank down astern, exhausted in the chase,
But were it sank another rose and gallop'd in its place;
As black as night ~ they turned to white, and cast against
[the cloud
A snowy sheet, as if each surge upturn'd a sailor's shroud" ~

dan verrijst eindelijk de fatale golf ~ hij verliest 't bewustzijn, komt weer bij, en ~

"O! never may the moon again disclose me such a sight
As met my gaze, when first I look'd, on that accursed night!
I've seen a thousand horrid shapes begot of fierce extremes
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
But nothing like that Grimly One who stood beside the mast!
His cheek was black ~ his brow was black ~ his eyes and
[hair as dark;
His hand was black, and where it touch'd, it left a sable mark;
His sooty crew were like in hue, as black as Afric slaves!
Oh, horror! e'en the ship was black that plough'd the inky waves!
'Alas!' I cried, for love of truth and blessed mercy's sake,
Where am I? in what dreadful ship? upon what dreadful lake?
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
My mother dear, ~ my native fields, I never more shall see:
I'm sailing in the Devil's Ship, upon the Devil's Sea!"

Dan barst de "sable mariner" in lachen uit, en de bemanning joelt als demonen ~ zij zitten op een kolenschip, de "Mary Ann" van Shields!

Een andere omwerking gaf John Greenleaf Whittier, "The Quaker-Poet", aan 't verhaal over 't doodenschip op de kust, en nam met zijn Dead-Ship of Harpswell (Ballads and Lyrics, 1860) een schoone revanche voor de insipiditeit van zijn landsman Irving.

"What flecks the outer grey beyond
The sundown's golden trail?
The white flash of a sea-bird's wing,
Or gleam of slanting sail?
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

The ghost of what was once a ship
Is sailling up the bay!
~ ~ ~ ~ ~(de visschers komen thuis)

But many a keel shall seaward turn,
And many a sail outstand,
When, tall and white, the Dead-Ship looms
Against the dusk of land.
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
What weary doom of baffled quest,
Thou sad sea-ghost, is thine?
What makes thee in the haunts of home,
A wonder and a sign?
No foot is on they silent deck,
Upon thy helm no hand;
No ripple hath the soundless wind
That smites thee from the land!

For never comes the ship to port,
Howe'er the breeze may be;
Just when she nears the waiting shore
She drifts again to sea."

Het schip wacht op een mensch aan wal, die sterven zal.

"And men shall sigh and women weep,
Whose dear ones pale and pine,
And sadly over sunset seas,
Await the ghostly sign.
They know not that its sails are filled
By pity's tender breath,
Nor see the Angel at the helm
Who steers the Ship of Death!"

Irving's zoutelooze grapjes met het bovennatuurlijke maken plaats voor berusting in het onvermijdelijke; Moore's angstaanjagende geraamte voor den zachten Engel des Doods.

Hetzelfde gegeven, (en dat, zooals onder volgt, ook „historisch" heet te zijn) behandelt Longfellow in

The Phantom Ship (Birds of Passage (1841) [1]).

In de 17de eeuw zeilde eens een schip Newhaven uit, ofschoon de kapitein Lamberton het oude karkas weinig vertrouwde. Inderdaad hoorde men er niets meer van, tot eindelijk de gebeden der bevolking beantwoord werden:

"It was in the month of June
An hour before sunset
Of a windy afternoon

When steadily steering landward,
A ship was seen below,
And they knew it was Lamberton, master,
Who sailed so long ago.

On she came, with a cloud of canvass
Right against the wind that blew,
Until the eye could distinguish
The faces of the crew.

Then fell her straining topmasts
Hanging tangled in the shrouds;
And her sails were loosened and lifted
And blown away like clouds.

And the masts, with all their rigging,
Fell slowly, one by one;
And the hulk dilated and vanished,
As a sea-mist in the sun!"

De dominee dankt God, dat hij zoo te kennen geeft, dat het schip inderdaad verloren is. — In tegenstelling met Whittier is het Longfellow meer om een aesthetisch effect te doen; na de verschijning wordt hier de verdwijning van het spookschip in vlotte, maar niet al te grootsche jamben geschilderd.

Ook in zijn Ballad of Carmilhan (Tales of a

[1]) Bret Harte's Greyport Legend behandelt het afdrijven van een boot met kinderen in 1797, wier stem reeds gehoord blijft.

Wayside Inn ~ Musician's Tale ~ 1863), waarvoor hij de stof op een Europeesche reis op deed, blijft dit zoo. In de haven van Stralsund wordt aan den kapitein van 't schip „Valdemar" verteld over den "Klaboterman, the kobold of the sea". Over 't algemeen is deze onzichtbare geest goedgeluimd en hulpvaardig, al kwelt hij den luiaard ~ ziet men hem echter, dan is dat een doodsvoorteeken. De spreker gaat door:

"There is a spectre ship" quoth he,
A ship of the Dead, that sails the sea,
And is called the Carmilhan.

A ghostly ship, with a ghostly crew,
In tempests she appears;
And before the gale, or against the gale,
She sails without a rag of a sail,
Without a helmsman steers.

She haunts the Atlantic north and south,
But mostly the mid-sea,
Where three great rocks rise bleak and bare
Like furnace chimneys in the air,
And are called the Chimneys-Three.

And ill betide the luckless ship
That meets the Carmilhan;
Over her decks the sees will leap,
She must go down into the deep,
And perish mouse and man."

De kapitein der "Valdemar" spot met dit verhaal, en zweert, dat als hij de "Carmilhan" ontmoet

"He would run her down, although he ran
Right into Eternity!"

Zijn schip gaat op reis door de Oostzee op weg naar Odessa, maar als kaap Finisterre is gepasseerd, wordt de hemel zwarter en zwarter, een orkaan komt opzetten, en de roekelooze kapitein verbleekt bij een bliksemflits:

"For right ahead lay the Ship of the Dead,
The ghostly Carmilhan!

Her masts were stripped, her yards were bare,
And at her bowsprit, poised in air,
Sat the Klaboterman.

Her crew of ghosts was all on deck
Or clambering up the shrouds;
The boatswain's whistle, the cap'tain's hail,
Were like the piping of the gale,
And thunder in the clouds."

En daarachter verschijnen drie kale masten! De "Valdemar" wordt voortgezweept, recht door de "Phantom Bark" heen ~ zonder schok. Achter zich zien zij 't ongeschonden spookschip; maar de Klaboterman is overgesprongen ~ de bemanning weet haar eind genaderd, bidt, weent, vloekt, en dan barst het schip in stukken op de drie rotsen. 't Scheepsjongetje, dat als eenige braaf in den Bijbel las, wordt als eenige gered.

Veel dieper dan de Zuiderzee is deze brave moraal niet ~ het verdoemde schip: „nu ja, dat is bijgeloof!"; een bijbel-lezend scheepsschoffie echter: „dàt is geloof!" Longfellow was een edel mensch, beminnelijk echtgenoot en braaf patriot ~ maar wij houden hem niet meer als zijn tijdgenooten derhalve voor een groot dichter; overigens is van velen ònzer tijdgenooten nu weer de vergissing, dat zij meenen, dat een groot dichter slechts zònder deze drie kwalificaties mogelijk is.

Niets nieuws brengt Ellen Mary Clarke's gedicht The flying Dutchman (1881).

Zijn waren biograaf (het woord past niet precies) vindt de Hollander pas in den Engelschman W. Clark Russell met z'n The Death-Ship. A strange story; an account of a cruise in "The flying Dutchman", collected from the papers of the late mr.

Geoffrey Fenton, of Poplar, Master Mariner (3 vols. 1888, new ed. 1901). Russell (geb. 1844) diende acht jaar bij de handelsmarine, voor hij als journalist en populair schrijver naam maakte, en kende dus de zee.

Zijn boek bevat de avonturen van den Engelschman Fenton in 1796, door dezen zelf beschreven. Als tweede stuurman zeilt hij Kaapwaarts, en de stemming wordt alvast goed voorbereid, doordat zijn kapitein bij het praaien van een ander schip hoort, dat dit de gevreesde ontmoeting heeft gehad, en nu met den dag steeds benauwder wordt, dat dit hem ook zal gebeuren. Hij verkoopt de wonderlijkste speculaties over de verdoemde schare: of zij misschien nog niet nèt binnen de grenzen van den mensch-mogelijken leeftijd vallen? ~ In zicht van de Kaap schiet hij zich voor 't hoofd.

En jawel ~ Fenton is een nacht op wacht, als een schip wordt gemeld. "She made a sort of faintness upon the sea and sky where she was: nothing more. And ever to be sure of her, it was necessary to look a little on one side or the other of her; for if you gazed full she went out, as a dim distant light at sea does, thus viewed." Zij gaan al klaar maken voor gevecht, maar de duistere zeilen-massa die zwijgend op hen wint, verhult ten slotte den romp niet langer en zij zien daarop een vreemd kruipend lichtgeflikker: dan roept een sobere vrome zeerob: „Dat is het vervloekte schip!"

Geen twijfel ~ de lage boeg, de verhouding tusschen boegspriet en fokkemast, het skelet van een grooten scheepslantaarn achterop, spreken van 'n langvergaan tijdperk. Blauwachtig St. Elmsvuur speelt nu over beide schepen, en wanneer Fenton zich eindelijk vermant en „schip ahoi" uit zijn keel perst, orgelt een diepe stem van het duistere schip terug: „Ik zend een boot". Na een paar minuten plassen werkelijk riemen naar hen toe,

de Engelschen lossen in doodsangst een musketsalvo en Fenton, die aan het want overhing, valt overboord.

Uit bewusteloosheid komt hij bij, toegesproken door een gestalte van zes voet, met een bijna witten baard, een zwaar-rollend, bevelend geluid. Cornelius Vanderdecken, gezagvoeder van "The Braave" staat in levenden lijve voor hem! Later heeft hij gelegenheid zijn spookachtigen gastheer nog beter op te nemen. "He had a most noble port, I thought such an levation of the head, such disdainful and determined erectness of figure, as made his posture royal. There was not the least hint in his face of the Dutch flatness and insipidity of expression one is used to in those industrious but phlegmatie people. His nose was aquiline, his nostrils hidden by the moustachios which mingled with his noble Druidical beard. His forehead was square and heavy, his hair was scanty, yet abundant enough to conceal the skin of his head; his eyes were black, impassioned, relentness; and a ruby star now shone in each which gave them a forbidding and formidable expression as they moved under the shadow of his shaggy brows."

Fenton zwerft het oude schip rond, en krijgt nog even de stuipen als bij 't klokslaan een krijschstem roept: „Wij zijn al verdomd!" ~ 't Is een papegaai, die dit volgens Vanderdecken al riep, toen hij hem kocht. Hij krijgt een hut, en zijn eerste nacht is ontzettend: elk houtstuk glimt en kreunt van rotheid.

Een tweede, nauwkeuriger portret van den Verdoemde, wanneer de morgen den portrettist wat kalmte heeft geschonken: "His eyes were extraordinarily piercing and passionate, with the cruel brilliance in them such as may be noticed in the insane; the lower part of his face was hidden in hair, but the skin (or as much of it as was visible, for his cap was dragged kow down upon his

brows) was pale, of a haggard sallowness, expressed best in paintings of the dead, where time had produced the original whiteness of the pigment. It was impossible that I should have observed this in him in the manicoloured lamplight of the preceding night. Yet did not his graveyard complexion detract from the majesty and imperiousness of his mien and port. I could readily conceive that the defiance of his heart would be hell-like in obstinacy, and that here was a man whose pride and passions would qualify him for a foremost place among the most daring of those fallen spirits of whom our glorious poet has written."

Verder heeft Fenton de verrassing een medepassagier te ontmoeten, nog wel een beeldschoon Engelsch meisje van 20 jaar, vijf jaar geleden door Vanderdecken van een wrak gered, en waar hij bijna teeder tegen is. Hij wil haar mee naar Amsterdam nemen, waar zij bij zijn dochters rust zal vinden. Inderdaad, dit is in den man "whose mien as he sate at the table, might have been that of some dethroned emperor, with the pride of Lucifer to sustain him" de menschelijke trek: hij laat vol trots de fluitspelende pop zien, die hij voor zijn dochtertje Margareta meevoert.

Hoe kan dit nu?

Hier zit het effect in Russell's verhaal: geen van deze spookbemanning wéét dat zij verdoemd zijn! Bij nader inzien spreekt dit toch ook van zelf: eeuwig trachten zij om Punt Agulhas heen te komen, — maar als zij nu wisten, dat hun dit onmogelijk was, zeilden zij immers kalm naar Batavia terug!? De vloek schuilt juist in het onbewust-zinlooze van hun verlangen. Met welke gevoelens slaat nu het paar (dat worden ze van zelf gauw genoeg!) den Verdoemde gade, wanneer hij onbewegelijk staat te staren op zijn overwaasde familieportretten. Zijn herinneringen loopen maar tot 1653: de

latere gebeurtenissen schuiven als snel-vervagende droomen langs hem heen. Wanneer eerst een Engelsch fregat, later een Fransche zeeroover hem aanhouden, en de gewapende boot van 't eerste als de enterende bende van 't tweede in panischen schrik omkeeren ~ schrijft hij dat naïef toe aan zijn bloedverwantschap met De Ruyter en Tromp. De "tricolore" alleen verbluft hem een oogenblik.

Op een nacht, dat Geoffrey en Imogene op dek juist afscheid willen nemen, blokkeert de reusachtige gestalte van Vanderdecken de trap, ~ en verborgen slaan zij nu een vreeselijk schouwspel gade. Imogene weet al welke rol de slaapwandelaar zal spelen.

". . . . there was something new and frightful in the pause he made abreast of us, in the strange and menacing swinging of his arms, in the pose of his head defiantly held back, and in his eyes, which shone with a light that owed nothing to the stars, in the pallid gloom of his face. His gaze seemed to be rivetted on the oceanline a little abaft of where we stood, and therefore did he appear to confront us. The empression in his face I could not distinguish, but I feebly discerned an aspect of distortion about the brow, and clearly made out that his under-jaw was fallen so as to let his mouth lie open, causing him to resemble one whose soul was convulsed by some hideous vision. ~ ~ ~

For some moments he continued standing and gazing seaward slowly swinging his arms in a way that suggested fierce yet almost controlled distress of mind. He then started to walk, savagely patrolling the deck, sweeping past us so close as to brush us with his coat, then crossing athwartships and madly pacing the other side of the deck, sometimes stopping with a passionate violent suddenness at the binnacle, at the card of which

he seemed to stare, then with denunciatory gesture resuming his stormy striding now lengthwise, now crosswise, now swinging his great figure into an abrupt stand to view the sea, first to starboard, then to larboard, now standing aloft; and all with airs and gestures as though he shouted orders to the crew and cried aloud to himself, though saving his swift deep breathing that when he passed us close, sounded like the panting of bellows in angry or impatient hands, no syllable broke from him.

'Some spell is upon him!' I exclaimed. 'I see how it is! ~ he is acting over again the behaviour that renders this ship accurst.'

'I saw him like this two years ago; 't was earlier in the night' whispered Imogene. 'He so scared me that I fainted'. ~ ~

It was a heart-subduing spectacle beyond words to tell of. Bit by bit his temper grew, till his motions, his frenzied racings about the deck, his savage glarings aloft, his fury when, in this distemper of sleep, his perusal of the compass disappointed him, where those of a maniac. I saw the white froth on his lips as he approached us close to level a flaming glance seawards, and had he been Satan himself, I could not have shrunk from him with deeper loathing and colder terror. The insanity of his wrath, as expressed by his gestures ~ for he was as mute as one bereft of his voice by agony ~ was rendered the wilder, the more strikking and terrible bij the contrast of the night, the peace of it, the splendour of the stars, the silence upon the deep rising up to those luminaries like a benedictory hush! For such an infuriated figure as this you needed the theatre of a storm-tossed ship, with the billows boiling all about and over her, and the scenery of a pitchy sky torn by violet lightning and piercing the roaring ebony of the seas with zig-zag

fire, and the trumpetings of the tempest deepened by a ceaseless crashing of thunder.

He continued to lash himself into such a fury that for very pity, misery and horror, you longed to hear him cry out, for the expression would give relief to his soul, strangling and in awful throes. Suddenly he fell upon his knees; his hands were clenched, and he lifted them on high; his face was upturned; and as I watched him menacing the stars with infuriate gestures, I knew that even as he now showed, so did he appear when he blasphemously dared his maker. A soft gust of the midnight air blew with a small moan throught the rigging. Vanderdecken let drop his arms, swayed a while as if he would fall, staggered to his feet, and with his hands pressed to his eyes as though indeed some sudden stroke of lightning had smitten him blind, came with a wavering gait, in which was still visible a sullen and disordered majesty, to the poopladder, down which he sightlessly went, steered by the wondrous unintelligible faculty that governs the sleep-walker."

Het gezegende tweetal heeft natuurlijk maar één wensch: hun gruwelijk gezelschap te ontvluchten. Maar welk schip zal hen aannemen, laat staan afhalen? ~ De eenige kans krijgen zij, wanneer het spookschip wegens een lek bij land moet gaan kalefateren. Bij mist ontsnappen zij nu in een der booten, maar ~ Vanderdecken merkt het bijna dadelijk, bezweert hen terug te keeren, en als zij hier geen gehoor aan geven, lost hij een musketschot, dat Imogene doodelijk kwetst.

Een voorbijvarend schip brengt den radeloozen minnaar dan behouden naar huis terug.

Uit kunstoogpunt is dit misschien wel het pronkstuk uit de engere Hollander-litteratuur. Russell mag wat op

Poe geïnspireerd zijn, en als Stevenson dit verhaal geschreven had, was het drie keer korter en daardoor praegnanter geworden —, maar uit elke bladzijde spreekt toch de varensman, die zee en schip in alle stemmingen heeft meegeleefd. Fraai is het contrasteeren van 't grauwe, doodsche spookschip met een glanzend oorlogsfregat onder z'n witte zeilenwolk; met een piratenschoener, die onder z'n eene reuzenzeil een kleurige drom boekaniers en negers bergt; of met een wrak, waarop de doode stuurman nog aan 't roer gebonden staat.

Zelfs in een Engelschman van 1796 is verder weer opmerkenswaardig de verachting en haat tegen de Hollanders. Telkens en telkens wordt opgemerkt, hoe wèl 't levendlijkschap bij den Hollandschen aard, zoo "dull and apathetic" past. Wanneer de boekaniers onder gejoel en sabelzwaaien enteren, kijkt de Hollandsche bemanning bedaard toe: "nay, if emotion of any sort were at all visible, you would have termed it a mere kind of dull, muddled, Dutch curiosity". Hun diepste instincten: hebzucht en vraatzucht tieren in de periodiek-bijgegalvaniseerde spoken ondertusschen sterk! Walgelijk-grotesk is hun „opleven" als Fenton in 't vooronder t a b a k laat kijken!

De stuurman Van Vogelaar is Fenton's persoonlijke vijand, die twee keer een moordaanslag heeft te verduren, en wat voor brani hij ook is, tegen "this brutal and insulting anatomy" niet opdurft — 't is immers onsterfelijk!

Ondanks allen hoon op de Nederlanders, die vanwege den twee keer gememoreerden Ambonschen moord in de 17e eeuw heeten "the most inhuman people in Europe, perhaps in the world", houdt Vanderdecken overigens den jongen Brit gedurende „den 1en Engelschen zeeoorlog" de hand boven 't hoofd, al moet Imogene hem met eenige moeite uit 't hoofd praten, dat deze de schuld er van is, dat zij steeds weer terugdrijven.

Met Russell's kennis van de Hollandsche taal staat het in ieder geval uiterst zwak: de namen kunnen er mee door, maar b.v. als aanspreekvorm tot den kapitein laat hij afwisselend: "skipper, mijnheer, heer, herr" gebruiken!

De verdiensten van zijn boek bestaan onverminderd in zaakkundige behandeling van den uiterlijken, en psychologische verdieping van den innerlijken kant der legende, terwijl het meisje aan boord voor een pikante tegenstelling van liefde en dood zorgt.

Nog één dichter heeft zijn ziel der zee verwant gevoeld, en zijn heidensche verrukkingen daarover bruischend, maar ook op den duur ééntonig als de branding uitgezongen. De admiraalszoon Swinburne heeft in zijn groote gedicht By the North Sea (IV: 7-9) gemijmerd over dit gevoel, dat den mensch maakt "Alone of all elements living the lord of the sea". Anders dan Byron lijkt hij nooit overweldigd te zijn door de melancholie, die schaduw van trots, die zich tegen de eeuwigheid opgewassen waant.

"For the goal where his pinions would be,
is . . . immense as the sea.
Though hence come the moan that he borrows
From darkness and depths of the night,
Though hence be the spring of his sorrows,
Hence too is the joy of his might, -
The delight that his doom is for ever
To seek, and desire, and rejoice,
And the sense that eternity never
Shall silence his voice - "

Het eeuwigheidsbesef, dat den Romanticus verpletterde, verheft den moderne, - al is het allerminst gekerstend.

Omgeven met de geheimzinnigheids-sfeer der legende zijn verder deze regels van zijn landgenoot Edw. Markham:

"Strange wares are handled on the warves of sleep:
Shadows of shadows pass, and many a light;
Flashes a signal-fire across the night;
Barges depart whose voiceless steersmen keep
Their way without a star upon the deep;
And from lost ships, homing with ghostly crews,
Come cries of incommunicable news."

Ongewis-flakkerend licht over onpeilbare diepten: Rudyard Kipling moet daar niets van hebben. Brutale journalist als hij in z'n slechtere wezen is, „verslaat" hij even op Scott's manier in The Merchantmen (The Seven Seas, 1896) het spookschip:

"Strange consorts rode beside us
And brought us evil luck;
The witch-fire climbed our channels,
And flowed on vane and truck;
Till, through the red tornado
That lashed us nigh to blind,
We saw the Dutchman plunging,
Full canvass, head to wind."

De angst is er uit: de sage is hier verschrompeld tot een spreekwoordelijke uitdrukking voor slecht-weer-op-z'n-ergst, waarbij de zeelui niet meer weten wat ze wel of niet zien!

De angst kan echter elk oogenblik terugkeeren, en nog met troosteloos medelijden verzwaard, zoodra een gevoel, dat Swinburne en Kipling vreemd bleef, aanklopt: de Amerikaan William Vaughn Moody († 1910) uit in The Ship of Humanity sociale benauwenis:

"God, dear God! Does she know her port,
Though she goes so far about?
Or blind astray, does she make her sport
To brazen and chance it out?
I watched when her captain passed:
She were better captainless.

Men in the cabin, before the mast,
But some were reckless and some aghast,
And some sat gorhed at mess.
By her battened latch I leaned and caught
Sounds from the noisome hold, –
Cursing and sighing of souls distraught
And cries too sad to be told." [1])

We zullen nog zien, hoe dit gedicht de schaduw geeft bij een glanzende schilderij van Verhaeren, en Rathenau in Duitsch proza een zelfde gevoel zal uiten.

Aan de engere legende wordt de ernst onttrokken ten einde een ruimer symbool te voeden, en zoo eindigen wij in Engeland met la note gaie.

Nog onlangs heeft de jonggestorven Richard Middleton in The Ghost-Ship, and other stories (1912) op de droog-komieke manier van Wells verteld, hoe het spookschip onder commando van kapitein Bartholomew Roberts door een storm overwaait naar 't rustige dorpje Fairfield, halverwege Londen en de zee [2]): 't verzeilt midden in den geliefden knollentuin der herbergierster! Tegenover de dorpelingen gedragen de spoken ter zee zich uiterst korrekt, maar hun collega's te land voeren zij schandalig dronken met hun rum, die als honing en vuur door de aderen loopt. Totdat dominé bij den gezagvoerder in optima forma beklag gaat doen – en met een tweeden storm waait de vreemde gast gelukkig maar weer hoog door de lucht terug.

Deze Engelsche toovenaar vertelt zoo familjaar, dat we rustig met hem mee in 't schip afdalen, en niets verbaasd zijn, dat we door de patrijspoorten geen knollen, maar visschen en lijken zien . . .

---

[1]) Uit Upton Sinclair's Cry for Justite (1921) p. 188.
[2]) Volgens W. Bassett p. 48 vindt men dit motief in W. Bottrell's Traditions and Hearthside Stories of West Cornwall, Penzance, 1870.

Het laatste wat wij van de Engelschen hooren is een oolijke lach; we zullen thans zien hoe de Duitschers reageeren. [1])

Er is er natuurlijk al weer een geweest, die heeft nageteld, hoeveel maal in de Duitsche letterkunde de combinatie schip - storm - en - maneschijn voorkomt. Zoo zegt dus Andreae, als Von Eichendorff in Der Wachtthurm rijmt:

„Ich sah im Mondschein liegen
Die Felsen und das Meer,
Ich sah ein Schifflein fliegen
Still durch die Nacht daher. ~ "

dat wij hier den verlangde voor ons hebben [2]). Ik voor mij vind „veel meer" van de sage, van den onbestemden drang naar het oneindige en de bewuste kracht van dit gevoel, in een koeplet uit Erhebung van denzelfden dichter:

"Es schiffen die Gedanken
Fern wie auf weitem Meer.
Wie auch die Wogen schwanken:
Die Segel schwellen mehr."

Indentiteitstwijfel is in ieder geval niet toelaatbaar, wanneer wij een tweetal Märchen van den jonggestorven († 1827) Romanticus Hauff lezen. In Die Höhle von Steenfoll [3]) hooren we van den „Hollandschen" Oostinjevaarder «Car - mil - han», met goud gevuld indertijd op de Schotsche kust vergaan. Een arme visscher wordt het slachtoffer van zijn gouddorst, maar tenminste

[1]) Bij W. Bassett nog genoemd Joh. Leyden († 1811) Scenes of Infaney. John Boyles O'Reilly (1844-'90) Songs of Southern Seas en Celia Thaxter The Cruise of the Mystery (1881), zonder dat hij iets meer vertelt of ik vinden kon.
[2]) Anglia (Beiblatt) IV. p. 245.
[3]) Afd. Wirtshaus zu Spessart n° 4.

niet zonder den kapitein A. F. van der Swelder te hebben zien spoken; een dik heerschap, dat wandelt met een Spaansch riet in de hand, muzikanten voorop en bemanning achteraan, en naast zich een negerslaf, die hem telkens de pijp aanreikt om een trek te doen!

In Die Geschichte von dem Gespensterschiff [1]) maakt Hauff het nog barder: quasi-Turken vertellen elkaar, hoe zij op een zeereis een schip ontmoetten, waarop ondanks de angstige stilte der natuur ~ in ~ stormafwachting, wild gejoel weerklinkt. Hun kapitein roept doodsbleek: „We zijn verloren ~ ginds zeilt de Dood!" en jawel ~ binnen 't uur vergaat hun schip.

Twee drijven aan boord van den vreemde, en wonderlijk genoeg is er nu alles rustig: dozijnen Turkenlijken liggen daar in hun bloed, en één man staat tegen den mast, genageld door 't voorhoofd. Tevergeefs probeeren zij de lijken van 't dek te krijgen ~ 's nachts om elf uur worden deze allemaal levend, en vechten moorddadig, tot met middernacht alles weer bedaart.

Eindelijk drijft het spookschip aan land, en hier overgedragen met plank en al, vallen de dooden tot stof uiteen. Den kapitein trekt men den spijker uit 't hoofd, die alvorens te sterven (!) vertelt, dat hij zeeroover was, een Derwisj vermoordde, en tot straf al vijftig jaren zoo rondgevaren had. ~ Gelukkig, dat Hauff dien termijn tenminste niet overdreef!

Maar nu komt er een, die met de legende bloedigen ernst maakte, al kende hij haar als zoodanig niet: die over den Atlantischen Oceaan varend „tieferwärts mit süszem Zwange" zich voelt getrokken, en een gedicht besluit met regels, die als te intiem, te ècht voor „kunst" in den druk werden weggelaten:

[1]) Afd. Die Karavane N°. 2.

„Ruhend auch im stillen Schoosze
Ist mein stilles Sehnen";

die in 't gedicht Meeresstille plotseling in tranen uitbreekt over de smart der natuur, en in Der Schiffsjunge de jeugd laat sterven.

't Is Lenau, wiens zegelring een schip vertoonde, door storm voortgezweept, met 't opschrift: „Telle est ma vie!" Lenau, die het groote had kunnen bereiken, wanneer hij niet in Icarus-begoocheling steeds naar het onmogelijke had gereikt: de vrouw, al door een ander gehuwd; onderwerpen, al door andere- en grootere-dichters behandeld — tot zijn Stradivarius de stroomen van hartstocht en vertwijfeling niet meer verzwelgen kon, en voor goed ontstemde.

In 1832, op zijn 30ste jaar, stak hij de zee over naar Amerika, en de Hongaar zegt, dat de zee, met de Alpen, den diepsten natuurindruk gaven, en hem „ein gewisser feierlicher Ernst" hadden geleerd. [1]) Hij bezorgde zijn vriend Auerbach gegevens voor diens roman Die Auswanderer, en deze schrijft, dat hij Lenau beloofde: „ihn selber zu einer Figur des Romans zu machen, als weitere Ausführung von Freiligraths ausgewandertem Dichter, und zugleich als ein Stück modernen Arions, der den Bauern auf dem Schiffe zauberisch Geige spielt, und bei ihnen zur Mythe wird, die sich in den Urwäldern fortpflantzt und vererbt. Lenau gefiel sich sehr in der Rolle und malte sich als Mythe manchmal spasshaft aus, wobei er seine Gestalt und seine Miene seltsam ausstaffirte. Wir hatten viel Lachen und Kurzweil von diesen Phantasiespielen. Ich schalt ihn oft darüber, dass er diese seine Weltfahrt nicht zum Gegenstande eines Epos gemacht, statt dass er zich an bereitete Stoffe wie Faust und Don Juan hingab, in denen das Augenmerk weniger

[1]) Sämtliche Werke ed. Barthel p. LXI.

auf die Handlung, als auf die Behandlung gerichtet sein mustte . . ." [1])

De hoofdfiguur van Lenau's Faust (1834) ondertusschen, kan gerust hier in de rij behandeld worden. In de afdeeling Die Reise staan Faust en Mefisto 's avonds op een eenzaam strand, en de eerste spreekt:

„Ich will nun fort, hinaus in 's Meer,
Das ist so einsam, wild und leer,
Das blüht nicht, auf das welkt nicht ab, -
Ein ungeschmucktes, ewiges Grab.
Dort zwischen Wogen, zwischen Winden,
Soll mir der letzte Kummer schwinden."

Zijn duivelsche begeleider antwoordt, dat hij al een schip heeft gereed liggen, en mèt dat Faust vraagt, hoe dat „Teufelswrack" er wel uitziet:

„Du siehst es in der Dämrung kommen,
Dort stattlich still herangeschwommen."

Elke wind drijft dit schip vóórwaarts, en klippen noch stormen kunnen het deren; 't fraaiste er in is de kajuit, waar toovertapijten elke gewenschte omgeving voorgoochelen. Maar Faust wenscht de aarde met haar zinsbegoocheling niet terug:

„Schaff mir ein Schiff, nicht zauberhaft gemächlich,
Schaff mir's, wie es die armen Menschen haben,
Unsicher, schwank und sturm-zerbrechlich.
O Sturm, o Sturm, wie sehn' ich mich nach dir!"

Mefisto doet met één bliksemblik de „Zauberboot" in vlammen opgaan, en nu bevinden zij zich op een gewoon schip:

„Im Meer, das, fremd und stolz, in kalter Grösze,
Nicht rückhallt selbst des Himmels Donnerstösze!"

[1]) t. a. p. p. CLVI.

De kapitein vertelt Faust, hoe hij zijn gestorven moeder eenzaam in de zee naar beneden liet zinken, en 's nachts hoort de overdag zoo trotsche op zijn alleen-zijn het gefluister van 't water aan den anderen kant, en smaakt gretig de zoete moederkus der natuur.

Een storm steekt op, en terwijl de bemanning om uitredding bidt, werpt Faust den kapitein om zijn smadelijke bangheid voor de natuur overboord. Op het gebrekkige schip zelf ongebroken, dondert hij naar boven in de wolken:

„Mach was du willst mit deiner Sturmesnacht!
Du Weltenherr, ich trotze deiner Macht!
Hier klebt mein Leib, am Rand des Unterganges,
Doch weckt der Sturm in meinem Geist die Urkraft,
Die ewig ist, wie du, und gleichen Ranges,
Und ich verfluche meine Creaturschaft!"

Het paar ontsnapt uit den schipbreuk. Op een klippenstrand bij nacht zit weer Faust op een rotsblok, bij voortdurenden storm. En in hem zelven gaat het nog vreeselijker toe: God wil hij wezen, en de last van 't geschapen-zijn kan hij niet dragen ~ niet eens:

„Ha! wie das Meer tobt himmelwärts,
Und wiederhallt in dir, o Herz!
Ich fuhl's, es ist derselbe Drang,
Der hier in meinem Herzen lebt,
Und der die Flut zum Himmel hebt:
Die Sehnsucht nach dem Untergang ~ ~ "

En deze zwakke Manfred doorsteekt zich, waarop Mefisto op hem aanvalt. ~

Tenslotte domineert meer het verschil, wanneer wij de sage en de nieuwe versie vergelijken: daar overmaat van energie, die God uitdaagt in eeuwigheids-inbeelding om gestraft te worden met eeuwigheids-„werkelijkheid"; ~

hier tekort, of beter kortsluiting van energie, die God uitdaagt, maar aan... zichzelf wordt overgelaten om gestraft te worden. De wortel is dan ook dáár het bekrompen geloof van een sterke collectiviteit, hier bij het ruime ongeloof van 'n zwakke individualiteit. Ondertusschen zullen wij zien, hoe of Wagner tusschen deze twee een veranderde harmonie tot stand weet te brengen.

In verband met dezen moet Heine genoemd worden. Deze was in 1825, '26 en '27 's zomers op Norderney geweest, praatte daar met visschers en matrozen en hoorde zoo vertellen over den „Klabotermann" en den „Fliegenden Holländer", die Heine „wohl die anziehendste solcher seemännischen Wundersagen" noemt. [1]) Hoe het lichtbewogen gemoed van den vorst en doodgraver der Duitsche romantiek onder den indruk kwam van deze zeestemmingen, bewijst zijn hier ontstane heerlijke gedichtencyclus Die Nordsee, en hoe zijn fantazie al woelt voordat zij de legende om gaat werken, deze mijmering: „.... des Nachts hat das Begegnen fremder Schiffe auf dem Meere etwas Unheimliches; man will sich dann einbilden, die besten Freunde, die wir seit Jahren nicht gesehen, führen schweigend vorbei, und man verlöre sie auf immer.

Ich liebe das Meer wie meine Seele." [2])

Zijne omwerking nu komt voor in kap. 6 en 7 van Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelewopski (1834). [3])

Heine vertelt over zijn eerste reis op de Oostzee:

„In der Nacht sah ich mal ein grosses Schiff mit ausgespannten blutroten Segeln voorbeifahren, dass es aussah

[1]) Die Nordsee III (1826 in de Reisebilder II) Sämtl. Werke ed. Elster III p. 101.
[2]) ald. p. 102.
[3]) Salon I. Elster IV p. 116–120.

wie ein dunkler Riese in einem weiten Scharlachmantel. War das der fliegende Holländer?"

Dan volgt de fabel, zooals hij hem kent:

„Es ist die Geschichte von dem verwünschten Schiffe, das nie in den Hafen gelangen kann und jetzt schon seit undenklicher Zeit auf dem Meere herumfährt. Begegnet es einem anderen Fahrzeuge, so kommen einige von der umheimlichen Mannschaft in einem Boote herangefahren und bitten, ein Paket Briefe gefälligst mitzunehmen. Diese Briefe muss man an den Mastbaum festnageln, sonst widerfährt dem Schiffe ein Unglück, besonders wenn keine Bibel an Bord oder kein Hufeisen am Fockmaste befindlich ist. Diese Briefe sind immer an Menschen adressiert, die man gar nicht kennt, oder die längst verstorben, so dass zuweilen der späte Enkel einen Liebesbrief in Empfang nimmt, der an seine Urgrossmutter gerichtet ist, die schon seit hundert Jahr im Grabe liegt. Jenes hölzere Gespenst, jenes grauenhafte Schiff führt seinen Namen von seinem Kapitän, einem Holländer, der einst bei allen Teufeln geschworen, dass er irgend ein Vorgebirge, dessen Namen mir Entfallen, trotz des heftigsten Sturms, der eben wehte, umschiffen wolle, und sollte er auch bis zum Jüngsten Tage segeln müssen. Der Teufel hat ihn beim Wort gefasst, er muss bis zum jüngsten Tage auf dem Meere umherirren, es sei denn, dass er durch die Treue eines Weibes erlöst werde."

De schalksche verteller gaat door:

„Der Teufel, dumm wie er ist, glaubt nicht an Weibertreue und erlaubte daher dem verwünschten Kapitän, alle sieben Jahr einmal aus Land zu steigen und zu heiraten und bei dieser Gelegenheit seine Erlösung zu betreiben. Armer Holländer! Er ist oft froh genug, von der Ehe selbst wieder erlöst und seine Erlöserin los zu werden, und er begibt sich dann wieder an Bord."

Vervolgens vertelt Heine over het tooneelstuk, dat hij te Amsterdam heet gezien te hebben. [1])

De Vliegende Hollander is aan land, sluit vriendschap met een Schotschen koopman, verkoopt hem voor spotprijs diamanten, en krijgt de hand zijner dochter. 't Meisje ziet dezen bruigom niet al te opgewekt tegemoet en schouwt verlangend naar een oud schilderij: het is volgens haar grootmoeder de „Hollander", en de traditie waarschuwt de vrouwen dezer familie voor 't origineel. Zij is dus diep geschokt bij 't zien van den vrijer, en deze eveneens. Eerst spot hij om allen argwaan op te ruimen zelf met „dem ewigen Juden des Ozeans" (dat heeft zeker die Hollandsche auteur niet bedacht!), maar vanzelf vervalt hij in weemoedigen toon, en schildert „wie Mijnheer auf der unermesslichen Wasserwüste die unerhörtesten Leiden erdulden müsse, wie sein Leib nichts anders sei als ein Sarg von Fleisch, worin seine Seele sich langweilt, wie das Leben ihn von sich stösst und auch der Tod ihn abweist: gleich einer leeren Tonne, die sich die Wellen einander zuwerfen und sich spottend einander zurückwerfen, so werde der arme Holländer zwischen Tod und Leben hin- und hergeschleudert, keins von Beiden wolle ihn behalten; sein Schmerz sei tief wie das Meer, worauf er herumschwimt, sein Schiff sei ohne Anker und sein Herz ohne Hoffnung."

Ten slotte vraagt hij haar: „Katharina, wilt gij mij trouw zijn?" en zij antwoordt: „tot in den Dood~!"

Heine onderbreekt nu met een pikant avontuur dit hoogtepunt en keert van de zwarte sofa naar 't theater terug om nog net 't laatste tooneel te zien: de vrouw van den vervloekte staat handenwringend op een rots haar wegstevenenden gemaal na te zien: hij open-

[1]) Hij was daar werkelijk in 1827 op zijn doorreis van Engeland naar Duitschland. cf. Elster I p. 49.

baart zichzelf en zijn vloek, en dan roept zij: „ik weet een zeker middel, waardoor ik U mijn trouw tot in den dood houd!" ~ stort zich in zee; de Hollander is verlost, en zijn schip verzinkt.

Heine kan natuurlijk niet nalaten te besluiten:

„Die Moral des Stückes ist für die Frauen, dass sie sich in acht nehmen müssen, keinen fliegende Holländer zu heiraten; und wir Männer ersehen aus diesem Stücke, wie wir durch die Weiber im günstigsten Falle zu Grunde gehn."

Men ziet, dat Heine's humor, gracieus en venijnig als een slang, beter op papier den held, dan in werkelijkheid zichzelf verlossen kon. Al laat hij de bliksemflitsen zijner ironie nog zoo spelen, de trage sluiers zijner melancholie druilen steeds dichter neer . . . Hoe zeer de legende van den onverloste hem heimelijk ter harte ging, hem, die pas op zijn sterfbed de liefde zou bejagen, bewijst nog deze brief aan zijn vriend Lewald: „Ach! es ist schon lange her, dass ich in der Fremde lebe, und mit meinem fabelhaften Heimweh komme ich mir manchmal vor wie der fliegende Holländer und seine Schiffsgenossen, die auf den kalten Wellen ewig geschaukelt werden und vergebens zurückverlangen nach den stillen Kaien, Tulpen, Myfrowen, Thonpfeifen und Porzellantassen von Holland . . ." ‚Amsterdam! Amsterdam! Wann kommen wir wieder nach Amsterdam!' seufzen sie im Sturm, während die Heulwinde sie beständig hin- und herschleudern auf den verdammten Wogen ihrer Wasserhölle. Wohl begreife ich den Schmerz, womit der Kapitän des verwünschten Schiffes einst sagte: ‚Komme ich jemals zurück nach Amsterdam, so will ich dort lieber ein Stein werden an irgend einer Strassenecke, als das ich jemals die Stadt wieder verliesze! Armer van der Decken!" [1])

[1]) Salon IV: Ueber die französische Bühne (1837) Brief X. Elster IV p. 560.

Het door Heine geschetste scenario is nu door Wagner uitgewerkt tot een muziekdrama, waarbij de frivool-sentimenteele humor wijkt voor het naïef pathos van bitteren ernst.

Wagner was evenals Heine 30 jaar, toen hij den Vliegenden Hollander leerde kennen. Maar hij had geen rijke ooms, om naar behoefte herrie mee te maken of geld van te leenen.

Op het voltooide ontwerp zette hij: „In Nacht und Elend. Per aspera ad astra. Gott gebe es." Was voor de meesten der hier behandelde kunstenaars de sage aanlokkelijk door de bijgedachte aan effect en publiek, of hoogstens treffend door wel eens bemerkte of ervaren stemming — voor Wagner was het alsof hij zichzelf in levenden lijve ontmoette, en zichzelf in het hart van een grooteren verwant bergen kon. [1])

Als elk genie gefolterd door zijn matelooze verlangens van geest en lichaam, heen en weer gesmeten tusschen de dammen, die tegen eerzucht en zinnelijkheid nog meer het eigen Ideaal dan 's werelds botheid opwierp, kende hij reeds als student, zooals hij in Eine Mittheilung an meine Freunde [2]) biecht: „die Sehnsucht, die sich nirgends im Leben stillen konnte."

Op zijn 22e schreef hij een Columbus-ouverture, waarin smachtend verlangen naar iets nieuws en groots, fiere wil, vertwijfeling en jubelende vreugd elkaar verdringen [3]); vijf jaar later een Faust-ouverture, die geen symfonie werd, omdat de componist zich, zooals hij

[1]) Vrijwel al de hier volgende citaten vindt men vereenigd in Richard Wagner über den Fliegenden Holländer (Bayreuther Blätter XXIV (1901) p. 187–219) een bloemlezing van alle eigen uitingen over ontstaan, vorming en uitvoering der opera (ook apart Berlijn, 1901).

[2]) Van 1851. Pas uitgegeven Ges. Schr. u. Dicht. IV. Lpzg. 1872 p. 313.

[3]) Jul. Kapp. a.w. 222.

later schreef, „aus dem Instrumentalmusik-Nebel zur Bestimmtheit des Dramas erlöste." [1])

In 1842 was hij niet alleen beklemd tusschen zijn geloof en twijfel aan 't eigen talent, maar de verhouding met zijn vrouw was berg-af gegaan, hij had zwaar heimwee te verduren, en de armoede zat hem zoo op het naakte lichaam, dat hij blij was arrangementen voor cornet à pistons te mogen maken, en zoo kans kreeg op zolen onder zijn schoenen. Hij was tot den directeur der Grand Opéra, Léon Pillet, weten door te dringen, en had hem een tekstschets van den Vliegenden Hollander gegeven. Deze voelde er wel voor, maar . . . stelde hem vier jaar wachten in 't vooruitzicht, en . . . gaf het stuk door aan zijn vriendje Foucher, een zwager van Victor Hugo, om te versificeeren. De alleenstaande Wagner mocht vijf Napoléons [2]) opsteken met razernij, en met het inzicht, dat hij machteloos was.

Machteloos misschien zelfs om te componeeren! Hij wist een piano te huren, maar liep in ware zielsangst om het meubel heen ~ als hij eens ontdekte, geen musicus meer te zijn!

Maar Senta's ballade, 't Noorsche matrozenlied en 't spookgezang waren indertijd al gemaakt; 't Stuurmanslied en 't Spinlied braken nu in hem los. [3]) Zeven weken later was het werk voltooid.

Waar maakte Wagner met zijn held kennis? De kwestie mag niet over-belangrijk heeten; ter wille der volledigheid moet zij hier echter onderzocht, en is op zichzelf geen onaardige puzzle.

Wagner's eigen verhalen namelijk zijn onderling vol-

[1]) Brief aan Liszt van 9 Nov. 1852.
[2]) Volgens Pasqué (z. o.). Wagner zelf noemt een fatsoenlijker bedrag van 500 francs (Mein Leben, Münch. 1911 p. 240).
[3]) Mein Leben p. 241~'2.

strekt tegenstrijdig. In de Autobiographische Skizze (tot 1842) sprekend over zijn zeereis in 1839 van Riga naar Londen, noemt hij den Vliegenden Hollander, „dessen innige Bekanntschaft ich auf der See gemacht hatte"; in Parijs maakte hij kennis met Heine, en in 't bijzonder dan met de door dezen aan een Hollandsch stuk ontleende oplossing. [1])

In de reeds aangehaalde Mittheilung, tien jaar later, wordt van Heine niet meer gerept; en in de posthume autobiographie, welker waarde uitdrukkelijk tot „schmucklose Wahrhaftigkeit" bepaald wordt, houdt hij zich eveneens bij eigen reiservaring. Voor storm in een fjord gevlucht, herinnert Wagner zich: „Ein unsägliches Wohlgefühl erfasste mich, als das Echo der ungeheuren Granitwände den Schiffsruf der Mannschaft zurückgab, under welchem diese den Anker warf und die Segel aufhisste. Der kurze Rythmus dieses Rufes haftete in mir wie eine kräftig tröstende Vorbereitung, und gestaltete sich bald zu dem Thema des Matrosenliedes in meinem „fliegenden Holländer", dessen Idee ich damals schon mit mir herumtrug und nun unter den soeben gewonnenen Eindrücken eine bestimmte poetisch-musikalische Farbe gewann." [2]) De kennismaking met Heine in Parijs wordt hier niet verzwegen, maar over invloed van zijn werk niets gezegd. [3])

Bedenkt men nu, dat na zijn geruchtmakende brochure Das Judentum in der Musik (1850) Wagner ongaarne verplichtingen aan een Jood zou erkennen, dan is te begrijpen, dat verscheidene schrijvers hier wat achter gezocht hebben. [4])

[1]) Ges. Schr. u. Dicht. Lpzg. 1871. I. p. 21 vlg.
[2]) a. w. p. 195.
[3]) ald. p. 217, 220.
[4]) C. F. Glasenapp Das Leben Richard Wagners I Lpzg. 1905, p. 362, citeert een getuige van Heine en Wagners eerste ontmoeting, volgens wien Wagner spontaan vertelde, hoe het plotseling opduiken en verdwijnen van een schip bij de Noorsche

Mijns inziens gaat Wagner vrij uit. In de eerste plaats was wel Heine er allerminst de man naar, een aanslag op zijn literair eigendom ongestraft te laten; maar het feit, dat hij wèl over de hieronder nog te behandelen opera van Dietsch spreekt, en niet over Wagners werk (al kon hij dat in Parijs niet hooren), bewijst mij dunkt vooral, dat de twee groote mannen zich weinig tot elkaar aangetrokken voelden, zoodat Heine Wagners tekstboek misschien even ingekeken heeft, maar zich er verder niet voor interesseerde. Dat echter Wagner van zijn kant in het ontwerp der Skizze (1842) zegt, dat Heine zelf de oplossing vond, terwijl hij in de herdruk van 1871 over 't Hollandsche voorbeeld spreekt, is zeer wonderlijk, omdat hij nl. eerst de waarheid zegt (m. a. w. van Heine had gehoord, dat dit „voorbeeld" verzonnen was), en later een onwaarheid (als hij de mondelinge confidentie vergeten was, bleef Heine's schriftelijke onthulling er toch nog altijd). [1]) En zijn zwijgen in de autobiografie over een dergelijk punt is bevreemdend. Het blijft natuurlijk mogelijk, dat Wagner deze feiten werkelijk vergeten was, maar wanneer men ziet, hoe in Mein Leben de eerste vrouw wordt achterafgezet terwille der tweede, hoe zelfs de namen van Nietzsche en Heinrich von Stein afwezig zijn, dan wordt het ons wel wat benauwd over de „schmucklose Wahrhaftigkeit".

---

kust de conceptie van den Vliegenden Hollander veroorzaakte. Met welk recht Kapp (a. w. p. 27) echter uit Wagner „vertaalt" dat hij de sage „nog eens" op zee hoort, en den Schnabelewopski al in Riga gelezen had, weet ik niet.

[1]) Dat het „Hollandsche voorbeeld" niet heeft bestaan, heeft bewezen Pasqué, die in 1880 zijn ouden vriend Veltman in Amsterdam onderzoek liet doen. Deze vond alleen Pypers' uittreksel uit Marryat (a. w. p. 122). Dit voor dengeen, die Heine's eigen opheldering dér mystificatie niet voldoende vindt. ~ Fitzball's stuk is van 1826, en Heine was in 1827 te Amsterdam. Ashton Ellis a. w. komt tot de contradictio in terminis m. i.: Heine's zien van Fitzball is mogelijk, invloed echter onmogelijk.

Een tweede punt schijnt echter de weegschaal weer ten voordeele van Wagner te doen doorslaan, of tenminste de vraag te bepalen tot filologisch peil, zonder dat de eer van het genie er mee gemoeid wordt. Dit is de overweging, dat verhaal en drama ongetwijfeld zooveel op elkaar lijken als maar kan, maar ook, dat de oplossing: de lijdende Held verlost door de trouw eener vrouw ~ door Wagner, behalve bij Heine, ook elders had kunnen gevonden worden, en bovendien, hem zóódanig eigen hartservaring was, dat drukte over „plagiaat" nog slechts bekrompen kan aandoen.

Wenden wij ons thans tot Wagners werk. Het beteekent in diens scheppen een doorbraak: had hij tot nog toe op knappe, doch ouderwetsche wijze geschreven, nu vond hij zichzelf: zijn kwaal, en de genezing, of tenminste hoop daarop. Al zijn uiterlijke moeilijkheden vielen weg naast den innerlijken strijd; van „kritischer Litterat" werd ik Kunstenaar, getuigt hij zelf: „Alle Ironie, aller bittere oder humoristische Sarkasmus, wie er in ähnlichen Lagen all' unseren Schriftstellernden Dichtern als einzige gestaltende Triebkraft verbleibt", die tenslotte onmachtige ironie ~, werd hier weggevaagd door den geest der muziek, door de Liefde. [1])

In de analyse, door den Meester zelf van de ouverture gegeven, vindt men dit motief uitgewerkt [2]). De held, de Man, ondergaat de verkeering van het doodsverlangen voor anderen, in dat voor zichzelf. „In der grauenvolle Männeröde seines Daseins soll nur ~ ein Weib ihm das Heil bringen können!" De moorddadige trots knakt, en naar dit ééne wordt slechts gehaakt: „was ihn so mächtig zieht, es ist der Blick eines Weibes, der voll

[1]) Mittheilung a.w.p. 325.
[2]) Van 1852. Ges. Schr. u. Dicht. Lpzg. V p. 228 vlg.

erhabener Wehmuth und göttlichen Mittgefühles zu ihn dringt! Ein Herz erschloss seine unendlichste Tiefe dem ungeheuren Leiden des Verdammten, es muss sich ihm opfern, vor Mitgefühl brechen, um mit seinem Leiden sich zu vernichten. Vor dieser göttlichen Erscheinung bricht der Unselige zusammen, wie sein Schiff in Trümmer zerschellt." Men hoort hier een veel aangrijpender geluid dan het oppervlakkige van Marryat en het lichtzinnige van Heine.

Wanneer de voorhang vaneen gaat, schiet weldra het spookschip voor anker, naar Heine's voorschrift „mit blutroten Segeln und schwarzen Masten." De spookschipper treedt aan land en houdt dezen monoloog:

„Die Frist ist um, und abermals verstrichen
sind sieben Jahr' ~ Voll Überdruss wirft mich
das Meer ans Land . . . Ha, stolzer Ozean!
In kurzer Frist sollst du mich wieder tragen!
Dein Trotz ist beugsam, ~ doch ewig meine Qual! ~
~ Das Heil, das auf dem Land' ich suche, nie
werd' ich es finden! ~ Euch, des Weltmeers Fluten,
bleib' ich getreu, bis eure letzte Welle
sich bricht, und eures letztes Nass versiegt! ~
~ Wie oft in Meeres tiefsten Schlund
stürzt' ich voll Sehnsucht mich hinab: ~
doch ach! den Tod, ich fand ihn nicht!
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
Nur eine Hoffnung soll mir bleiben,
nur eine unerschüttert stehn:
so lang der Erde Keime treiben,
so muss sie doch zugrunde gehn.
Tag des Gerichtes! Jüngster Tag!
Wann brichst du an in meine Nacht?
Wann dröhnt er, der Vernichtungsschlag,
mit dem die Welt zusammenkracht?
~ Wann alle Toten auferstehn,
dan werde ich in Nichts vergehn.
Ihr Welten, endet euren Lauff!
Ew'ge Vernichtung, nimm mich auf!"

Dof rolt de echo der spoken uit het holle schip achter deze hijgende levensontkenning aan.

De „intrigue" is als die van elke gewone opera, en dus, n' en déplaise allen Wagnerianen, over de grens van 't simpele heen. De verdoemde hoort nauwelijks van den Noorschen kaptein Daland den lof zijner dochter Senta, of hij hoopt weer op verlossing tegen teleurstelling in: „Sie sei mein Weib!"

Het tooneel verbeelt nu Dalands woning. Wij zien Senta verdiept in 't portret van den mysterieuzen man, en zij zingt haar beroemde Ballade over den rusteloozen waker, half-bewust liefkozend het weten en verlangen:

„Doch kann dem bleichen Manne Erlösung einstens noch werden,
Fänd 'er ein Weib, das bis in den Tod getreu ihm auf Erden!

Tegenover dezen wonderbaren invloed uit de verte, stelt nu de jager Erik zijn gewone mannelijkheid, maar het openbaren van zijn droom, hoe hij haar „met dien zeeman, met hèm" zag vluchten, slaat verkeerd uit — zij roept reeds extatisch:

Er sucht mich auf! Ich muss ihn sehn!
Mit ihm muss ich zugrunde gehn!"

En dan komt het groote oogenblik, waarop de twee voor elkaar bestemden elkaar ontmoeten. Langen tijd staan zij sprakeloos in elkaars aanblik verslonden; het genie, de man in hoogere potentie in Wagner, rijst op de neergedrukte driften overeind en aanschouwt de Vrouw, waar hij sinds bange eeuwigheden van droomt:

„Wohl hub auch ich voll Sehnsucht meine Blicke
aus tiefer Nacht empor zu einem Weib:
ein schlagend Herz liess, ach! mir Satans Tücke,
dass eingedenk ich meiner Qualen bleib'.

Die düstre Glut, die ich hier fühle brennen,
sollt' ich Unseliger sie Liebe nennen?
Ach nein! Die Sehnsucht ist es nach dem Heil:
Würd' es durch solchen Engel mir zuteil!"

Bij Senta daartegenover schoone schuchterheid en wantrouwen in haar eigen bestemming:

„In meines Herzens höchste Reine,
kenn' ich der Treue Hochgebot:
Wenn ich sie weih', schenk' ich die eine,
die Treue bis zum Tod!"

In het 3de bedrijf volgt de ontknooping. Erik doet nog één poging Senta voor zich te winnen; de Vliegende Hollander verrast beiden, en, meenend alweer bedrogen te zijn, barst hij uit:

„Verloren! Ach verloren! Ewig verlornes Heil!"

Senta werpt zich in haar onschuld hem in den weg, maar hij stoot haar van zich af:

„In See! In See! ~ für ew'ge zeiten! ~
Um deine Treue ist's getan ~
Um deine Treue ~ um mein Heil!
Leb wohl, ich will dich nicht verderben!"

In dezen laatsten regel teekent zich een karakterkentering af, voor kunstenaar en kunstwerk van groot belang. Der eigen zelfzucht wint hij vergefelijkheid jegens de vrouw af: tallooze vrouwen bracht hij in de eeuwige verdoemenis, wanneer zij eenmaal hun eed van getrouwheid hadden afgelegd ~ Senta heeft dat nog niet gedaan! Maar haar ziel versmelt reeds van offervaardigheid ~ de openbaring van zijn schrikbarenden naam bezegelt haar besluit slechts; en wanneer de Hollander aan boord den afstand tusschen hen vergroot, rukt zij zich los van vader en vrijer, en hem de woorden nasturend:

„Preis deinen Engel und sein Gebot!
Hier steh' ich, treu dir bis zum Tod!"

stort zij zich in zee ~ het spookschip verzinkt meteen, en men ziet de „verklärte" gestalten van het paar in omhelzing hemelwaarts zweven.

Aldus een kort uittreksel uit de opera, die pas wanneer het oor medegeniet, haar meeslepende grootheid ten volle openbaart. Meedrijvende op de immer voortvloeiende stroom van Wagner's pathetische melodiek, beseft men eerst recht hoe onze twee grondneigingen: hartstocht, die van dit leven eindeloos de grenzen zou willen verzetten ~ en bezinning, die den dood als beperking daarvan erkent, ja wenscht ~ hier strijdend zich vereenigen. In verband met Wagner's levenscrisis wordt hier het eeuwig leven minder als vloek gevoeld, dan wel gebruikt als spoor om het smachten naar den dood te intensifieeren.... in de verbeelding! De weekheid der mollmelodie geaccentueerd door hakende kruisen.

Over de rol, die de opera in zijn oeuvre inneemt, behoef ik hier niet uit te weiden: men weet, dat hier voor 't eerst het „Leitmotiv" optreedt en de afkomst uit de eenvoudig-grootsche volkssage met de conventioneele aria kortaf brak. Wagner zeide zelf: „als ich die fertige Arbeit betitelen sollte, hatte ich nicht übel Lust, sie eine „Dramatische Ballade" zu nennen", zoo was Senta's lied middelpunt. [1])

Hoe hij zich met deze opera verbonden voelde, blijkt ook wel uit de nauwkeurige instructies, die hij nog tien jaar later voor uitvoeringen gaf. [2]) Alles tracht hij hier vast te leggen, zelfs het spookschip, dat op natuurlijke wijze aan 't anker moet trekken! Van de mannelijke hoofdrol maakt hij het geheel afhankelijk: diens trage, onzekere zeemansschreden moeten dadelijk bij eerste

[1]) In Kruse's texteditie p. 7.
[2]) Bemerkungen zur Aufführung der Oper „der Fliegende Holländer" in Ges. Schr. u. D., V. Lpzg. 1872 p. 207~216.

opkomen ons medelijden opwekken, dat dan onderhouden wordt door „eine gewisse grauenhafte Ruhe in der äusseren Haltung, selbst bei der leidenschaftlichsten inneren Kundgebung des Schmerzes und der Verzweiflung." Een geweldig kontrast moet bestaan tusschen zijn oneindig verlangen en zijn oneindige moeheid. Men ziet, hoe Wagner den legendeheld zoowel positief (door zijn liefde) als negatief (door zijn verlossing) heeft vergroot.

Het tragi-komische lot der opera is, zooals elke opera-bezoeker wel met gemengde gevoelens ervaren heeft, het reeds uiterlijk te kort schieten der zangers voor hun rol! Van de première op 2 Januari 1843 moet Wagner zelf vertellen, dat de hoofdspeler Wächter met zijn vollemaanshoofd en arm- en beenstompjes zijn Senta Schröder-Devrient den wanhopigen uitroep ontlokte: „Wie kann ich 's herausbringen, wenn ich in diesen kleinen Rosinenaugen blicke?" [1])

En Senta heeft het toch ook al zwaar genoeg. Uitdrukkelijk eischt de schepper: „möge das träumerische Wesen nicht im Sinne einer Modernen krankhaften Sentimentalität aufgefasst werden!" [2]), terwijl haar neiging tot den verdoemde zich moet uiten: „als ein kräftiger Wahnsinn, wie er wirklich nur ganz naiven Naturen zu eigen sein kann." Wanneer Nietzsche na de breuk dus hoont over „Senta-Sentimentalität" of beweert: „Der fliegende Holländer schmeckt nach Frankreich, wo le ténébreux 1830 der Verführer-Typus war" [3]) – dan vindt hij Wagner... naast zich, en tegenover zich slechts Wagnerianen, die de intenties van hun meester in den wind slaan.

Men kan natuurlijk Nietzsche op zij schuiven, wien

[1]) Mein Leben p. 291.
[2]) a. w. p. 215.
[3]) Uitlatingen van 1887, Nachgel. Werke XV p. 68.

zinnelijke hartstocht vreemd bleef, en die geen vrouw, ja geen verlossing deelachtig mocht worden ~ en toch doorgaan met vragen: in hoeverre brengt Wagner deze verlossing in zijn werk tot uiting? in hoeverre in zijn leven? in hoeverre . . . is zij in 't algemeen, een mensch door een ander, niet maar in een boek, doch in het leven mogelijk? En tenslotte: liefde voor een vrouw, dus zekere hartstocht, dus zekere zelfzucht ~ verlost die ooit de ziel?

Mij persoonlijk schijnt een zware egoïstische trek in Wagner even onmiskenbaar als onmisbaar. In zijn Vliegenden Hollander zie ik eveneens slechts zwakke aanwijzingen eener tegenovergestelde gezindheid. Toch moet eerlijkheidshalve vermeld het getuigenis van Rudolf Schlösser, skeptisch naar Bayreuth gegaan, die in Anton de Rooy vooral mocht bewonderen de omkeering van wilden trots in vrijwillig afzien van den geliefde, zoodat hij, onbedoeld, haar nu gelegenheid geeft hem te verlossen. [1])

Wat Wagner zelf betreft: het zedelijk oordeelen over kunstenaars doen wij tegenwoordig met een omzichtigheid, die zoowel 't orthodoxe over-één-kam scheren, als 't moderne amoralisme schuwt. In zekeren zin was Wagner niet te „verlossen", wilde hij het zelfs niet zijn: de kunstenaar is nu eenmaal de mensch, die onbedoeld, uit eigen vergankelijke nooden voor zijn medemenschen een onvergankelijke Deugd maakt. Hij kermt wel over zijn ellende, maar het styleeren van dat gekerm is zijn troost ~ zónder ellende ware hij ontroostbaar. Wagner verpersoonlijkte zich met tusschenpoozen van twee jaar nog in Tannhäuser, door Venus vervloekt met:

„ . . . Suche dein Heil und find' es nie",

en toch door Elisabeth verlost; later in Lohengrin, die, zelf van zijn hoogte afdalend de in hem geloovende

[1]) Holländer-Nachklänge in Bayr. Blätter, XXIV (1901) p. 304 vlg.

vrouw zoekt, maar weer verlaten moet, omdat hier de aardsche mensch het goddelijke niet verdragen kan. Als Parsifal slaagt hij daar dan wel in ~ tenminste de boekjes, die van 'n sloteffect houden, willen het ons wijsmaken, maar wat daarbuiten en daarboven gaat ~ ~, in dit boekje zal ik het nog maar niet verklappen!

Tien jaar later schreef Wagner aan zijn vriend Liszt: „für mich gibt's keine Erlösung mehr als ~ der Tod! O wie glücklich, träfe mich der im Meersturme, und nicht auf dem Siechbette!" [1]) „Die hohe Tragik der Entsagung" die Wagner zelf in de sage wilde prediken ~ zijn heele leven was er in zekeren zin ook de weerlegging van.

Tegenover de verlossingsvraag in het algemeen kunnen wij niet met genoeg Protestantsche zelfstandigheid gaan staan: in zielszaken dulden wij zeker geen remplacantenstelsel; en men kan zelfs listig beredeneeren, dat een man, die een vrouw tot dergelijke offervaardigheid kan brengen, dan blijkbaar al bijzondere waarden in zich draagt! Maar voor hoovaardigheid daarop is aan den anderen kant evenmin reden: de intuïtie werkt met dezelfde zekerheid en onverschilligheid als de bliksemstraal, en de woorden „egoïsme" en „altruïsme" vervluchtigen, zoodra de ziel in dieper kontakt met haar medezielen treedt. Wie nu de Verlossing, of verlossingen, ervaren heeft, kan desnoods nog wel de wegen van het wonder naspeuren, maar verdiensten afwegen . . . dat gaat niet meer. Dat in ieder geval iets in Wagner waarachtig om verlossing vroeg, en iets van God waarachtig hem verlossing gaf, moge bewijzen, dat Bakoenin, de opgejaagde geweldenaar tegen elke hemelsche en aardsche macht, naar Wagner's pianistische weergave heeft geluisterd als geen ander. [2])

[1]) 11 Febr. 1853.
[2]) Mein Leben p. 459.

Twee zaken zijn verder goed te beseffen: ten eerste, dat Wagner's Vliegende Hollander bedoeld en onbedoeld geen scherp psychologisch omlijnde figuur is; ten tweede, dat hij niet maatgevend mag worden voor onze heele studie. 't Eerste toont Liszt, 't tweede Golther.

Wagner's trouwe vriend heeft een enthousiaste en congeniale studie aan de opera gewijd, als 't ware een uitwerking van diens eigen analyse [1]). Diepgaand is zijn ontleding der ouverture, en de vurige virtuoos krijgt bij het „verdoemingsmotief" 't volgende vizioen van den held: „Unbeweglich an den Mastbaum gelehnt misst er mit kaltem Auge die hinter seinem Schiffe zurückbleibende, wogende Fläche. Die scharfwehenden Ostwinde sind seine Vertrauten. Ihnen klagt er, wie einst jener kühne Titane den ihn umringenden Okeaniden, sein Los. An sein Schiff wie an einem schwimmenden Kaukasus gefesselt, singt dieser neue Prometheus in klagendem Monolog" [2]). Zeer schoon gezegd, alleen ~ wanneer wij den monoloog nog eens doorlezen, laat Wagner zijn held dan werkelijk spreken als Aeschylus en Shelley den hunne? Integendeel: diens onbuigzame trots klinkt hier niet ~ uitdrukkelijk wordt „buigzame trots" den Oceaan verweten; en daarop„ eeuwig" genoemd .... 's Hollanders lijden, niet zijn trots.

De zanger, zooals wij reeds hoorden, kan nu in zijn houding en gebaar ons den uitdager van God herinneren, waarvan Senta in haar ballade zingt: maar dat doet er ondertusschen niets toe af, dat de held der sage als zoodanig hier in zijn tegendeel is verkeerd ~ ten bate van Wagner zelf.

Zoo zie ik ook weer meer Liszt's eigen nobele onbaat-

[1]) Dramaturgische Blätter II. Rich. Wagner „Der Fliegende Holländer" (1854) Gesamm. Schriften III, 2. Lpzg. 1881.

[2]) p. 165.

zuchtigheid dan Wagner's offerzucht, wanneer Liszt in 's Hollanders verhaal aan Senta zekere angstvallige terughouding bespeurt [1]), en vooral in zijn slotparafrase: „dass er des Segens bar noch segnen konnte, und leidend wie kein anderer, aus Liebe der Hoffnung auf Erlösung, aus Liebe der Annahme des Opfers entsagte und das Tragen seiner Leiden um der Liebe willen für alle Ewigkeit vorzog." [2]) Voor zoover ik voelen kan, uit Wagners liefde zich vooral in verlangen naar koestering dóór een ander, niet om deze zelf te geven; al moet erkend werden, dat het gedachte verlies van zijn heil den Hollander niet beweegt tot wraakzucht over Senta's vermeende ontrouw. Liszt stelt het voor, alsof hij nog de keuze had tusschen eigen en Senta's redding, en daarvan is toch geen sprake.

Wagner zelf heeft nog een uitvoerige parallel getrokken tusschen den (of zijn) Vliegenden Hollander" met Odysseus en Ahasverus, welke ik hier nog moet overnemen.

„Die Gestalt des „Fliegenden Holländers" ist das mythische Gedicht des Volkes: ein uralter Zug des menschlichen Wesens spricht sich in ihm in herzergreifender Gewalt aus. Dieser Zug ist, in seiner allgemeinsten Bedeutung, die Sehnsucht nach Ruhe aus Stürmen des Lebens. In der heitern hellenischen Welt treffen wir ihn in den Irrfahrten des Odysseus und in seiner Sehnsucht nach der Heimat. Heimat, Herd und – Weib, dem wirklich Erreichbaren und endlich Erreichten des bürgerfreudigen Sohnes des alten Hellas. Das irdisch heimatlose Christentum fasste diesen Zug in die Gestalt des „Ewigen Juden": Diesem immer und ewig zweck- und freudlos zu einem längst ausgelebten Leben ver-

[1]) p. 215.
[2]) p. 233–'4.

dammten Wanderer blühte keine irdische Erlösung; ihm blieb als einziges Streben nur die Sehnsucht nach dem Tode, als einzige Hoffnung die Aussicht auf das Nichtmehrsein. Am Schlusse des Mittelalters lenkte ein neuer tätiger Drang die Völker auf das Leben hin: weltgeschichtlich am erfolgreichsten äusserte er sich als Entdeckungstrieb. Das Meer ward jetzt des Boden des Lebens, aber nicht mer das kleine Binnenmeer der Hellenenwelt, sondern das erdumgürtende Weltmeer. Hier war mit einer alten Welt gebrochen; die Sehnsucht des Odysseus nach Heimat, Herd und Eheweib zurück hatte sich, nachdem sie an den Leiden des „Ewigen Juden" bis zur Sehnsucht nach dem Tode genährt worden, zu dem Verlangen nach einem Neuen, Unbekannten, noch nicht sichtbar Vorhandenen aber im Voraus empfundenen, gesteigert. Diesen ungeheuer weit ausgedehnten Zug treffen wir im Mythos des „Fliegenden Holländers", diesem Gedichte des Seefahrer-volkes aus der weltgeschichtlichen Epoche der Entdeckungsreisen. Wir treffen auf eine, vom Volksgeiste bewerkstelligte merkwürdige Mischung des Charakters des Ewigen Juden mit dem des Odysseus. Der holländische Seefahrer ist zur Strafe seiner Kühnheit vom Teufel (das ist hier sehr ersichtlich: dem Elemente der Wasserfluten und der Stürme) verdammt, auf dem Meere in alle Ewigkeit rastlos umherzusegeln. Am Ende seiner Leiden ersehnt er, ganz wie Ahasverus, den Tod; diese dem Ewigen Juden noch verwehrte Erlösung kann der Holländer aber gewinnen durch ein Weib, das sich aus Liebe ihm opfert." [1])

Hoeveel eerbied men voelen mag voor den kunstenaar Wagner, den . . . ja, wat? kan men hier onmogelijk volgen. Men kan nog benijden de Duitsche durf over

[1]) Mittheilung a. w. p. 327-'8.

een „Volksgeest", die in zoo'n fraaien drieslag denkt, maar de Romantische willekeur, die elke verschijning zoo weinig naar eigen wezen respecteert, dat gevoelsreactie bedaardweg voor verstandsweergave wordt genomen, ergert tenslotte: dat Wagner zonder schijn van bewijs den oorsprong aan de Hollanders der ontdekking-eeuw toeschrijft, is nog daaraantoe; maar kras is het vooral, dat hij kalmweg „de" oude sage laat uitmonden in zijn eigen verlangen naar een verlossende vrouw!

In de grimmige origineele sage is geen sprake van Odysseisch verlangen naar rust en naar een vrouw. Alleen in zooverre wordt er naar rust in verlangd, als de anonieme volksgeest blijkt te beseffen, dat „eeuwigheid" voor den eindigen mensch een kwelling ware — hier op aarde of op zee; maar niet de Duivel der elementen, de beleedigde Godheid straft er mee. Wagners bewondering voor Schopenhauer's pessimisme liet hem alles wat donker was, zwart zien: de eigenlijke kern der sage, die naast een waarschuwing tegen wat de Grieken hybris noemden, slechts een verzuchting bevat over den harden ernst van het zeemansbestaan, negeerde hij ter wille zijner mannelijke onvolkomendheid. Als kunstenaar heeft Wagner gelukkig zijn rechten even voortreffelijk gebruikt, als zijn plichten als wijsgeer verzaakt. [1])

Wagner's scenario heeft nog een verder lot. [2]) Het

[1]) De repliek op dit werk had Strindberg, de vrouwenhater uit eigen vrouwelijkheid, kunnen schrijven. Zijn gedicht Holländarn bleef echter dramatisch fragment. De opzet is klaar: de eeuwige Man, die wetend en hoogmoedig, zijn hart ter verscheuring telkens weer aan de eeuwige Vrouw overlevert. Cf. Dr. K. F. Proost August Strindberg, Zeist, 1922. p. 206-'7.

[2]) Nauwkeurig 1880 in de archieven der Grand Opéra en bij Révoil zelf onderzocht door den regisseur en zanger Ernst Pasqué. Cf. Der Fliegende Holländer. Richard Wagner, Heinrich Heine und „La vaisseau fantôme" in Nord und Süd XXX (1884) p. 109 vgl. 190 vgl.

werd door den directeur Pillet aan den dichter Paul Foucher [1]) gegeven. Terwijl de Duitscher alleen aan den gang ging, vereenigden zich nu de drie Franschen Révoil voor het scenisch, Foucher voor 't poëtisch, en Dietsch [2]) voor 't muzikaal gedeelte. In deze lijn doorgaand smeedde Révoil uit Wagner, Marryat, benevens Scott's Pirate het libretto voor Le vaisseau fantôme, ou le Maudit des Mers. Opéra fantastique. Uit Scott kwam de niet erg Hollandsche naam Troïl, met zijn geliefde Minna; uit Marryat de „helsche loods" Scriften. Louis Phil. Dietsch (1808-'65) wordt als 'n knap doch pedant musicus gekenschetst, wiens eerste en eenige opera dit bleef.

Gezien de ontvangst geen wonder. 9 Nov. 1842 ging de première in de Académie royale de musique en een venijnig kritikus kenschetste haar als „eerder een storm in twee acten dan een opera."

Heine heeft geen der (slechts drie keer herhaalde) opvoeringen gehoord, maar las wel het libretto, waar hij begrijpelijkerwijze woedend over was: „Der fliegende Holländer von Dietz is seitdem traurig gescheitert; ich habe diese Oper nicht gehört, nur das Libretto kam mir zu Gesicht, und mit Wiederwillen sah ich, wie die schöne Fabel, die ein bekannter deutscher Schriftsteller (H. Heine) fast ganz mundgerecht für die Bühne ersonnen, in dem französichen Text verhunzt worden." [3])

Het „wegbrengen" van dit schip bracht Pillet zijn verdienden vloek: hij kreeg een uitbrander van den Minister van Schoone Kunsten voor dit saaie nummer, en moest 1847 zijn post ontruimen met nalating van 'n frisschen schuldenlast!

Zekere Ernst Leberecht Tsirsch had na dit alles nog

---

[1]) Niet Fouché, als men wel vindt.
[2]) Niet Dietz, als Heine spelt.
[3]) Bericht van 26 Maart 1343 Lutezia II § 56 (ed. Elster VI p. 354).

den moed een opera Der Fliegende Holländer te schrijven (1852), die evenmin levenskracht had; Wollheim, directeur van 't Hamburger Stadttheater, achtte toen den tijd gekomen voor een parodie, Das Geisterschiff oder der fliegende Holländer (1861), waarin platduitsche aardigheden over den „fliegenden Helgoländer" getapt schijnen te worden; onder invloed van Wagner's werk schijnt te staan Max Schilling's opera Ingwelde (1894), tekst van Ferdinand graaf Sporck, die gebruik maakte van Zedlitz' Altnordische Bilder (1860) [1]). Ten slotte vind ik nog vermeld een stuk voor koor met orkest van den hedendaagschen Zweedschen componist Erik Akerberg.

Geen dezer werken heeft echter Wagner kunnen evenaren, laat staan verdringen.

Tegelijk met Heine had de Katholieke dichteres Annette von Droste-Hülshoff het thema aangeslagen. Deze lezeres van Scott en Byron had reeds de weinig vrouwelijke en nog minder deskundige wensch geuit:

„O, sitzen möcht' ich im kämpfenden Schiff,
Das Steuerruder ergreifen,
Und zischend über das brandende Riff
Wie eine Seemöwe streifen."

En in haar gedichtenbundel (1837) vindt men nu ook een Erlkönigachtig gesprek tusschen Der Strandwächter am deutschen Meere und sein Neffe vom Lande: Neef kijkt met een nachtkijker de zee op en schrikt aldoor. Oom stelt hem vanuit een hangmat gerust. Maar op een goed oogenblik wordt het meenens:

[1]) Andreae's bewering (Anglia IX p. 141) dat deze weer de Svarfdoelasaga nabootste schijnt onjuist: mijn collega mej. Dr. S. Krijn was zoo vriendelijk voor mij na te lezen, dat de roover Klaufi wel spookt, maar zonder schip.

„Aber dort – ein Segel in See,
Ist's aus der Welle gestiegen?
Grad entgegen der sausenden Bö
Scheint's über die Brandung zu fliegen.
Vetter, schnell von der Matte herab!
Ein Schiff gegen Wind und Wellen!"
„Gib das Nachtrohr, Knabe – seitab!
Ich will an die Luke mich stellen.

„Gnad' uns Gott, am Deck zerstreut,
Umhuscht von gespenstigen Lichtern,
Welche Augen, so hohl und weit,
In den fahlen, verlebten Gesichtern!
Hörtest vom Geisterschiffe du nicht,
Von den westlichen Todesladern?
Modernde Larve ihr Angesicht,
Und Schwefel statt Blut in den Adern.

„Mag die ehrliche deutsche See
Vom Schleim der Molluske sich röthen,
Springflut brausen, zischen die Bö
Und die Wasserhose trompeten,
Drunten, drunten ist's klar und licht,
Wie droben die Wellen gebahren:
Mögen wir nur von dem fremden Gezücht,
Von dem Geisterjanhagel uns wahren!"

Uit!

Levin Schücking heeft deze chauvinistische afwijzing door zijn moederlijke vriendin goed gemaakt, door den Vliegenden Hollander gezelschap te geven: in zijn vertelling Die drei Freier (uit den roman Der Bauernfürst, 1861) komt admiraal of schout-bij-nacht „Mijnheer Van der Decken uit Batavia", rijk geworden door slavenhandel, in 't jaar 1700 te Augsburg aan, met den Wandelenden Jood en den Wilden Jager. Bij 't begin van elke nieuwe eeuw vergunt de Duivel hun n.l. één jaar in de kracht van hun mannelijken leeftijd te genieten. Zij veroveren de ongenaaktbaar-trotsche burgemeestersvrouw Ulrike, die maar net aan den duivel ontsnapt,

omdat zij weigert den vrijdom van het spookschip te koopen met de ziel van haar kind. Van der Decken heeft hierbij de beau rôle, want met „ein Ausdruck von unergründlicher Trauer in den wasserblauen stieren Augen" is hij toch door haar moed geroerd, en weigert bijvoorbaat haar offer.

Het is een niet diepgaande novelle, maar door 't onpretentieuze, juist in vergelijking met zoo iets als Grabbe's Don Juan und Faust, dat holle geronk, nog zeer leesbaar.

De graaf Moritz von Strachwitz maakte van zijn Seemärchen: Das Geisterschiff (1843) wat nieuws, of beter wat ouds, door Ossian te copieeren in, zooals een bewonderaar zegt, „echt nordischem Kolorit". [1]) „Das brausende Phantom" verschijnt bij groenachtig maanlicht:

„Wie funkelte vom Waffenschmuck
Der Steven und das Deck!
Rings hing am Bollwerk sturmgewohnt
Ein goldner Schildekranz,
Auf lichte Helme schien der Mond
Und blauer Panzer Glanz.
Das Steuer hielt ein Greis bewahrt,
Sein Haupt trug Helm und Kron',
Ein Skald' mit weh'ndem Silberbart,
Er sasz am Gallion.
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
Der schwarze Segler schwand im Süd,
Sein Rumpf ward mählich dünn,
Noch einmal scholl des Skalden Lied
Und starb und war dahin."

---

[1]) A. K. T. von Tielo in zijn wel wat gronderige studie over Von Strachwitz' lyriek Euphorion. Zeitschrift für Literaturgeschichte IX (1902) p. 377–386.
Ik citeer hier naar de aldaar vermelde, fraaiere ongedrukte versie. De andere vindt men o. a. in Bern's bloemlezing (z. b.), en Jul. Lohmeyer Zur See, mein Volk! (Berl. 1900).

Als tegenhanger zij de eenige (voor zoover mij bekende) komische behandeling der sage in Duitschland hier nog vluchtig vermeld.

Zekere O. M. vertelt over Das Geisterschiff, ontmoet door den ouden Siemsen, herbergier „zum Sanften Seehunde" te Goederede, en bijgenaamd „der Stoppelfrosch." [1]) Hij verlaat zijn nicht-barmaid „Grietje tom Snabel" om in den Johannesnacht haring te gaan vangen. Maar jawel, een wonderlijk ouderwetsch schip drijft hem voor den boeg, dat zich bekend maakt als „'t galjoen «Vytenhout», van Japan op Rotterdam." Onze jenevervriend gaat aan boord, ~ „Potz Robbe und Meerschwein," waarom zou hij niet? ~, maar het loopt niet zoo goed af als in Middleton's vertelsel. Want wanneer hij eens een vertogen woord gebruikt, krijgen zijn gastheeren doodskoppen en ontvleesde skeletten, en juist bij tijds hakt hij het sleeptouw van zijn eigen schip af, wanneer 't geestenschip verzinkt. En als hij thuis wat bekomen wil door de gevangen haringen na te tellen, vindt hij .... menschenknoken!

De vlotte veelschrijver Julius Wolff, die den Wilden Jager, Tannhäuser en Tijl Uilenspiegel al voor salongebruik had ingericht, deed hetzelfde met Der Fliegende Holländer (1892), welke „Seemannsage" in 1919 reeds haar 38ste duizend had bereikt.

De held heet hier Tyn van Straten, een bekwaam, maar ook eerzuchtig en roekeloos zeeman en verslaafd aan speelwoede. Zoo verspeelt hij zelfs het 3-jarig bezit van zijn vrouw, de trouwe Ingeborg ~ en nog wel aan haar heimelijken minnaar, den Oostfries Truelsen. Van Straten steekt en passant op de loopplank nog een anderen

[1]) Illustrirtes Familien-Journal für Unterhaltung und Belehrung. Jrg. 1858, p. 150 v.

Oostfries overhoop, zeilt op Vrijdag uit, en toont dan zijn vorderingen, door in zijn kajuit over het determinisme te filosofeeren:

„Dem Tod verfallen, aus Staub geboren
Und dennoch zur Unsterblichkeit
Verdammt, dass niemals geht verloren,
Was sich bewegt in Raum und Zeit?
˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜
Das Schwerste ist: das Leben tragen,
Ob man's verachtet oder liebt.
Nur Eines wüsst' ich gern hienieden:
Was ist das Schicksal, das mich drängt?
Kann ich's mit eigner Kraft mir schmieden?
Ward's herrisch über mich verhängt
Je nach dem Stand der Sterne droben,
Als Ich in dieses Dasein trat?
Wird drum gewürfelt? Wird's gewoben
In unbekannter Mächte Rath?
Werd' ich gezwungen, so zu handeln,
Wie ich gethan, was hülf'es dann,
Bemüht' ich mich, mein Herz zu wandeln?
Mein Wahlspruch ist: selbst ist der Mann!"

Truelsen heeft ondertusschen Ingeborg opgezocht in Amsterdam, bericht haar den dood van haar harden echtgenoot, en leeft drie jaar gelukkig met haar op Sylt. Maar dan is de termijn om: zij varen Kaapwaarts, hij moet haar eindelijk de waarheid onthullen, en zij stort zich in zee, liever dan bij dezen man terug te keeren. Truelsen zelf, vergeefs op het rendez-vous wachtend, wordt met schip en al door een ijsberg vernietigd.

Van Straten is ondertusschen op weg van Batavia, niet door liefde, slechts door grimmigheid bezield. Het schip gaat hem te traag, en hij eischt storm om maar zijn grimmigheid uit te kunnen vechten. Julius Wolff haast zich er een te ensceneeren, met plundering van alle storm-requisiten uit 't arsenaal der wereldlitteratuur.

Van Straten laat zich aan 't stuurrad binden en huilt:

„Jetzt machen wir Zwei mit einander aus,
Du fuchtelnder Herrgottgreis dort oben
Und ich hierunten ~ ~",

en nu trekt Julius Wolff van leer: met de rechter bliksemt hij met één slag den fokkemast overboord, en met de linker port hij den „Uebermensch" aan geen kamp te geven; wanneer een golf dezen op de knieën werpt, stoot hij eindelijk zijn zelfvervloeking uit:

„Lieber der Hölle den ersten Grusz!
Und Du dort oben, im himmlischen Hort,
Vernimm im Sturm mein letztes Wort!
Wenn ich am Ruder hier sterben soll,
Gutwillig weich' ich keinen Zoll,
Solang auf dem Wasser der Wind noch weht,
Solang auf dem Kiel ein Mast noch steht,
Und eh' ich bei Dir um Erbarmen fleh'
Und kriechend winsle: Dein Wille geschehl
Will ich verdammt sein, von dieser Stund'
Zu segeln ~ ~", da verstummt sein Mund.
In ihm wird's plötzlich öd'und leer,
Das wilde Herz, es klopft nicht mehr,
Und alles Wollen und Wünschen ruht,
Er ist nich mehr von Fleisch und Blut.
Es ist kein Mensch mehr, der da steht,
Die Hand am Ruder, sturmumweht,
Mit aschefahlem Leichengesicht,
Mit blinkendem Weiss im Augenlicht,
Von Kopf zu Füssen die Gestalt
Von einem gespenstischen Grauen omwallt;
Der Tod ist an ihm vorbei gegangen ~ "

Het klein-rationalistische van dit eposje is, dat het karakter en lot van den Verdoemde door avontuurtjes wil opsmukken en „verklaren". Russell gaf ook „avontuur", maar binnen den spookachtigen kring, terwijl hij ook aan het wezen van den held een zekere bovennatuur-

lijkheid voorbehield, die door Wolff met ordinaire antecedenten wordt bedorven.

Nog vele dichters hebben terloops het spookschip behandeld. [1])

Dat het nog altijd mogelijk blijft, vonken uit den ouden vuursteen te slaan, bewijst Georg Heym, de jong-weggerukte dichter, die naar mijn geloof, later als gelijke naast Poe en Baudelaire zal worden erkend. Geen ziel in onze dagen heeft geleefd in zulke benauwenis door de nachtzijden van het leven, als hij, die sprak:

> „Was ist das Leben? Kleines Schiff in Schluchten
> Vergeszner Meere. Starrer Himmel Grauen." [2])

En vanuit dit radeloos en troosteloos gevoel is het gedicht

---

[1]) Het mag ongewenscht en ook wel onmogelijk heeten, deze allen de revue te laten passeeren. Ik volsta met een opgaaf.

H. Smidt, Der ewige Segler (gedicht, 1812, in Reinhold's Hammonia; dan in Poetische Versuche (Alt. 1825) en Seegemälde (Lpzg. 1828).

J. Chr. freiherr von Zedlitz, Das Geisterschiff (Gedicht, 1832).

A. freiherr von Sternberg, Der fliegende Holländer (novelle, 1834).

O. L. B. Wolff, Der fliegende Holländer (gedicht).

Niclas Müller, Das Geisterschiff (gedicht).

F. Brunold, Romanze vom Totenschiff (1840).

Adolf Ritter von Tschabnschnigg, Das Geisterschiff (ged.).

Rob. Prutz, Allerseelen (ged. 1841).

Albr. Gerstell, Das Geisterschiff (ged. 1874).

Fr. W. Weber, vermelding in het epos Dreizehnlinden (1878).

Anton Ohorn, Der fliegende Holländer (Dichtung in drei Gesängen, 1878).

Alb. Möser, Das Geisterschiff Störtebekers (gedicht).

Agnes le Grave, Der fliegende Holländer (gedicht).

Nos. 2 en 11 te vinden in Max. Bern, Ahoi! Deutsche Meereslyrik Berl. 1899; no. 12 in K. L. Liembach, Dichter der Neuzeit and Gegenwart V, 3 p. 322.

A. Emil. Brachvogel's vierdeeligen roman Der fliegende Holländer (1871) heb ik niet kunnen bemachtigen. Golther noemt hem „unheimlich breit und langweilig".

W. Bassett p. 62 noemt nog zonder meer Nothvogel en Konigsmunde.

[2]) Dichtungen. Münch. 1922, p. 185.

Der Fliegende Holländer geboren, waarvan hier 't eerste deel volgt:

„Wie Feuerregen füllt den Ozean
Der schwarze Gram. Die grossen Wogen türmt
Der Südwind auf, der in die Segel stürmt,
Die schwarz und riesig flattern im Orkan.

Ein Vogel fliegt voraus. Sein langes Haar
Sträubt von den Winden um das Haupt ihm gross.
Der Wasser Dunkelheit, die meilenlos,
Umarmt er riesig mit dem Schwingenpaar.

Vorbei an China, wo das gelbe Meer
Die Drachendschunken vor den Städten wiegt,
Wo Feuerwerk die Himmel überfliegt
Und Trommeln schlagen um die Tempel her.

Der Regen jagt, der spärlich niedertropft
Auf seinen Mantel, der im Sturme bläht.
Im Mast, der hinter seinem Rücken steht,
Hört er die Totenuhr, die ruhlos klopft.

Die Larve einer toten Ewigkeit
Hat sein Gesicht mit Leere übereist.
Dürr, wie ein Wald, durch den ein Feuer reist.
Wie trüber Staub umflackert es die Zeit.

Die Jahre graben sich der Stirne ein,
Die wie ein alter Baum die Borke trägt.
Sein weisses Haar, das Wintersturmwind fegt,
Steht wie ein Feuer um der Schlafen Stein.

Die Schiffer an den Rudern sind verdorrt,
Als Mumies schlafen sie auf ihrer Bank,
Und ihre Hände sind wie Wurzeln lang
Hereingewachsen in den morschen Bord.

Ihr Schifferzopf wand sich wie ein Barett
Um ihren Kopf herum, der schwankt im Wind.
Und auf ihren Hälsen, die wie Röhren sind,
Hängt jedem noch ein grosses Amulett.

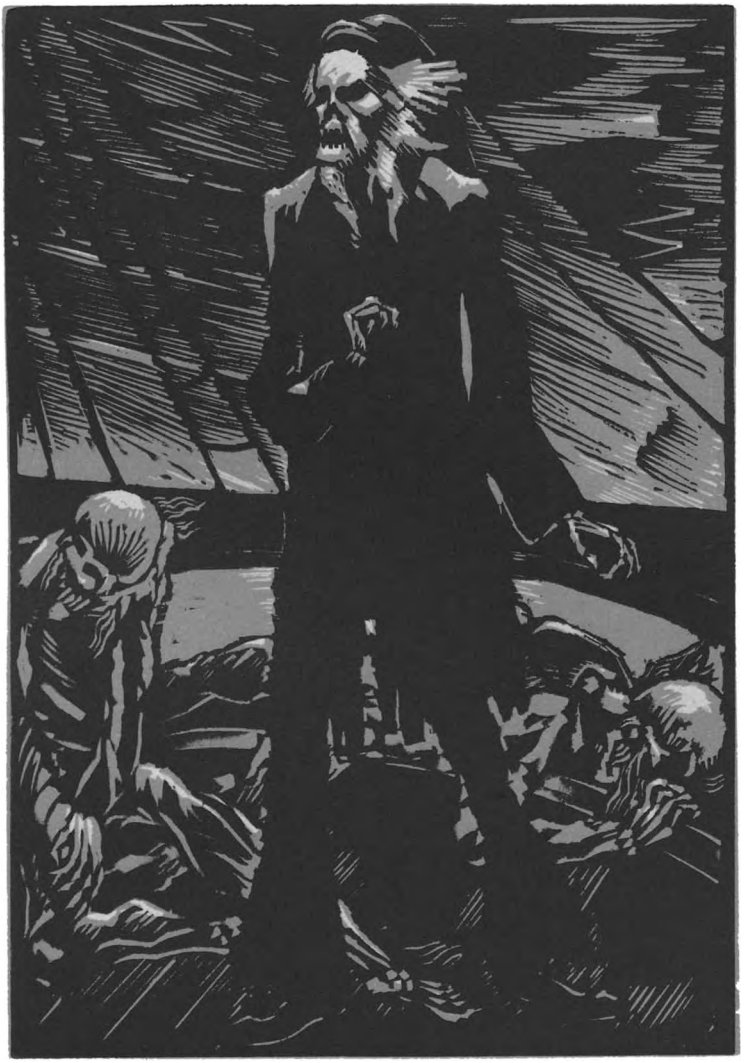

„Die Larve einer toten Ewigkeit
Hat sein Gesicht mit Leere übereist".

(HEYM).

Er ruft sie an, sie hören nimmermehr,
Der Herbst hat Moos in ihrem Ohr gepflantzt,
Das grünlich hängt und in dem Winde tantzt
Um ihre welken Backen hin und her." [1])

Door twee zulke regels van koud-gehamerd gevoel als:

„Die Larve einer toten Ewigkeit
Hat sein Gesicht mit Leere übereist"

wordt de heele epische Julius Wolff uit het rijk der poëzie weggevaagd, en wij staren met smartelijke bewustheid op het masker van den verworden groote-stadsmensch, al weten wij thans dat zelfs aan dezen zijn heil niet onverkondigd bleef:

„Komm Heiliger Geist, du schöpferisch,
Aus uns empor mit tausend Flügen!
Zerbrich das Eis in unsern Zügen!" [2])

Tenslotte kan de Gedachte de slap-hangende zeilen van 't spookschip nog weer doen bol staan.

Alfred Mombert, de fiere adelaar buiten de volière der lyriek, moet hier genoemd. Ik beweer niet zijn kunst, die als een blinde gigant rekt en tuimelt, volkomen te begrijpen [3]). Ik ben te Hollandsch om er mij heelemaal door te laten overweldigen, maar ik eer er in toch een bezeten-zijn-door, en een-stamelen-vanuit het Kosmische als ik nergens hoorde.

Om zijn berstend verlangen te ontkomen en te bevredigen schiet de geest vooruit:

„Drum möcht' ich eilen; ewig, onverhüllt
ins Weite,
das Meer an meiner Seite,
Und die Sehnsucht ungestillt."

---

[1]) a. w. p. 40 vgl.
[2]) Franz Werfel, Veni creator spiritus, (in den bundel Einander, 1915).
[3]) Gezien de erkende of verbloemde radeloosheid van Rich. Meyer, Engel, Soergel, Geiszler of wie verder, hoeft men zich daar niet voor te geneeren.

Zoo spreekt Der himmlische Zecher [1]), en de oudere Denker (1905) krijgt nu op zee een van zijn machtige vizioenen:

„Wenn im Nachtsturm ein Schiff dazwischensegelt,
ein hellerleuchtetes,
zwischen diese Höhn und diese Tiefen,
dann lehnt der Kapitän am Mast,
der Herrliche. Des Blick ist weltenstark
hinausgerichtet, und er ankert im Chaos.
Des Geist ist Ewiges. Und grosse Vögel
Mit Glanz-Planeten in den Schnabeln
über ihm und unten ihm,
sie sind ihm flüchtig hingehachte Worte.
Aus dem Schiffraum schwebt herauf
alles überfunkelnd
der zechenden Matrosen
Welt-Triumph-Gesang." (XII, 8)

Hier staat de Vliegende Hollander, de vervloekte, gejaagde, onrustige ~ stralend herboren als de gezegende, zwevende, verhevene des Geestes! ~ „er ankert im Chaos", maar hij steekt er boven uit met zijn machtig-gewelfden schedel. [2])

Ook in Mombert's Trilogie Æon (1907-'11), waarin hij grootsch en kanseloos een dramatizeering aandurfde van de Gnostische mystiek, keert dit beeld terug. Het is „Aeon der Weltgesuchte", de gezochte en zoekende wereldgeest, die spreekt in doffe extaze:

„Ich bin die Welt-Gedanken-Fähre,
die hinüber fährt;
die ewig überfährt;

[1]) No. 9.

[2]) Zoo hopen wij tenminste met den dichter. De dadenmensch ~ en waarlijk geen ziellooze! ~ voelt ons geslacht in den ijzeren greep der „Mechanisierung" en gebruikt een zelfde, en heel ander beeld: „In die Galeere geschmiedet, sollen wir uns in Ketten zerfleischen, obwohl es unser Schiff ist, das wir rudern, und unser Kampf, zu dem es auslief!" (Walther Rathenau, Von Kommenden Dingen, Berl. 1917, p. 344.)

ich führe mit mir allalle Gedanken.
An unsichtbaren Küsten landen wir an.
Wann die Fähre aufstösst:
ersprüht flimmerlicht ein Sand,
es werden dunkelferne Länder sichtbar,

Aber von allallen Gedanken
gehen ganz wenige an Land.
Einer, ein Schwermütiger, verlässt einmal die Fähre
und wandert einsam flimmernd ins unbekannte Nachtland;
Wir blicken ihm noch lange träumend nach in die
[Dunkelheit.

Alle anderen blieben auf der Fähre,
Und flimmern freudig, da sie von Land abstösst:
Ewige Wanderer auf ewiger Fähre." [1])

En evenzoo bewondert de stompe Aardreus weemoedig Aeon:

„Du siehst mich sitzen, du siehst meine Schwermut,
und fährst auf tanzender Woge an mir vorüber
auf deinem leichten Geister-Schiff;
ich bin dir fremd wie an dem ersten Tag.
Ich hungre nach Geist. Und sehe dich Geist."

Het water, het Vreemde, het Diepe, het Koele, het Wisselend-Zelfde, ~ moet dat niet den mysticus meer lokken dan de bekende en vaste Aarde, dan het valsche en vluchtige Vuur, of de ontastbare, maar ijdele Lucht?

\+ + +

Plons! ~ daar zakken wij tot het middel in de moddersloot der Vaderlandsche Romantiek. Zeg ins hemelsnaam dan maar gauw op:

J. J. A. Goeverneur, beter bekend als „Jan de Rijmer": Het Vliegend Schip (Vaderlandsche Legende, 1830), in jamben.

[1]) Ook Werfel spreekt over „Der unendlichen Worte nächtlich beladener Kahn."

I. „De Vloek." Een schip nadert op zijn terugreis Texel; de woeste bemanning vloekt en juicht van pret,

„Die dwazen! ~ Zou dan ongewroken
Het schuldloos bloed ten hemel rooken,
Waarmee hun nooit gestilde dorst
Naar goud het zonnig lachend Eden
Van 't rijk Guinéa heeft bemorst?
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
„Nu jongens!" roept het scheepshoofd uit,
„Kan Hel noch Duivel ons meer deren;
Vrij moge ons God met onzen buit ~
Kan hij 't ~ van gindsche kusten weren!
Gij weet toch, wat die slavenhond,
Eer hem dit staal ter helle zond,
Ons van zijn goeden geest vertelde?
Gij weet wel, hoe hij ons voorspelde,
Dat niemand onzer ooit den grond
Van 't vaderland weer zou betreden,
Gods wraak verzelde ons aller schreden...
Zóo sprak die dwaas, en heeft zijn mond
Geen valsche orakeltaal verkond,
Dan dient die wraak wat aan te treden:
Eén uur ~ wij zijn op Hollands grond!" "

Nauw uit de kapitein dit woord, of uit de baren rijzen lijken op, een storm groeit aan, en het schip wordt teruggedreven langs de afgelegde baan!

II. „De Vervulling." Een Hollandsch schip, heen en weer geslingerd door den storm, ziet bij akelig bliksemlicht „het Zwarte Schip" naderen, dat een sloep strijkt.

„God! Geeft het graf zijn prooi weerom?
Die uitgeteerde, bleeke drom,
Die met een lijkkleur op de kaken,
Uit de oude boot te voorschijn dringt ~ "

De kapitein, op wiens „holle koonen" een lach de Hollandsche vlag begroet, en wiens met menschenbloed bespatte hand niemand wil aannemen, smeekt de bemanning hem eindelijk terug te voeren naar het land van

Willem den Zwijger. De kapitein echter antwoordt ten slotte:

„Zwijg, grijsaard! Spaar uw ijd'le klachten!
Wij kunnen 't oordeel niet verzachten,
Dat U Gods almacht lijden doet.
Die God is liefderijk en goed,
Van Hem slechts moogt gij uitkomst wachten, ~
Ons wacht vernietiging en dood.
Zoo wij 't ons roekeloos vermeten."

Hij wijst den verdoemde er ook op, dat hij na zijn eeuwen varen geen vrouw of kind meer levend zal vinden, waarop deze wanhopig roept:

„Wij aad'men nog! ~ Mocht God het geven,
Dat ons de dood... maar ijd'le waan!
Er kan, er mag geen God bestaan!
Wij hebben hem om hulp gebeden,
Met tranen 't heilig beeld doorweekt:
Hij hoorde 't niet! ~"

Ten slotte smeeken zij om hen te dooden, waar zij 't zichzelf niet konden doen, maar de kapitein wenscht hem, „in naam van God" weg.

„Voortgedreven
Door hooger, onweerstaanbre macht.
Klemt zich de schaar met reuzenkracht
Aan steng en mast, maar ijdel streven!
Die macht sleurt hen verheerend voort;
Hun krijschend angstgehuil versmoort
In 't stormgeloei. En schip en golven,
't Is alles weer in nacht bedolven."

Maar laat ons niet ondankbaar wezen. Het is toch heusch wel een aardig gedicht, al is het erg zwart-in-zwart gehouden. En 't is veel beter dan 't gedichtje van R. C. H. Römer van denzelfden naam, waarin onder veel geluidnabootsende woorden „bloed uit de golven

spuit" en de zee wordt gedemonstreerd „met lijk bij lijk bevracht." [1])

En het is ook beter dan een van Mr. J. van Lennep's Zeemansliedtjes, er aan gewijd. Die werkt eerst even handig met houtskool en krijt:

„Wanneer in de Kaapzee, de loeiende orkaan
De dreigende baren als torens doet staan,
Zijn straks, door ons zorgen,
De zeilen geborgen
Aan stengen en raas.
Maar 't vloekschip belacht
Den orkaan en zijn wacht;
't Is 't onweer de baas
't Voert bram boven bram en de wimpels in top,
En klieft in-de-wind het onstuimige sop."

Van cliché wordt 't al gauw karikatuur: de manschap ligt „als zwijnen op 't dek bij de kroes" (rijmt op: droes), en

„De schipper alleen, waar ik niets van begrijp,
Staat zwijgend bij 't roer met een brandende pijp."

En tot slot smeert hij den doezelaar door alles heen:

„Geen mensch gaf mij nimmer een zeker bericht,
Waarom toch die vloek op het tooverschip ligt:
~ ~ 't Is praat in den wind,
'k Zwijg er dus van:
Want je weet, 'k ben geen man
Die sprookjens bemint."

Waar die „min" dan wel sprak, wordt zij zelfs ons van de natie wat zwaar op de hand.

Mr. J. E. Banck „zag" in zijn „vaderlandsche legende" De Vliegende Hollander [2]) „geweldig veel." Her-

[1]) In den Zeeuwschen Volksalmanak van 1846.
[2]) Richard Hol zette haar in 1874 voor gemengd koor, solostemmen en orkest.

inneringen aan Hollands grootheid [1]), maar ook de beklemming van den Dood komen in den dichter op, wanneer hij „de laatste zonnestralen" „het azuur ziet betintlen" (dat is dan ook wel een wat ongewone evolutie); oceaniden verheffen heur stem, zooals bij een klassiek-gevormd man verwacht mag worden, dan matrozen (die Wagneriaansch „hi-ho-hei" joelen), en ten slotte slaven en slavinnen. Deze smeeken hun Grooten Geest der Waatren om vertroosting bij hun te duchten toekomst. „Ongehoord en ongeloofd" verrijst deze geweldenaar nu, en zijn zeer gerijmde vloek klinkt aldus:

„Mannen, hoort
naar mijn woord
altijd voort
zwerft uw boord;
dat voortaan aan mij behoort,
van Oost en West naar Zuid en Noord
altijd voort, altijd voort!"

(De ongelukkige slaven worden blijkbaar meegesleurd met het vervloekte schip, wat zeker van den Grooten Geest, of tenminste van mr. Pennewip, geen gelukkige oplossing was).

Beter is hij in 't „lied van den Stormvogel", symbool van 't schip, van den storm en van de ziel, in eenen:

„Voor anderen de zonneglans,
de blauwe en effen hemeltrans,
de zefier met zijn minnezuchten ~
Voor mij de stormwind en orkaan,
de wildbewogen oceaan
en de onheilspellende onweersluchten!
Bij mijn geliefkoosd feestgedruisch
van stormgeloei en golfgebruis,
ben ik gewoon mijn feest te vieren,
mij rond te wentlen in den vloed,

[1]) Of wellicht eerder aan Zang III van de Hollandsche Natie

die opstuift als mijn vol gemoed,
of tuimlend door de lucht te zwieren!
Gelijk de deining van het meer,
golft ook mijn boezem op en neer,
het woelt daar als een zee van binnen;
Ik haat den stilstand en de rust,
de rusteloosheid is mijn lust,
die ik hartstochtelijk blijf beminnen!"

Overigens past deze exclamatie weinig bij 't verder verloop van 't potpourri, dat met sirenengezang en stormkoor conventioneel (zij 't donderend) sluit.

Ds. F. Smeer Jr. verzocht zijn collega Ten Kate, die reeds twee keer Ahasverus bezongen had, ook deze legende uit te diepen, maar dit is niet geschied. [1]) Hij zag zeker na Banck geen kans.

Later is het onderwerp opgevat door één onzer moderne dichters. Ook treft een zeker benaderen van 't onderwerp, een vreemd koersen aan de periferie er van, alsof hier een verwachting groeiend is. Zoo dicht Frederik van Eeden over de schijnbare kalmte van ons bestaan, wanneer wij kinderlijk de wereld van buiten bezien, en vervolgt dan:

„Des te vervarelijker uit die vree,
banger door stilheid van aardsche gevaren,
doemt, als een grauw spookschip uit mist'ge baren
als hooge rotskust uit verstilde zee,
het hoog geheim des doods ~ [2])

Bij Albert Verwey vindt men een herinnering aan het nog oudere volksgeloof, waar hij in zijn gedicht Lente de verpersoonlijking daarvan toespreekt:

„Keert ge dan weer? Of laat ge me aan het strand,
Dat achter hei en duin ligt, onverzadigd,

[1]) Tijdschrift Nederland I (1850), p. 141.
[2]) Sonnet VIII Van de Passielooze lelie (1898).

Alleen staan, wachtend tot die veerman komt,
Die met zijn boot wie kwamen begenadigt,
En voert naar 't land waar hun geluk verstomt?" [1])

Over het andere groote raadselachtige gevoel van den mensch zegt in Van Nouhuys' Egidius en de Vreemdeling (1899) de laatste tot den eerste:

„(De liefde) weet dat zij niet sterven kan. De oceaan is niet groot en niet diep genoeg om haar te bevatten. Zoo min als de aarde. Zelfs na een kruisdood blijft zij niet langer dan drie dagen begraven.

Arme liefde ~ zij moet leven: eeuwig... en zoeken: eeuwig... Zoo goed als ik" ~ terwijl een schip opdoemt en weer verdwijnt achter den horizon, dien zij bij hun gesprek vanaf het duin gadeslaan.

Het „schip" op verwante wijze de verre en geheimzinnige drager van een gevoel, verwant aan dat bij Van Eeden, maar 't tegenovergestelde van dat bij Van Nouhuys, treffen wij in de stemmingsvolle kwatrijnen van Nico Van Suchtelen's sonnet De Nevelvloot [2])

„De grauwe neevlen traag en triestig slepen
Over de matte, moedelooze zee;
De stille somberheid houdt strand en zee
En golve' en hemel eindeloos omgrepen.

Langs vage kimme schuiven schimm'ge schepen
Elk draagt zijn schat van wonderen en wee,
Maar geen keert in; zoekend, van zee tot zee,
Schijnt hen een vloek, een eeuw'ge vloek te zweepen."

In een ander sonnet nog heeft van Suchtelen als eenige Hollandsche dichter zich met onzen legendarischen heros vereenzelvigd:

„O weemoed om dit onvervulde leven,
Dat ik te lijden toch niet laten kan,
Schoon als dat spookschip in zijn eeuwgen ban
Mijn ziel rondzwerft en rust niet, ook maar even.

[1]) Het blank heelal in Verz. Ged. Amst. 1911. III. p. 87.
[2]) 1910, in Verzen.

Zwijgend en trotsch wil ik trouw aan den steven
Standvastig staan als een heldhaftig man,
Alleen, alleen; maar o dat nimmer dan
Mij liefde en hoop verlaten en begeven.

O om wiens hoofd de winde' en zeeën ruischen
Waar hij gespannen spiedt naar alle kant;
Maar die, of ook de sterke stormen bruisen,

In stage veerkracht houdt hoofd, hart en hand,
En nimmermoe van zee tot zee blijft kruisen
Om het geliefde en ééns beloofde land."

Zeker is dit gedicht niet geheel gaaf, al ligt dat niet aan zijn gevoelsgeweld. Onklaar is nog de geest, die meent eenzaam-heldhaftig te willen staan, en meteen naar liefde en hoop hunkert. Toch is dit ook weer de eeuwige spanning, die altijd weer dit beeld zal nabootsen, zooals zij het . . . voor 't eerst heeft gevormd.

Bij A. Roland Holst komen ook dergelijke stemmingen voor van een bleek verteren van Doodsverlangen, een zich verwant voelen met het geheim der zee, met het Geheim dat daaràchter schuilt.

Aan de kust, en „de Verborgene" spreekt:

„ . . . ik gaf aan uw bloed
het ebben van der wereld scheemrende eeuwen,
en in uw hart de kreet der meeuwen
boven de laatste vloed." [1])

Het geheim voelt hij zoo in elken droppel der zee, dat die heele ontzaggelijke natuurverschijning in het innerlijk van den dichter wordt opgenomen, en wedergeboren als beeld van hemzelf.

De geheime zee spreekt dit uit:

„Dit is de drempel van den Dood
der werelden; hier vangt met groot
breken van wateren en luid
gezang, dat luidt de wereld uit,

[1]) Uit Voorbij de Wegen (1920) p. 92.

het duister zwijgen aan dier zee,
dier nooitbevaarne, de geheime zee,
de duistre zee, die is de ziel ~
dit zijn de kusten van de ziel . . . ." [1]

En zoo ontstaat nu een wereldgevoel, dat zijn droefgeestigheid niet aan de omstandigheden, maar aan zichzelven dankt: de 17de eeuwsche Hollander is om zoo te zeggen een krijgsgevangen barbaar, dit een krijgsgevangen Christen ~ al heette de een Calvinist, en zal de ander wel agnosticus zijn.

„(Ik zing) alleen om eindelijk
uit dezen ouden hinderlaag
van bloeie' en welken op een vlaag
te ontkomen naar dat westlijk rijk
waaruit ik eens onthemeld werd,
maar waar mijn liefde mij nog beidt ~ " [2]

Dit smachten van de ziel, bij de Kelten verhuizend van de eene wegbrokkelende lichaamskluis in de andere, voor den Christen eens gevallen in de stof en weer strevend naar omhoog, werd nog nooit zoo doordringend op Hollandsch strand gehoord.

En tenslotte is er nog Adwaïta, die late meteoor aan onzen dichthemel. Er knarst te veel verstand in zijn sonnetten, maar ook gloeit nergens in onze litteratuur het Denken met zoo'n diepte en stoutheid. In Jehova's Uitvaart, dat grandioos naast en tegenover Vondels werk mag staan, schiet even het beeld ons voorbij:

„En zooals 't spookschip op de wat'ren rent,
Zoo holde op golfgezwalp van klankenkolk
Ontzetting rond langs echoënd wereld-end." [3]

---

[1] a. w. p. 98.
[2] a. w. p. 126.
[3] Brahman I, p. 21.

Verderop vindt men een schoone parafraze van Wagneriaansche emoties:

„ ~ ~ Senta zag de onwillige oceaan
Vol van het spookschip. In haar meisjesnachtea
Zagen uit verre stormen haar gedachten
De onzalige die niet kan ondergaan.

En als het huis'lijk, vredigsnorrend spinnen
Aan wilde wereldzee haar denken deed,
Dan droomde ze in 't geluk zich, door haar leed
't Onoverwinlijk lijden te overwinnen.

Omwaard 's nachts uit bruisende oneindigheid,
Stond dikwijls ze op de hoogte van de rotsen,
En rook de zee, en hoorde hem, donker, botsen
Beneden ~ ginds met manen geplaveid:

Uit stak ze naar die weg haar toov'rende armen;
Zoo zeker wist ze, dat ze opzweren kon
Uit kille verte onder de horizon
Hem, die ze met haar liefde zou verwarmen.

En als de storm de zee in stukken smeet
Tegen de gletschers en de gletschers knapten,
Dacht ze angstig blij, hoe nu de afgronden hapten
Naar 't spokend schip, dat onaantastbaar gleed ~ "

En nu voltrekt zich de eenheid tusschen dichtend en lijdend Ik nog nauwer; tusschen den filosoof en den musicus treedt de minnaar; hij ziet niet meer, maar is:

„'k Zag wolkenschaduw over heuvels jagen,
Zwart over grijs, uit dal, naar top, naar dal,
En 'k dacht: mijn spookschip van verdriet, dat zal
dragen mijn ziel tot 't einde van mijn dagen.

En schijn, tot vreemkunstge werk'lijkheid,
En werklijkheid, tot kunstschijn vreemd verheven,
Het werd een diep, onwereldlijk beleven
Van jou in mij, tot niet-meer-Ik verwijd.

Doch ist dem Unglücksel'gen einst beschieden
Erlösung ~ en ik spookte, een schaduw, dicht
Voorbij je en hing, nevel van zilverlicht
Rondom je, en hoorde ver: Fände er hienieden ~ " [1])

Congeniaal is dit gevoel aan dat van Wagner; maar sterker aan overgave en verteedering. Het is te betreuren, dat deze prachtig aangelegde geest niet wat meer fortuin of ... eerzucht heeft gehad, om zichzelf te dwingen tot een grootscher structuur dan essays en sonnetten.

Eén der jongste dichters moet ik ten slotte noemen: J. Slauerhoff, om de schoone verwachting, die zijn vers Het Boegbeeld: de Ziel wekt, ondanks zijn rauwe onvolmaaktheid, door de sterke stuwing er in:

„Wel leef ik 't zwerven liever dan het vaster
Land'lijk geluk, dat wortelt als een boom
In één trouw, voor één einder; mijn driemaster
Draagt mij den drift in iedren wereldstroom." [2])

Embryonische versmelting van legendaire en egocentrische stemming beproefde onlangs H. Marsman. [3])

\+ + +

Wenden wij ons thans tot de Romaansche literaturen. Men zoekt natuurlijk het eerst bij Leopardi, met Byron en Schopenhauer den grooten vertolker van de Wereldsmart. In zijn gedicht L'infinito uit zich het doodsverlangen als wensch, in de zee der oneindigheid te kunnen verzinken: „E il naufragar m'è dolce in questo mare"; maar in Sopra il ritratto di una bella donna, waar ook de vergankelijkheid van 't aardsche 't schoone hoofdmotief is, wordt de menschelijke geest wel als

[1]) Brahman II p. 419~420.
[2]) Het Getij VI, 2 p. 97.
[3]) De Nieuwe Kroniek 25 Jan. 1923.

zwervend op zee geteekend, maar voor ~ zij 't ijdel ~ genoegen:

„Onde per mar delizioso, arcano
Erra lo spirto umano,
Quasi come a diporto
Ardito notator per l'oceano."

Wat de Italianen dus van „il vascello fantasma" weten, zullen zij uit Wagner's „L'Olandese volante" hebben.

In de Fransche literatuur wordt het spookschip, voor zoover ik weet, slechts ééns genoemd. Echter staan daarnaast fraaie en interessante stukken, die zijdelings het inzicht in ons onderwerp kunnen verrijken.

De groote Fransche Romantici moeten voor gevoelens, die ze met Byron en Heine deelen, soms dezelfde beelden vinden.

Daar stijgt al dadelijk de statige klacht van Lamartine's rustelooze ziel omhoog:

„Ainsi toujours poussés vers de nouveaux rivages
Dans la nuit éternelle emportés sans retour,
Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges
Jeter l'ancre un seul jour?" [1])

Hier wordt de zee als beeld gebruikt door een gevoel van machteloosheid tegenover den wereldloop, een gevoel zoo krachtig, dat het zich niet binnen den engen rand van een meer kan houden en tot een zee uitgolft. De tegenkeer ervan, de ook bij Byron zoo sterke liefde voor de zee als 't vrije element, zal deze afbeelden in niet al te „bezielde rhetoriek":

„J'entends, j'entends de loin comme une voix qui gronde.
Un souffle impétueux fait frissonner les airs,
Comme l'on voit frissonner l'onde
Quand l'aigle, au vol pesant, rase le sein des mers.

[1]) Aanhef Le Lac (Méditations XIII, 1820).

Eh! qui m'emportera sur des flots sans rivages!
Quand pourrai-je, la nuit, aux clartés des orages,
Sur un vaisseau sans mâts, au gré des aquillons,
Tendre de l'Océan les liquides vallons;
M'engloutir dans leur sein, m'élancer sur leurs cimes,
Rouler avec la vague au fond des noirs abîmes,
Et, revomi cent fois par les gouffres amers,
Flotter comme l'écume au vaste sein des mers!
D'effroi, de volupté, tour à tour éperdue,
Cent fois entre la vie et la mort suspendue,
Peut-être que mon âme, au sein de ces horreurs,
Pourrait jouir au moins de ses propres terreurs"

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

maar helaas:

„Sans regrets, sans espoir, avancer dans la vie
Comme un vaisseau qui dort sur une onde assoupie
~ ~ Hélas! tel est mon sort . . . ." [1])

De kuiven van Lamartine's golven zijn te koket gefrizeerd, dan dat wij geloof wenschen te slaan aan zijn stormachtige verlangens; ~ daar is dan ook het verschil tusschen den woesten Byron, zoon van een nog woester kapitein-ter-zee, op en in den Atlantischen oceaan thuis; ~ en den zeer gestyleerden Lamartine, die „de zee", vrees ik, alleen maar kende uit spelevaren op de Napelsche golf (waarmee ik overigens Byron niet als „echt" en Lamartine als „onecht" wil brandmerken. Wij „activisten" laken in de hééle Romantiek een wereldschuwende-veroveraars ‚houding').

Korter, doch waarachtiger slag zit in het gedicht, dat de jonge Victor Hugo, nog vóór zijn „Hernanistrijd" staande, den twaalf jaar ouderen en rustig-in-zijn-onrust verblijvenden Lamartine wijdde. Hij vergelijkt hen beiden met schepen, uitvarende tegen denzelfden levensstorm in. Waarom hij dit doen moet?:

[1]) Uit Les Préludes (Nouv. Médit XV, 1823).

„C'est que dans mes rêves d'enfant,
J'avais toujours présents à l'âme
Ces hommes au front triomphant,
Qui, tourmentés d'une autre terre,
En ont deviné le mystère,
Avant que rien en soit venu,
Dont la tête au ciel est tournée,
Dont l'âme, boussole obstinée,
Toujours cherche un pôle inconnu!"

~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~

Maar Hugo's kleine barkschip verliest den machtigen geleider uit het oog. Eindelijk ziet hij hem weer, prachtig aanvarend over den vreedzamen oceaan:

„Par ses mâts et par sa carène,
Il plonge aux deux immensités!"

Onder 't gejuich aan wal keert Lamartine van zijn Amerika terug. ~ Maar Hugo zelf moet aldoor blijven varen . . . .

„Et si mon invisible monde
Toujours à l'horizon me fuit,
Si rien ne germe dans cette onde
Que je laboure jour et nuit,
si mon navire de mystère
Se brise à cette ingrate terre
Que cherchent mes yeux obstinés,
Pleure, ami, mon ombre jalouse!
Colomb doit plaindre Lapeyrouse.
Tous deux étaient prédestinés!" [1]

Een slot, welks fiere bescheidenheid te dieper treft ons, die nù de verhouding van beide schepen zien omgewisseld in een sierlijk jacht naast een kolossalen driedekker!

Hugo heeft later in de Soirée en Mer den somberzwervenden zeeman nog meer benaderd. De dichter

[1]) Les Feuilles d'automne IX (1830).

voert zijn geliefde over zee, en met haar onschuldige blijheid vormen zijn overpeinzingen een scherp kontrast:

„L'homme est sur un flot qui gronde,
L'ouragan tord son manteau.
Il rame en la nuit profonde,
Et l'espoir s'en va dans l'onde
Par les fentes du bateau.

Sa voile que le vent troue
Se déchire à tout moment,
De sa route l'eau se joue,
Les obstacles sur sa proue
Ecument incessamment!

Hélas! hélas! tout travaille
Sous tes yeux, ô Jéhova!
De quelque côte qu'on aille
Partout un flot qui tressaille,
Partout un homme qui va!

˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜
Vous allez tous à la tombe;
Vous allez à l'inconnu!
˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜
Que reste-t-il de la vie
Excepté d'avoir aimé?

Besluit:

˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜
Ainsi, sur l'onde inquiète,
J'écoute, sombre poète,
Ce que les flots me diront. [1])
˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜ ˜

Tijdens zijn ballingschap schijnt de groote Victor dan met onze sage kennis gemaakt te hebben; tenminste het gedicht Les Paysans au bord de la mer, waar dit uit blijkt, is gedagteekend Jersey 1854.

Na een sombere inleiding-in-mineur over de geheim-

[1]) Les Voix Intérieures XVII (1837).

zinnige en genadelooze macht van wind en water komt „het" opduiken:

„Dans les mers il n'est pas rare
Que la foudre au lieu de phare
Brille dans l'air,
Et que sur l'eau qui se dresse,
Le sloop-fantôme apparaisse
Dans un éclair.

Alors tremblez. Car l'eau jappe
Quand le Vaisseau Mort la frappe
De l'aviron,
Car le bois devient farouche
Quand le Chasseur Spectre embouche
Son noir clairon.

Malheur au chasse-marée
Qui voit la nef abhorrée!
O nuit! terreur!
Tout le navire frissonne,
Et la cloche, à l'avant, sonne
Avec horreur.

C'est le hollandais! la barque
Que le doigt flamboyant marque!
L'esquif puni!
C'est la voile scélérate!
C'est le sinistre pirate
De l'infini.

Il était hier au pôle,
Et le voici! Tombe et geôle,
Il court sans fin.
Judas songe, sans prière,
Sur l'avant, er sur l'arrière
Rêve Caïn.

Il suffirait, pour qu'une île
Croulât dans l'onde infertile
Qu'il y passât;

Il fuit dans la nuit damnée,
La tempête est enchaînée
A ce forçat.

Il change l'onde en hyène
Et que veut-on que devienne
Le matelot,
Quand, brisant la lame en poudre
L'enfer vomit dans la foudre
Ce noir brûlot?

La lugubre goëlette
Jette à travers son squelette
Un blanc rayon;
La lame devient hagarde,
L'abîme effaré regarde
La vision.

Les rocs, qui gardent la terre,
Disent: va-t'-en, solitaire!
Démon, va-t'-en!
L'homme entend, de sa chaumière,
Aboyer les chiens de pierre
Après Satan.

Et les femmes sur la grêve
Se parlent du vaisseau-rêve
En frémissant;
Il est plein de clameurs vagues;
Il traîne avec lui des vagues
Pleines de sang.

\+ +

Et l'on se conte à voix basse
Que le noir vaisseau qui passe
Est en granit,
Et qu' à son bord rien ne bouge;
Les agrès sont en fer rouge,
Le mât hennit.

Et l'on se met en prières,
Pendant que joncs et bruyères
Et bois touffus

Vents sans borne et flots sans nombre
Jettent dans toute cette ombre
Des cris confus." [1])

En zoo gaat dit gedicht door, met z'n golfrhytme van dubbele aanloop en duikelende inzinking; op 't eind brult het razende water tegen de starre rotsen, en het vizioen wordt weer weggezogen in duistere wieling. 'n Grootsch gedicht, waarin de fameuze Hugonische antithese met uitdrukkingen als „le sinistre pirate de l'infini" en „tombe et geôle" hoogtij viert.

Te voren liet Hugo in Océan natuur en mensch een formidabelen dialoog voeren: het element weigert door den nietigen, en toch zoo verdorven mensch verontreinigd te worden, en verwijt hem, in zijn slechtheid slechts niet slecht genoeg te zijn. Maar de mensch antwoordt vanaf het strand met het onverwachtsche:

„Tu cherches ton belluaire?
Gouffre, c'est Dieu!

Écoute-moi. La loi change.
Je vois poindre aux cieux l'archange!
L'esprit du ciel
M'a crié sur la montagne:
„Tout enfer s'éteint; nul bagne
N'est éternel."

Met deze boodschap der Blijde Liefde wordt ook de vloek van den Hollander afgenomen; God zegt immers eerst tot den mensch, wat Hugo den mensch tot de zee laat zeggen: „niets blijft onverlost" ~

„Rien! pas même toi, chimère,
Monstre de l'écume amère,
Géant puni,
Toi qui, seul dans ta nuit sombre,
As fait ton onde avec l'ombre
De l'infini!" [2])

[1]) La Légende des Siècles XXXVII. [2]) Ald. XLI.

De Vigny, een leeftijd tusschen de beide vorigen instaande, als zij Byron-bewonderaar, de teruggetrokken soldaat en klagende stoïcyn, schreef de mystieke regels:

„Moi, je suis un vrai marin;
Ma naissance est un mystère;
Sans famille, et solitaire,
Je ne connais pas la terre,
Et la vois avec chagrin."

Maar slecht past op deze radicale wereldverzaking de titel „la Plainte du Capitaine" (1828). Zij heet te komen van den kommandant van het Napoleontisch fregat „La Sérieuse", dat hem vrouw en kind vervangt, en bij Aboukir wordt vernietigd. Op een Engelsch ponton zucht nu de zeeman, dat hij „gered" werd — zooals de in dit leven gekerkerde De Vigny!

In La Bouteille à la Mer (1858) „Conseil à un jeune homme inconnu" komt hij in dezelfde gedachtebanen terug. De „marin grave", de jonge kapitein die vergaan moet, kruist de armen op de borst en als Pascal de golven overziende:

„Les méprise en sachant qu'il en est écrasé;
Soumet son âme au poids de la matière impure."

Maar één ding wil hij redden; zijn journaal (lees: Gedichten), met zijn ontdekkingen er in — een onbekend eiland en een nieuwe ster! Zoo vertrouwt dus De Vigny aan zijn flesch toe een tegenovergestelde waarheid van die van Poe; hij gaat zelf wel ten onder, maar glimlacht:

„Que Dieu peut bien permettre à des eaux insensées
De perdre des vaisseaux, mais non pas des pensées."

(wat overigens Poe's arrière-pensée ook moet geweest zijn!) Na lange omzwervingen wordt de flesch door een visscher opgehaald, niet beseffend wat hij doet, en het vaderland leert dan dankbaar zijn jongsten roem kennen

„Le vrai Dieu, le Dieu fort, est le Dieu des idées
~ ~ Jetons l'oeuvre à la mer, la mer des multitudes:
~ Dieu la prendra du doigt pour la conduire au port."

Maar deze God zetelt in ons zelf ~ tegen den wereldheerscher van vroeger verzet De Vigny zich alleen maar niet, omdat hij niet aan hem gelooft: denk maar aan het ijzige slot van Le Mont des Oliviers (1862):

„Le juste opposera le dédain à l'absence,
Au silence éternel de la Divinité."

Van hem niet naar het grootmoedig, maar ook bizar-bot optimisme van Hugo verder, maar terug naar scheever en gewelddadiger verzet.

Met pervers genot, en ook, zeggen wij 't maar, met wat poze, worden de De Vigny's gevoelens verscherpt door Baudelaire. Met machtiger temperament en breeduithalender kunst ook, waarbij de Romaansche vormgestrengheid de woedende spanning tot berstens toe vergroot.

Wat is er van Hugo's naïeve ontdekkerslust overgebleven bij dezen ontgoochelden revolutionnair van '48, die zich op Cabet wreken wilde voor een moment zelfvergetelheid, waarin wel zijn betere, maar niet zijn artistieke Ik had gesproken?

Zoo barst hij los in Le Voyage (afd. La Mort der Fleurs du Mal)

Nôtre ame est un trois-mâts cherchant son Icarie;
Une voix retentit sur le pont: „Ouvre l'oeil!'
Une voix de la hune, ardente et folle, crie:
Amour . . gloire . . bonheur!' Enfer! c'est un écueil!

Chaque ilot signalé par l'homme de vigie
Est un Eldorado promis par le Destin!
L'Imagination qui dresse son orgie
Ne trouve qu'un récif aux clartés du matin.

O le pauvre amoureux des pays chimériques!"

Neen, het varen op de levenszee ontlokt dezen bewonderaar en vertaler van Poe slechts hoon op de menschen en hoon op „God". Wel voelt hij zich als geest machtig:

> Et nous allons, suivant le rythme de la lame,
> Berçant notre infini sur le fini des mers,"

maar hij eert den Geest, waaruit hij stamt, alleen maar in Satan, den grooten opstandige en zondaar als hij ~ omdat hij zondigen wil, omdat hij zijn zonde niet aan kan, en . . . . „pour épater le bourgeois".

Maar de ware gevoelens overheerschen ~ wie durft zeggen gelukkig of ongelukkig? De vaart op de „andere" zee lokt alleen:

> „Nous nous embarquerons sur la mer der Ténèbres
> Avec le coeur joyeux d'un jeune passager.
> ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
> O Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
> Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!
> Si le ciel et la mer sont noirs comme de l'encre
> Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons!

Zoo vaart deze Vliegende Hollander heen ~ en de ten doode geblaseerde zoekt nog één nieuwe prikkel: "Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau!"

Later valt weer in de literatuur reactie op deze gevoelens te zien; tenminste tegengesteld in wereldbeschouwing, al moge de wereldaanschouwing in zekeren zin dezelfde blijven, omdat de dichterlijke stemming bij dit onderwerp zekere dominanten vertoont, onafhankelijk van de wijsgeerige of godsdienstige overtuiging van den dichter, of beter, met elke strookend.

Genotvol is het, de poëzie van Mombert met die van Sébastien Charles Leconte te vergelijken, in trotsche eenzaamheid den laatste der Parnassiens. Bij beiden dezelfde kosmische verbeelding, die het menschelijke

nauwelijks meer kent. Maar terwijl taal en vorm bij den Duitscher door het geweld der extaze verbrokkelen en vernevelen, handhaaft de Franschman zijn plastische lenigheid, en het besef van 't moeizame in 't bedwang zet slechts de kroon op 't werk. Op het strakke gelaat van zijn leider en naamgenoot Leconte de Lisle zag men soms nog het spoor van een traan; maar wat er achter het „masque de fer" van dezen dichter zichtbaar zou worden ~ ?

In Le Vaisseau heft de peiler van afgronden aan:

„Aujourd' hui notre terre est une nef, que guide
L'équipage invisible et muet à la fois
Des forces sans regards et des aveugles lois,
Et que couvre une foule anxieuse et timide.

Comme un troupeau bêlant, sous le tillac de fer,
Ecoute gronder l'âme énorme du navire,
L'Humanité stupide et frémissant admire
Haleter, dans la nuit de l'implacable éther,

Tout l'inconnu sinistre et vague, que recèle
En ses flancs mugissants le vaisseau de granit,
De qui l'effort obscur emporte à l'infini
Sa vie où se confond la vie universelle." [1])

Zoo rent dit huiveringwekkend vaartuig door de oneindigheid, terwijl telkens en telkens lijken overboord gaan . . . Wie stuurt ?!

„Sur la poupe déserte où luit, par intervalles,
Comme un sillon d'acier, l'éclair vertigineux,
La barre est sans gardiens ~ ~ "

Ja, er zijn enkelen, die willen weten, die zich met oogen en ooren overbuigen ~ maar, ten toppunt stijgende ontzetting: hun jammerkreet ontvangt een echo, het heelal schijnt vol van zulke verdoemde vaartuigen....!

[1]) La Tentation de l'Homme. Paris 1903, p. 169.

In Le Rêve d'Occident doet Leconte een zwakke ruk aan deze vreeselijke begoocheling. Hij bezingt hierin de macht onzer techniek.

„Et ces autres vriendront, qui, vivant notre Idée,
Feront, du globe obscur et froid où nous campons,
Le triomphal vaisseau dont les mille entreponts
A l'écho sidéral jetteront leur bordée;

Qui, tel un équipage en révolte, à la voix
De ces Porteurs de Feu qui veillent à la proue,
Du gouvernail terrestre arracheront la roue
Aux invisibles mains des invisibles lois." [1])

Dan zullen de andere sterren elkaar onze vlammende planeet aanwijzen, die los van de keten der Oorzaken, door sterfelijke Rede wordt geleid:

„Cependant que, debout à la barre, parmi
L'embrun incandescent des pâles nébuleuses,
Ephémère pilote aux rides douloureuses,
L'Esprit prométhéen, en qui l'espoir frémit,

Lira, dans l'ombre ardente, au loin ensemencée
D'une averse sans fin d'astérismes épars,
Les chiffres dont l'ardent essaim, de toutes parts,
Sur le vol de calcul portera sa pensée.

Et peut-être, à cette heure où, sur son front, le soir
Couvrira le treillis des noires arcatures,
Et marquera, de ses clous d'or, leurs lignes dures,
Croira-t-til, au lointain du possible, entrevoir

L'heure où nos fils, guidés par le chœur des poètes,
Pourront, réalisant enfin le rêve ailé,
Armer, pour envahir l'archipel étoilé,
Aux rades du soleil, l'escadre des comètes."

Maar de Prometheïsche stuurman bleekt weg ~ Niets staat weer aan het stuur ~ dit was slechts onze Droom!

[1]) a. w. p. 162.

Maar in 't steeds op-en-neer slingeren tusschen zijn aspiraties en zijn wanhoop, ontworstelt zich tenslotte toch de lichtflits aan het duister ~ in Aux sages à venir laat hij deze profeteeren:

"Nos yeux ont vu plus loin que le ciel et la vie:
Des éléments captifs étreignant le faisceau,
L'Homme désormais règne, et la Terre asservie
Tressaille sous nos pas comme un pont de vaisseau.
En vain l'immensité tourne comme une roue.
Nous connaissons la route, et, penches à la proue,
Nous guidons dans l'éther, que son sillage troue,
L'astre qui fut notre berceau." [1])

Ik besef zeer wel, dat een zwak dezer studie is, dat zij ~ hoewel niet slaafs ~ de ontwikkeling van een bepaald thema in de letteren nagaande, natuurlijk weinig recht tot generaliseerende conclusies geeft. Zoo zou ik scheef redeneeren, wanneer ik Charles Guérin bij de „negatieve" geesten indeelde, alleen om een sombere passage uit 't gedicht A Francis Jammes, waar hij dit kort voor zijn bekeering tot 't Katholicisme schreef. Als een tweede slachtoffer van Alastor betreedt hij 't strand:

"Moi, frémissant, avide à mourir du départ
Sur la mer, où tournoient les barques sans pilotes
~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~
Une âme sans patrie habite dans ma chair.
Ce soir, un des plus lourds des soirs où j'ai souffert,
Tandis que, de leur gloire éparse sur la mer,
Les rayons du soleil couchant doraient la grève,
Les cheveux lavés d'air et d'écume, j'allais,
Roulé comme un caillou par la force du rêve,
La terrible rumeur des vagues m'appelait,
Voix des pays brûlés, des volcans et des îles." [2])

De Dood heeft hem niet den tijd gelaten te getuigen,

[1]) a. w. p. 193.
[2]) Uit Le Coeur Solitaire (1898).

of hij als Christenreiziger op zee meer vond dan de „heiden"; of dat getuigenis als kunst grooter zou zijn, schijnt nog twijfelachtiger, nu wij Verhaeren naderen.

Het is treffend te zien, hoe het levensvertrouwen bij dezen zich opricht als een door storm beloopen schip, dat bijna kapseisde. "Le poète du paroxysme", gegaan door Lamartine en Hugo, dankt de geweldige stuwkracht zijner verzen aan zijn Germaansche afkomst, al heeft hij die jammerlijk genoeg in de taal verzaakt. Maar geen nood: in den geest van het gedicht klinkt die onmiskenbaar door. Zonder strijd is die levensmoed allerminst verworven: in Le passeur d'eau (uit Les Villages illusoires, 1895) worstelt de veerman wanhopig, zonder ooit te vorderen. Maar ondertusschen stond het nieuwe schip van Petrus op stapel.

Kon ik dat geweldige Sur la Mer (uit Les Forces tumultueuses, 1902) maar gansch overnemen!

"Larges voiles au vent, ainsi que des louanges,
La proue ardente et fière et les haubans vermeils,
Le haut navire apparaissait, comme un archange
Vibrant d'ailes qui marcherait, dans le soleil.
~ ~
On ne savait de quelle éclatante Norvège
Le navire jadis avait pris son élan,
Ni depuis quand, pareil aux archanges de neige,
Il étonnait les flots de son miracle blanc.
~ ~
Sa fuite au loin ou sa présence vagabonde
Hallucinaient les caps et les îles du Nord,
Et le futur des temps et le passé du monde
Passaient, devant les yeux, quand on narrait son sort".

Het heeft Druïden en Apostelen, Philosophen en Jacobijnen aan boord gehad ~ 't is het Schip des Geloofs!

"Ainsi de siècle en siècle, au cours fougueux des âges,
Il emplissait d'espoir les horizons amers,

Changeant ses pavillons, changeant ses équipages,
Mais éternel dans son voyage autour des mers.
~ ~
Il vogue ayant à bord les prémices fragiles
Ce que seront la vie et son éclair, demain,
Ce qu'on a pris non plus au fond des Evangiles,
Mais dans l'instinct mieux défini de l'être humain.
~ ~
Il passe, en un grand bruit de joie et de louanges,
Frôlant les quais de l'aube ou les môles du soir,
Et pour ses pieds vibrants et lumineux d'archange,
L'immense flux des mers s'érige en reposoir.

Et c'est les mains du vent et les bras des marées
Qui d'eux-mêmes poussent en nos havres de paix
Le colossal navire aux voiles effarées
Qui nous hanta toujours, mais n'aborda jamais."

Ik wil niet struikelen over de onverdedigbare uitlating tegen het Evangelie. ~ Ziehier het antwoord aan Flaubert, in Antonius-verzoeking bezweken! Van den Germaan, genoeg zichzelf, om op een Romaansche taal niet te kijken! Dat „slechte Fransch" immers van dien Vlaming...

\+ + +

Tot slot van dit eerste hoofdstuk zij een beantwoording beproefd van de vraag, of wij een ontwikkeling van den „Vliegenden Hollander" in de literatuur kunnen waarnemen?

Aan den eenen kant is het motief te beperkt van aard (ondanks de „eeuwigheid" er van) en te kort bewerkt, om hier veel van te verwachten; aan den anderen kant heb ik het zelf uitgebreid en vastgeknoopt op een wijze, die een onderzoek zou eischen, feitelijk te omvangrijk om hier te verrichten.

Toch deze opmerkingen:

Dat het gegeven Romantische geesten (ook na de „Romantiek") greep, is duidelijk: zee en mensch in hun

eeuwigheid harmonieerend of contrasteerend ~ beiden rusteloos en stormachtig, trotsch en zelf-genoegzaam, genadeloos en verdervend, maar ook smachtend en vervloekt. In éénen kon de dichter hier zijn sterkste levensbeaming en zwakste doodsverlangen uitstorten; zichzelf en zijn volgelingen verheffend, vernederend of . . . begoochelend, gelijk hij wilde.

Maar deze gevoelens zijn zoo algemeen-menschelijk, dat daarin zelf zich minder evolutie zal openbaren dan wel variatie.

We zien dan ook: 't verhaal-zonder-nader-commentaar gaat van Moore en Scott langs Hauff, Goeverneur en Longfellow tot Clark Russell, Wolff en Heym; daarnaast een parodieerende behandeling van Irving langs Hood tot Middleton.

Echter, het drijvend levensgevoel kan positief of negatief gestemd zijn: tot de eerste reeks hooren Shelley, Wagner, Hugo, Swinburne; tot de tweede: Poe, Lenau, Baudelaire; heen en weer geslingerd worden Byron, Heine, De Vigny, Lamartine, Leconte.

Dezelfde ontdekkerslust, die De Vigny en Hugo zegenden, werd door Poe en Baudelaire vervloekt; de geest, die bij Poe en Lenau het moe gestreden hoofd maar onder water steekt, betreedt bij Mombert en Verhaeren zegevierend de reddende kust.

Het keerpunt brengt het kritiseeren der sage. Of men lost op: in een lach over de natuur-wetenschappelijke ontnuchtering; of men verlost: voor Whittier als Christen heeft de Dood zijn angel verloren, terwijl de gestrenge Oud-testamentische God geloochend wordt door Byron, Lenau en Baudelaire op krampachtige wijze, door Shelley, Swinburne en Hugo met meer geestelijk evenwicht. Hun verzet, nadrukkelijker dan dat van den ouden Van der Decken, heeft zijn verlossing tengevolge:

bij Marryat in verband met diens geringe gecompliceerdheid zonder dieper zin; bij Heine frivool, bij Wagner pathetisch, en wel diepzinnig. In de verlossende Vrouw zou men de verpersoonlijking kunnen zien van de Nieuwtestamentische Liefde, die de sage van haar hardmannelijke eenzijdigheid ontdoet. Maar daarmee gaat ~ 't moet erkend ~ haar eigenlijk karakter verloren: vandaar dat bij Verhaeren het schip, bij Mombert de man zijn naam verloren heeft; verschilt hun werk ook, dat het een meer uit religieuze zwelling van binnen uit, het andere meer door filosofische spanning tusschen Ik en Wereld is ontstaan: het spookschip is gemetamorfozeerd ~ en niet tot 'n „joke"; in plaats van een geest staat nu De Geest op de kampanje. Maar helaas ~ zóó vergeestelijkt zijn wij nog niet, of naast ons schip zeilt steeds een schaduw mee: Vaughn Moody en Rathenau herinnerden eraan.

Ondanks alle heen- en wederstroomingen is er dus toch richting te zien, een richting, van te voren reeds door Schiller, dien men wel eens vergeet, maar zich bij tijden toch gerust herinneren mag, in Das Ideal und das Leben aangewezen:

„Nehmt die Gottheit auf in Eurem Willen,
Und sie steigt von ihrem Weltenthron.
Des Gesetzes strenge Fessel bindet
Nur den Sklavensinn, der es verschmäht;
Mit des Menschen Widerstand verschwindet
Auch des Gottes Majestät ~"

de uiterlijke majesteit dan, de innerlijke groeit.

\+ + +

Leerrijk is het, even een blik te slaan op de behandeling van Ahasverus naast Van der Decken in de literatuur.

Raadpleegt men het uitstekende proefschrift Alb. Soergel[1]), dan blijkt dat de Wandelende Jood twee keer bepaald "Modeproblem des Tages" wordt: eerst tusschen 1830 en '50, dan nog eens in 't begin der negentiger jaren; Byroniaansche spleen en Hegeliaansche Rede-trots versmelten dan troebel in elkander. Al de hoofdwerken over Ahasverus zijn tijdgenooten van de beste werken over den Vliegenden Hollander: 1833 Quinet, '38 Mosen, '44 Andersen, '52 Joukoffsky, 53 Paludan-Müller, '53 Dumas.

De Wandelende Jood had natuurlijk behalve zijn meerdere „heiligheid" (s.v.v.) voor, dat hij geen speciale liefde of kennis der zee vereischte, en is daardoor dus meer behandeld; daartegenover staat, dat de zeeroover, speciaal de roekelooze en edelmoedige piraat, dien Byron en Scott zoo populair maakten, die als Almagro Truitje Toussaints hart stal, en als kapitein Nemo tot onze jeugdige vreugde den „Nautilus" stuurde, weer andere dingen op den vagabondeerenden schoenlapper voor heeft.

Toch zij dit erkend: minder waardige dichters behandelen de sage voluit; ware dichters: Byron, Shelley, Poe; De Vigny, Hugo, Baudelaire ~ ráken haar hoogstens. 't Is waar, de Duitschers Lenau, Heine en Wagner maken een uitzondering: maar is het niet typeerend, dat zij dadelijk beginnen, den held te verlossen, dus . . . niet-eeuwig te maken? Aan den eenen kant kan men hier de sterkere filosofische neiging van den Duitschen kunstenaar voor verantwoordelijk stellen; aan den anderen kant spreekt hieruit hun zuiver kunstenaarsbewustzijn: dat zij moeten vormen, en dat géén vorm de eeuwigheid kan omvatten. Soergel wijst er ook op, dat de jonge Goethe Ahasverus bij Prometheus en Faust

[1]) Ahasverdichtungen seit Goethe, Lpzg, 1905.

achterstelde: die twee boden een „beperkte" idee, maar de eerste ging alle perken te buiten; wanneer Goethe dezen tot zijn „einde" wilde volgen, ware hij gekomen voor „die fast unlösbare Aufgabe, den ewigen Juden bei einem Weltuntergangsgemälde oben zu halten!" [1]) Dit schijnt mij zeer juist opgemerkt. Al de titanische figuren uit de wereldletterkunde ~ Oedipus, Prometheus, Don Juan, Lucifer, Faust ~ zijn eeuwige, maar menschelijke eigenschappen gepersonifieerd; Ahasverus en Van der Decken zijn personen, wier éénige, en bóvenmenschelijke eigenschap is: eeuwig te zijn. Tenminste oorspronkelijk; maar het eischt zeldzame diepzinnigheid en vaardigheid tegelijk van den kunstenaar om deze Idee, zoo'n contradictio-in-terminis, tot een levend Beeld te maken. Vandaar dat Wagner's werk, als opera het psychologisch minst gedifferentieerde type toelatend, ja eischend, voorloopig het beste is geslaagd. Van de verdere werken (enger gesproken), moeten dan Clark Russell's roman, en Heym's gedicht nog eens dankbaar worden herdacht.

[1]) a. w. p. 26.

HOOFDSTUK II.

ALS nauwgezet onderzoeker moet ik beginnen met de vraag: „bestáát de Vliegende Hollander?" Jawel, op het oogenblik gelooft niemand meer aan hem, zelfs niet onze streng-Gereformeerde visschers, in wier kringen de sage haar verbreiding, zooal niet haar oorsprong vond. [1]) Zij leeren nu het verhaaltje op school, voor zij het verhaal aan boord kunnen vernemen. Een speelkarretje voor jongens, om langs de trottoirs mee te rennen, houdt thans onnoozelweg den eertijds schrikwekkenden naam in herinnering.

Maar een eeuw geleden was dat anders. Onder de bijgeloovigen is de zeeman door zijn moeizaam, wisselvallig en ondankbaar bedrijf een der meest bijgeloovigen. [2])

J. Fenimore Cooper schrijft zeer fraai: „Superstition is a quality that seems indigenous to the ocean. Few common mariners are exempt from its influence, in a greater or

[1]) De heer H. de Boer, hoofd der Chr. School te Noordwijk-aan-Zee, lichtte mij hierover welwillend in.

De heer Paul den Tex, directeur der „Kon. Ned. Stoomboot-Maatschappij" te Amsterdam, was zoo goed een kleine enquête te houden onder kapiteins der koopvaardij, met resultaat „dat het verhaal wel vrij algemeen bekend is, doch dat er geen geloof meer aan wordt gehecht."

[2]) Een rommelkamer van bijgeloovigheden is Fl. Bassett's ch. XIII.

less degree ~ ~ There is a majesty in the might of the great deep that has a tendency to keep open the avenues of that dependent credulity which more or less besets the mind of every man, however he may have fortified his intellect by thought. With the firmament above him, and wandering on an interminable waste of water, the less gifted seaman is tempted, at every step of his pilgrimage, to seek the relief of some propitious omen. The few which are supported bij scientific causes give support to the many that have their origin only in his own excited and doubting temperament . . . . The confusion between things which are explicable and things which are not, gradually brings the mind of the mariner to a state in which any exciting and unnatural sentiment is welcome, if it be for no other reason than that, like the vast element on which he passes his life, it bears the impression of what is thought a supernatural, because it is an incomprehensible power." [1])

W. Bassett, zelf zeeman, weet eveneens welsprekend de verschrikkingen uittebeelden, die ook tegenwoordig den mensch op zee bevangen. "In the uncanny spectral nights of the tropics, when the sea burns with phosphorescence, and the sounds of creaking timbers and idle blocks echo like spirit voices, small wonder that the burdened eye of the sailor sees unearthy visions and his strained ear hears unearthy voices. What sailor who has boarded a derelict green with deathdamp, or an abandoned ship, whose silent forecastle and empty falls tell their story of mutiny or despair, can ever get the grewsome vision out of his eye?' [2])

De moderne geest blies deze gevoelens als zinloos schuim weg; kwam met eigen stoom waar hij komen

[1]) Red Rover begin ch. 15.
[2]) a. w. p. 81.

wilde, of God wind gaf of niet. Vandaar de gewetensvraag in den Réveilkring of de Christen van deze uitvinding gebruik mocht maken? Capadose ontkende het, omdat slechts het zeilschip, zich lijdelijk aan de elementen overgevend, een Christelijk symbool mocht heeten. [1])

Cooper geeft in zijn verhaal The red rover (1828) een zeer betrouwbaar-aandoend verslag van de geloofsvervluchtiging der sage. De intrigue, spelend in 1760, is de volgende: Een jong Engelsch zeeofficier heeft dienst genomen bij den vrijbuiter naar wien 't boek heet, om hem zoo 't best in den val te lokken. Hij krijgt het commando over het handelschip Royal Caroline waar de roover op loert, en . . . zijn eigen geliefde neemt er passage op. Vergeefs tracht hij haar te bepraten, dat het schip onzeewaardig is; een ander zeeman weerlegt: "You had nearly made (us) believe the good ship Royal Caroline was the Flying Dutchman!" [2]) Bij de uitvaart van Newport meent hij den roover echter ontsnapt te zijn, en vliegt voor een opkomenden storm uit, wanneer hij aan den horizon zich verbeeldt een schip te zien, dat gelijken koers houdt. Meteen meldt ook de uitkijk, dat hij het allang zag "but for an hour past she has looked more like a mist than a vessel." Men verdiept zich in gissingen, behalve onze officier, die wel begrijpt, dat zijn tijdelijke chef daar nadert, wiens wonderschip door zijn snelheid reeds aan talrijke kruisers ontsnapte ~ ja, volgens een gerucht door de kanonnen van een machtiger tegenstander "seemingly to all eyes, sank like hammered lead to the bottom" ~ om den volgenden

---

[1]) J. H. Sikemeier Elise van Calcar, Haarlem 1921 p. 33 noot. ~ Een zelfde lofzang op het zeilschip bij Veuillot Parfum de Rome. Par. 1862 I p. 66.

Daartegenover het stoomschip gevierd als zinnebeeld onzer macht door Guyau a. w. p. 87-'8.

[2]) Eind ch. 9.

morgen een vetten koopvaarder te plunderen! [1])

Zijn ondergeschikten ondertusschen, door de snelheid onder halve tuigage en zwakken wind van het andere schip steeds meer verbaasd, beginnen te vertellen, wat ze bij Kaap de Goede Hoop al zoo meemaakten: een vreemd schip dat een uur lang vlak voor hun boeg zat, en bij zware buien geen graad naar stuur- of bakboord uitweek. Een ander vervolgt: "There are mariners who say that the Flying Dutchman cruises off that Cape, and that he often gets on the wetherside of a stranger, and bears down upon him, like a ship about to lay him aboard. Many is the King's cruiser, as they say, that has turned her hands up from a sweet sleep, when the look-outs have seen a double-decker coming down in the night, with ports up, and batteries ligthed." [2])

Hun kapitein bestrijdt echter, dat het geheimzinnige schip de „Hollander" zijn zou, omdat het geen lichten vertoont, en niet aan hun loefzijde vaart; maar als de ander ineens verdwenen lijkt, klinkt 't zegevierend: "Ay, ay, sir; this is the way that the midnight cruiser off the Hope is said to come and go. There are men who have seen that vessel shut in by a fog in as fine a starlight night as was ever met in a southern latitude." De ander blijkt echter tegen een zware zee in gedraaid te hebben, en wanneer de kapitein nog volhoudt: "The Dutchman is never seen in a northern latitude" zegt zijn stuurman: "Wel, I cannot say he is, but He who has put that flyer off the Cape may have found the cruise so profitable as to wish to send another ship into these seas". -

Terwijl de Royal Caroline als een masteloos wrak aan 't zinken is, schiet dan plotseling het andere schip hen voorbij, ongedeerd tot de broze bovenbramstengen

[1]) ch. 1.
[2]) ch. 14.

toe, geen kop zichtbaar, "with the steadiness and grandeur with which a dark cloud is seen to sail before the hurricane". [1]) Is het wonder, dat de matrozen de kalmte van hun kommandant als vertrouwdheid met den Booze uitleggen, en zich zonder hem in de boot bergen? ~

Cooper deelt aan den eenen kant het ongeloof van Irving, en suggereert zonder expressiteit in den zeeroover een oplossing der oude legende; aan den anderen kant is hij te handig, om niet zijn lezers, met zijn zeelui, nog wat in aangename onzekerheid over de identiteit van het schip-aan-den-horizon te houden.

In een vorigen roman The Pilot (1823) geeft hij een nog scherper kijk op geloof en twijfel in hun strijd onder de zeelui tijdens den Amerikaanschen vrijheidsoorlog. Een oude harpoenier laat zich vol verachting uit over den sergeant van de mariniers: "who ought to know something, seeing that he has been afloat these four years, maintained, dead in the face and eyes of what every man who has ever doubled Good Hope knows to be true, that there was no such vessel to be fallen in them seas as the Flying Dutchman!" Zijn kapitein, ~ die niet lacht, als de oude reus verder vertelt, dat de zeesoldaat toch ook niet zei, dat hij loog (wellicht in verband met sprekers geweldige knuisten) ~ kan zich toch niet weerhouden te vragen: "And you have seen the Flying Dutchman?" En kostelijk is het trouwhartige antwoord, veilig voor alle ironie, dat volgt: "I never doubled the east cape; though I can find my way through Le Maire in the darkest night that ever fell from the heavens; but I have seen them that have seen her, and spoken her too".

En deze kapitein, wiens hoofd ook alweer van een

[1]) ch. 16.

schoonheid vervuld is, en niet zoo direct wordt bedreigd, maakt zich er af met een "Well, be it so".

Het duurde zoo zeker wel ruim een halve eeuw, eer het bijgeloof zich als zoodanig gewonnen gaf. Ds. Smeer meldt nog uit 1850 op gezag van een zeeman, dat speciaal zijn Duitsche en Noorsche kameraden hun angst voor een ontmoeting met het spookschip slechts kwalijk onder spot kunnen wegmoffelen [1]); en toen in den eersten jaargang van De Navorscher zekere A. G. naar de legende begon te informeeren, [2]) antwoordde L. Tlt., dat zijn broer in 1848 een stormachtigen nacht nog „zelf" 't her-en-derwaartsverschietende licht had waargenomen! [3])

Maar de stoomboot maalt zich steeds zelfbewuster haar baan, en de droog-komieke W. W. Jacobs laat een matroos, op de bewering dat zijn soort behept is met den aanleg spoken te zien, antwoorden: "They are; they generally see them in pairs, and the shock to the nervous system frequently causes a head-ache next morning".

En heelemaal achteraan komt dan nog de wetenschap den roes, en den kater, te boven.

\+ + +

„Héé́ft de Hollander dan bestaan?" wordt dus de vraag en maakt het veld van onderzoek wel beperkter, maar nog bewerkelijker. Diverse ontmoetingen, soms

---

[1]) Tijdschrift Nederland I p. 137.

[2]) I (1851) p. 156. In Engeland komt de weetgierigheid pas later: zie Notes en Queries serie VIII, Vol. 9 p. 448 (1896) en IX, 7 p. 308 (1901).

[3]) Andere gevallen (ook tot de eerste helft der 19e eeuw) bij P. G. Heims. Seespuk. Aberglauben, Märchen und Schnurren. Lpzg. 1888. p. 123 vgl. (overigens een zeer onkritische verzameling).

De heer C. Kalff schreef mij onlangs, dat een oude Italiaansche scheepskapitein te Livorno hem verzekerde, vier maal in zijn leven het spookschip ontmoet te hebben.

zelfs met een spook in visschengedaante met menschenhoofd en grijze haren, zal ik met de verwaandheid mijner eeuw maar negeeren; ik vermeld slechts, dat Longfellow's Phantom Ship teruggaat op een stuk uit Cotton Mather's Magnalia Christi Americana. [1]) Deze "literary behemoth of New England in our colonial era" geeft kerkgeschiedenis van 1620-'98, en neemt een brief op van den Reverend James Pierpont, pastor of New-Haven, waarin 't verschijnen van 't "ship of Air" wordt verteld. Mather teekent erbij aan: "Reader, there being yet living so many credible gentlemen that were eyewitnesses of this wonderful thing, I venture to publish it for a thing as undoubted as 't is wonderful".

Wanneer wij ook deze verschijning als hallucinatie, of misinterpretatie van een of ander luchtverschijnsel afdoen, blijven er eenige min of meer historische personen over met aanspraak er op, het ferment voor een legende geleverd te hebben: de drie Hollanders Focke, Van Halen en „Evert".

Barent (of Bernard) Focke (sz.) is een zeventiende-eeuwsch Friesch zeevaarder geweest, in 1702 't laatst vermeld. Hij werd beroemd door in 1678 met het op zijn voorstel door de O. I. C. gebouwd adviesjacht "de Snobber" (= Snoeper) naar Indië te varen in 5 maand 8 dagen (volgens Valentijn (?) zelfs in 3 maanden), waar de gewone lompe koopvaarder 7 à 12 maanden voor noodig had. Begrijpelijk dus, dat hij in Indië met de jacht op smokkelaars belast werd. Na zijn dood kreeg hij een standbeeld op het eilandje Kuiper, dat eerst in 1806 door de Engelschen werd vernield. Maar hoe nu deze legende-vorming in haar werk zou zijn gegaan, onderzoekt geen der navertellers: ik erken, dit mondeling vervluchtigde

[1]) Londen, 1702. Bk. I. Ch. 6.

spoor is niet te volgen, maar... men onthoude zich dan van peremptorische uitingen. [1])

Ik noem maar op: Fockesz. heet een reus, vloekte bij elke kleinigheid, had ijzeren ra's met altijd gespannen zeilen, zijn stuurman deugde niet, en... er was een zwarte poedel aan boord! Ik zou wel willen weten wanneer die aan boord gekomen is. En nog liever, hoe deze soliede zeebonk tot een schim vervluchtigde; nog wel een vervloekte, terwijl het origineel gratificaties kreeg ten bedrage van f 8000.~, voor dien tijd al heel royaal? [2])

De tweede persoon, Pieter van Halen, is mij uit de geschiedenis onbekend. Wetende dat Fockesz. ook een tijd toezicht had op het bouwen van schepen, zou men hem voor een dubbelganger daarvan houden. Men vindt zijn avontuurlijk bestaan beschreven in Ph. Körber's Vliegende Holländer (± 1840, Holl. vert. 1871). Hij maakt 4000 zeemijlen in 170 dagen op zijn zwarten snelzeiler, door afgunstige zeelui „de doodkist" gestempeld.

---

[1]) F. Nork, Mythologie der Volkssagen und Volksmärchen, Stuttg. 1848 (= J. Scheible, Das Kloster, Band IX) p. 939 neemt hem over uit Das Ausland 1841 no. 237, evenals Justinus Kerner, Magikon III (1843) p. 372, en "Sciolus" in De Navorscher I p. 359 vgl., uitgebreid ald. LVIII p. 90-96. S. Kalff, Een snelzeiler uit de 17e eeuw (Onze Vloot van 1 Juni 1920) heeft dit alles samengevat, zonder nochtans de hoofdzaak waar te maken. Dat Waling Dijkstra ook zonder meer de identiteit dezer twee figuren aanneemt ~ Uit Frieslands Volksleven, Leeuw. 1896, I. p. 76 ~ kan men van een Fries verwachten; daarentegen ongepast moet het heeten, dat F. E. Mulert in 't Nieuw Ned. Biograf. Woordenboek III, kol. 406, Fockesz ijskoud als spook rubriceert, nog wel met uitsluitende verwijzing naar P. A. Leupe's art. in Bydr. (niet Tijdschr.) tot de Taal-Land en Volkenk. v. N. Ind. 1859 (II, 2) p. 371, waar men... de origineele, en doodnuchtere, acten vinden kan. Ik waande nog wel zoo zoet, dat in dit standaardwerk slechts zij toegelaten werden, wier tastbaarheid van vleesch en roem boven alle bedenking verheven was!

[2]) Russell a. w. I p. 173 noot noemt hem ook. ~ Apart is hij nog „bezongen" door M. D. Teenstra De Stuurman van Barend Fokke (Friesche Volksalmanak) 1846 p. 171.

Bedrog door een geliefden neef maakt hem menschenhater: hij gooit zijn scheepsbouwplannen in 't vuur, ziet onbewogen andere schepen vergaan, en schipbreukelingen zwalken, tot tenslotte Boekaniers zijn schip bemachtigen, en zoo een onheilspellenden bijklank aan den naam ervan geven. [1])

Wat de persoon van Evert betreft, deze is nog nevelachtiger. Het verhaal des te schooner. [2]) Op een schip, varend van La Plata naar Spanje, riep een matroos op hondenwacht: „Een zeil!" Hij zag... een zwart fregat, met 'n geraamte als boegbeeld, spoken als matrozen, zeilen waar de sterren doorheenschemerden ~ katrollen en want gaven geen geluid; een flauwe stem herhaalde alleen van tijd tot tijd: „Water". De matroos zelf stierf weggeteerd van angst, maar toen dit verhaal „in Spanje" werd overgedaan, riep een hoorder verbleekend uit: „Zoo zijt gij dan gewroken, Sandovalle!" Zoo sprak een neef van dezen spoorloos met zijn schoone bruid Lorenza en in Peru geworven rijkdommen op den terugreis verdwenene, maar de vader had gedroomd, dat zijn zwaargewonde zoon hem wees op een jonkvrouw, gebonden aan den mast van een zwart schip, die smachtend een woestaard om water bad, en tenslotte zekeren Van Evert (sic) [3]) vervloekte. Ten zelfden tijde hield een op den Atlantischen Oceaan berucht Hollandsch zeeroover op

---

[1]) Franz Otto gaf onder den pompeuzen titel Das Geisterschiff oder die Sage vom Fliegenden Holländer nach deutscher, skandinavischer und orientalischer Fassung (Lpzg u. Berl. 1881) een bewerking van Körber, Wagner en Hauff.

[2]) Naar Das Morgenblatt 1824 no. 45 bij Nork, a. w. en "Sciolus" in De Navorscher t. a. p.

[3]) W. Bassett p. 55 verbetert „Everts". Dit pleit voor zijn kennis onzer taal, maar hij moffelt zoo den bok van den anonymus in 't Morgenblatt weg, waaruit wellicht diens ontmaskering als fantast kon volgen.

de koopvaarders te verontrusten! ~ „Naar een oud handschrift!" staat er bij, en dus hebben we hier slechts drijfzand onder de voeten. [1])

Alleen moet erkend, dat het alle drie Hollanders waren of heetten: 't is nu de vraag ~ zoodat er Een gekomen is; of omdat er Een was?

Ik voor mij voel veel meer voor 't laatste. Gelooft men dat Fockesz (want de andere twee tellen niet mee) zijn naam aan den Vliegenden Hollander gaf, dan moet men beginnen te verklaren, waarom deze naam meteen weer verdwenen is? En dan is er nog uit 1743 een lofdicht op „Het Vliegend schip" ~ maar dat kwam van Zaandam, en werd mechanisch gedreven! [2])

Iets later dicht Van Alphen een Zegezang waarin hij Piet Hein toeroept: „Zeil vliegend naar het vaderland!", en nog in 1812 geeft Helmers in zijn Hollandsche Natie zang IV een sterk aan Camoëns herinnerend tafereel van de ontmoeting tusschen „het schriklijk nevelspook" aan de Kaap en Houtman.

Wij komen nu niet bepaald meer erg onder den indruk van het gebral:

„Maar als zich Neêrlands vlag vertoont aan zijn gezigt,
Verzacht zijn stem, zijn woede wijkt, zijn gramschap zwicht."

---

[1]) Een variant (bruigom op bruiloft door een geraamte geroofd) vermeldt Golther a. w. p. 316 naar H. Asmus Lübecks Volksagen, Legenden, und Märchen, Lüb. 1848. p. 116.

W. Bassett's tweede hoofdstuk behandelt de vervloeking van den zeeroover Dahul, die na de verovering van een Spaansch schip, een priester kruisigt ~ naar een Bretonsche legende over „le brick infernal" (In 1859 van een ouden zeeman ~ de vertellers zijn altijd eer- en geloofwaardig! ~ gehoord, echter pas door Elvire de Cerny genoteerd, Revue des trad. popul. XV 1900, p. 96. B. beweert, dat de naam Dahul uit 't Arabisch is afgeleid en „de (door God) vergetene" beteekent. Is dit schip uit 't zelfde verhaal dat Hauff doet, en vormt het met 't spookschip der Maladieven een eigen klasse, of is het slechts 'n quasi-Oostersch verhaal? Gezien de verdere en oudere Bretonsche overleveringen hel ik tot het laatste over.

[2]) Scheurleer a. w. III p. 115.

maar waar het hierom gaat, is, dat 't lijkt, als zou bij ons over onze „eigen" renommée (in ieder geval: in verband met de Kaap) nog niets zijn doorgedrongen, en dus de sage als zoodanig slechts kort in omloop zijn?

\+ + +

Zeker, een „bewijs" is dit niet, daar deze aanhangers der verlichting geen oor voor inheemsche sagen hadden; en maar negatief ook. Verder blijft echter de naamskwestie, en wordt zelfs ingewikkelder, wanneer we zien, dat de Hollander, bij Moore en Scott nog naamloos, of tenminste ongenoemd, in 1837, tegelijk bij Heine en Marryat, zèlf Van der Decken, en zijn vrouw Katharina heet! [1]) Heine is in 1827 werkelijk in Amsterdam geweest, en als hij daar nu toch een stuk zag spelen, sloot dit in zooverre, maar wij meenden dit juist niet te moeten aannemen!

Die namen konden ons juist zoo mooi spoorwijs maken; maar zelfs met een dichterbij gegeven naam als "Carmilhan" weten de geleerden geen weg. [2]) Een ander moge deze vragen oplossen; ik zie er met mijn gegevens geen kans op.

---

[1]) Over W. Basset's mythologische verklaring van dezen naam zie onder. Volgens Golther staat hij voor 't eerst in 't Mei-nummer 1821 van Blackwoods Edinburgh-Magazine (IX).

Naar Dr. H. G. ten Bruggencate zoo vriendelijk was mij mede te deelen, komt de naam in het Land van Axel vrij veelvuldig voor. Overigens is Von der Decken bekende Hannoveraansche adel. Dat de Zeeuw Römer dezen naam geeft, en Ter Neuzen als haven van uitvaart kiest, zegt natuurlijk weinig, daar zijn gedicht van 1846, dus na Marryat is.

[2]) Zie H. Varnhagen, Longfellows Tales of a Wayside Inn und ihre Quellen, Berl. 1884, en H. Andreae in Anglia (Beiblatt) III p. 362 vgl. Men zou aan verminking van een Hollandschen naam door Hauff en Longfellow denken: alleen later wordt een zuivere naam „Rotterdam" vermeld! Rev. W. Gregor, Notes on the folklore of the Northwest of Scotland (Lond. 1881).

Alleen de Duitsche naam voor den Vliegenden Hollander Von Falkenberg, kan worden „verklaard". Een Hollandsch-Duitsche sage vertelt, dat de Limburgsche graaf Reginald Von Falkenberg zijn broeder uit minnenijd doodde, met de vroeger geliefde vrouw. Een kluizenaar veroordeelde hem nu tot een bedevaart, en met een witte gestalte rechts en een zwarte links zwierf hij rond. Tenslotte kwam hij aan den zee-oever, en een boot bracht het drietal naar een verlaten schip, waarin de twee gestalten nu om Reginald's ziel zitten te dobbelen tot den Laatsten Dag. Stuurloos vliegt het schip met grauwe zeilen over 't water. [1]) Men moet echter wel aannemen, dat het schip pas later in 't verhaal gekomen is, zoolang ons geen versie getoond wordt, die ouder is dan de 19de eeuw. Laat staan, dat deze naam .... nergens in de literatuur voorkomt (evenmin als de naam Van Straten), alleen maar in de encyclopedieën! [2])

Ter afwisseling de verbluffende mededeeling, dat de

---

[1]) J. W. Wolf Niederländische Sagen, Lpzg. 1843 no. 130 (met aant.: „mündlich". A. van Hasselt in tijdschr. "L'artiste" 1835 p. 342). Ook bij Ludw. Bechstein. Deutsches Sagenbuch, Lpzg. 1853. p. 116 en Felix Rutten, Limburgsche Sagen. ~ Het zal wel niet in verband staan met het bekende 15e eeuwsch volkslied over den graaf Von Falkestein, waaraan een meisje loslating van haar geliefde vraagt (Böhme Altdeutsches Liederbuch Lpzg. 1877 nos 28. t. m. 31.

[2]) De „Kaiserliche Marinepfarrer" Heims neemt a. w. p. 96 als „waarschijnlijk" en p. 99 als „duidelijk" aan, dat wij hier het prototype voor ons hebben, maar eenig bewijs voert de joviale oude heer niet aan.

Evenmin W. Bassett, a. w. p. 48~'9, die dit noemt "the first authentic story of a seaman condemned to wander", "told by many of the early Dutch mythographers". Hij citeert zelf naar Benj. Thorpe Northern Mythology, Lond. 1852, en schijnt dus niet te weten, dat deze "early mythographers" (die den argeloozen lezer naar de 17e eeuw verplaatsen!) tijdgenooten van Thorpe zijn! Eenige chronologische akribeia heeft hier inderdaad zin.

„Hollander" geen man, maar een schip is. Ze komt van een Franschman, een journalist en van de Temps ~ dus alle reden om op onze hoede te zijn, vooral als we moeten gelooven, dat deze zegsman een ouden Skandinaafschen zeeman in zijn eenzaam hutje „op Jutland" ging interviewen. 't Is wel wat ver gezocht en veel gevergd! Die oude matroos dan, kende heel wel „Doedeskibet", dat zonder bemanning ronddwaalt, en verdwaalde schepen in den nevel voorgaat op de riffen. Maar, zei deze oude zeerot, die door ouderdom en eenzaamheid (slechts verlevendigd door interviewers dan) steeds sceptischer was geworden: niet de kapitein van dat schip heet „Hollander", maar wij noemen van ouds de schepen zoo, die palenhout van Skandinavië naar Holland brachten, en eigenaardig rood zeilwerk hadden. [1]) Daarna vertelde de oude nog heel wat over den kapitein van dit onbemande schip, die een vrouw zoekt om verlost te worden (een komplete Heine puilde zeker uit z'n zak?), spoog nadenkend en besloot: „Dus het bestaat niet".

\+ + +

Er zijn thans nog twee belangrijke vragen: 1e waarom zou de Verdoemde anders een Hollander zijn? en 2e waarom speelt de sage telkens bij Kaap de Goede Hoop?

Gegeven, dat de belangstelling in onzen zeeman in zijn „eigen" land zich zoowel later als zwakker uit dan elders, doch 't eerst en sterkst in Engeland, bij onzen aartsvijand in de 17e en 18e eeuw, moèt de sage wel

[1]) Volgens Anglia (B. Bl.) XIII p. 48 staat al dit fraais overgenomen in de Tägliche Rundschau 17 Aug. 1901. Mag. H. Ellekilde, archivaris der „Dansk Folkemindesamling" te Kopenhagen was zoo welwillend mij meetedeelen, dat hij e. e. a. nooit vernam. Cf. H. F. Feilberg Ordbog over jysk Almues mal I p. 229, III p. 243.

van Engelschen oorsprong, of tenminste betiteling zijn. De namen van Fockesz of Van Halen kunnen gewerkt hebben, maar er sprak wat sterkers mee: de haat en verachting van den "damned dull Dutchman", die bij Marryat en zelfs Russell nog zoo sterk is, zooals in verscheiden Engelsche spreekwijzen "Dutch" aequivalent is met „laf", „dom" of „minderwaardig". Dus is het 't eenvoudigst aan te nemen, dat ook hier de Engelschen weer neutralen tegen hun vijand wisten op te stoken!

Ons durvend en hardnekkig zeemanschap wordt tenslotte door deze naamsoverdracht geëerd; onze godsdienstigheid daarentegen minder, ~ maar daar zit dan ook juist de laster in, zullen we maar zeggen. Wij houden ons echter niet op met een ethische weerlegging van dit farizeïsme; wij zijn in staat het al historisch onmogelijk te maken.

Dat het zeevolk de Kaap als decor bij de vervloekingsscene uitverkoor heeft dubbele reden: omdat de oude naam Stormkaap niet voor niets gegeven werd, en omdat de omvaring er van sterk werd gevoeld als de gedurfde openbraak der schatkamers van het Oosten.

Onder de Arabieren werd beweerd, dat schepen, die zich door de straat van Gibraltar op den Atlantischen Oceaan waagden, van deze „mare tenebrosum" door Satan's klauw werden teruggeworpen. [1]) ~ Dante ziet er geen been in, Odysseus als „Valschen Raadgever" in de „Christelijke" Hel eeuwig te doen verzengen, omdat hij . . . zich Zuidwaarts buiten de zuilen van Hercules had gewaagd tegen 't verbod der Heidengoden, en dan ook in 't gezicht van een hoogen berg door een

[1]) De titelplaat van Fl. Bassett's werk brengt dit tenminste in beeld.

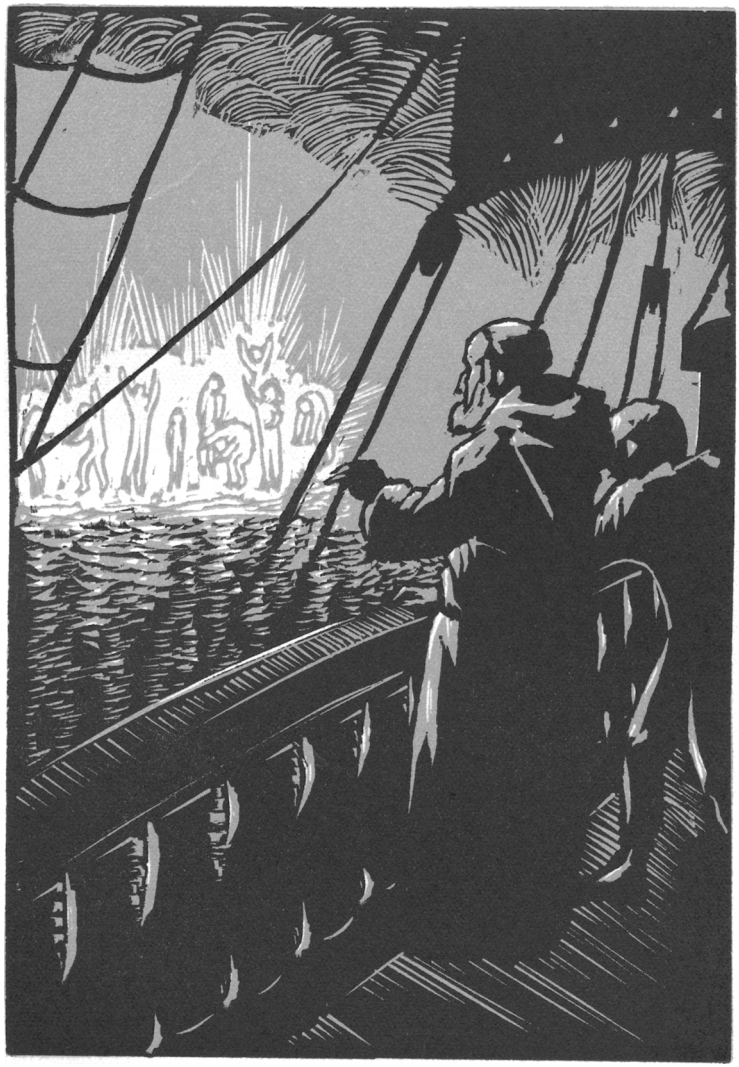

St. Brandaen zag geesten op de zee loopen.

cycloon was overmeesterd. [1]) Zoo bang waren de Middeleeuwers.

Terecht viert dus Michelet de zeevaarders, die met miserable middelen zulke groote daden verrichten:

"Ce qui fait le sublime de ces anciens héros, c'est leur ignorance même, leur aveugle courage, leur résolution désesperée. Ils ne connaissaient rien à la mer, bravaient d'effrayants phénomènes dont ils ne soupçonnaient pas la cause. Ils ne savaient pas mieux le ciel. La boussole fut tout leur bagage. Nul de ces instruments physiques qui nous guident et nous parlent en langage si précis. Ils allaient comme les yeux fermés et dans la nuit. Ils étaient effrayés, ils le disent eux-mêmes, mais n'en demordaient pas. Les tempêtes de mer, les tourbillons de l'air, les tragiques dialogues de ces deux océans, les orages magnétiques qu'on appelle aurores boréales, toute cette fantasmagorie leur semblait la fureur de la nature troublée et irritée, la lutte des démons." [2])

Het woord „demonen" kan natuurwetenschappelijk bijna gehandhaafd blijven, wanneer wij beginnen den wind aan de Kaap te bestudeeren. Het wonderbaarlijke ervan is, dat hij zeer snel omloopt, ja zelfs van twee richtingen tegelijk komen kan. Zoo schrijft Jan van Riebeek, de Kaapsche kommandeur, in zijn Dagverhaal op 2 Aug. 1652: „Heden op den bil van den Leeuwenberg gegaan zijnde, vernamen en zagen aldaar klaarlijk de N.W. wind uit zee tegen de Z.O. wind in de baai aanwaaien, de eene zoo sterk als de andere". [3]) Over het omslaan van den wind bij Kaap de Goede Hoop schrijft Poe in Pym

[1]) Inferno Canto XXVI, vs. 90 vgl. Deze legende, die natuurlijk van Homerus afwijkt, komt voor bij Plinius en Solinus.

[2]) La Mer. Paris, 1861, p. 290. Vergelijk ook de fraaie opsomming van zeegevaren in Vondel's Lof der Zeevaert (1623).

[3]) Uitg. „Historisch Genootschap" Dl. I p. 46.

(ch. 14): "In this neighbourhood, but more frequently to the south and east of the promontory... navigators have often to contend with storms from the northward, which rage with great fury. They always bring with them a heavy sea, and one of their most dangerous features is the instantaneous chopping round of the wind, an occurrence almost certain to take place during the greatest force of the gale. A perfect hurricane will be blowing at one moment from the northward or northeast, and in the next not a breath of wind will be felt in that direction, while from the southwest it will come out all at once with a violence almost inconceivable". Dat de kommandeur in 't geheel niet, en de dichter niet al te zeer overdreef, bewijst een passage uit Elisée Reclus, die ook vermeldt, dat de passaatwinden hier, aangetrokken door de plateaux, op verschillende plaatsen in zuiver tegenovergestelde richting waaien. [1])

Een Dr. W. Z. beweert nog, dat tusschen de keerkringen dikwijls een O. en een W. luchtstroom elkaar vlak passeeren, zoodat twee schepen, elkaar onder vol zeil ontmoetend, wederkeerig van toovenarij verdenken. [2])

Zoolang het eenigszins kon, vermeed men de Zuid-Afrikaansche kust, aan meeuwen en drijvend riet wel merkende of men de Kaap om was. Een stuurman op de vloot van Jacob van Heemskerck raadt 23 Juli 1601 aan: „Ick acht het voor goet, dat men loopt op de hoogte van 36 ofte 36½ graden, omme alsoo de Cabo de Bona Sperance met Godes hulpe te beter te passeeren, om oorsake dat so wanneer men komt zeylen met een

---

[1]) L'Afrique Australe. Paris, 1901 p. 22. Afwisseling tusschen land- en zeewind komt op alle kusten voor, verg. Julius von Hahn, Lehrbuch der Meteorologie Lpzg. 1915, p. 438 ~ Ik dank deze bronnen aan de welwillende voorlichting van mijn collega J. F. Hazewinkel.

[2]) De Navorscher LVIII (1909) p. 191.

goede westelijcke wint ende men de Caep schoudt tot op deze voorschreven hooghte, alsdan salmen bequamer windt houden, om alsoo voorbij te passeeren, dan of men dicht bij landt quam, wandt dan loopt men peryckel van stilte, ende variable winden te krijgen ~ " [1])

Reeds overtuigd, dat de Kaap om verschillende redenen dus bevreemding of ontzag moest wekken, lezen we bij Reclus nog, dat behalve de lucht, ook het water hier zijn vaste grillen heeft: er kruisen elkaar twee zeestroomen: een koude, snelle, van de Zuidpool, en een lauwe, trage, uit den Indischen Oceaan, die onder een rechten hoek op elkaar loopen. [2]) Overweegt men, met de woorden van een Duitsch geleerde, „die wunderbare Regelmässigkeit in dem Spiel der klimatischen Faktoren in diesen Ländern, die manche Erscheinungen dem Laien wie mit der Sicherheit einer Uhr eintretend vorstellt" [3]), ~ overweegt men tevens, dat de zeelui van vroeger, wetenschappelijk gesproken, toch met alle respect leeken moeten heeten ~: dan begrijpt men, dat ook door deze oorzaken de Kaap een beangstigenden naam moest krijgen: de ondoorgronde regelmatigheid moest fatalistische beklemming doen ontstaan.

Als wij nu eenig getuigenis uit den mond dezer gezouten helden zelf zoeken op te vangen, kan ik van Bartolomeo Diaz zelf niets vermelden, dan dat hij met een steenen paal Afrika's Zuidpunt merkte.

Op Vasco da Gama's eerste reis (1497) kwam men deze bij verrassing voorbij: "seeing how much they had

---

[1]) Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse Tijd, uitg. Dr. E. C. Godée Molsbergen (Linschoten-Vereeniging), Den Haag. 1916, I p. 6.

[2]) a. w. p. 21.

[3]) Dr. Karl Dove, Deutsch Südwest-Afrika (Ergänzungsheft zu Petermanns Mittheilungen No. 120) Gotha, 1896, p. 20.

run, and did not find the land, they sailed larger so as to make it; and as they did not find it, and the sea and wind were moderate, they knew that they had doubled the Cape; on which great joy fell upon them, and they gave great praise to the Lord on seeing themselves delivered from death" ~; maar in 't volgend hoofdstuk staat te lezen over den vreeselijken storm, die hen daarna aangreep "so that all cried to God for mercy". [1]) Volgens een later uitgegeven scheepsjournaal zou het hem pas voor den derden keer gelukt zijn erom heen te komen. [2]) ~ Op zijn tweede reis (1502) sloeg bij de Kaap een zesdaagsche storm zijn heele vloot uit elkander. [3])

Bange trots; trots, maar bang: die overheerschte dus de gemoederen der Portugeesche, Spaansche, Engelsche en Hollandsche zeelui in deze buurt, ook toen al een eeuw lang die fabeltjes over een „leverzee", pik-uit-de-naden smeltende hitte en naar beneden sleurende „kraken" daadwerkelijk waren weerlegd. Camoëns, zeeman en dichter, die tweemaal de Kaap omvoer, heeft in zijn Lusiaden (1569) dit gevoel episch gemonumentalizeerd. Met den onvermijdelijken Æneadischen opsmuk hooren we, hoe de gigant Adamastor om zijn strafbare liefde voor Thetis, in dezen Tafelberg veranderd werd.

Wolken en zee nemen zoo'n dreigend aspect aan, dat Camoëns God aanroept:

„Welk een gruwelijk, goddelijk geheim broeit toornzwanger hier op hemel, zee en weder"!?

Daarop openbaart zich dan de Kaapgeest en zegt dreigend: „Omdat gij de geheime machten der Natuur tracht na te speuren op de vochtige baan ~ wat nooit

[1]) The three Voyages of V. d. G. (naar Gaspar Correa's Lendas da India), uitg. "Hakluyt Society", Ser. I. Vol. 42, Lond. 1868, p. 52, 57.
[2]) Uitg. "Hakluyt-Society" Ser. I. Vol. 99. Lond. 1898. p. 9.
[3]) Eerst a. w. p. 285.

een sterveling tot stand bracht, al had hij onsterfelijke dingen verricht ~ zoo hoort:

„Elk schip, dat deze reis, die gij doet, overmoedig aanvaardt, zal de zeekringen hier vijandig vinden door golfslag en stormwoede. Mijn ontdekker zal mijn wraak ondervinden, maar dat is nog geen boete voor uw onbuigzaam zelfvertrouwen: neen! jaar in jaar uit zal uw vloten schipbreuk en verderf dreigen". [1]) Op een andere plaats spreekt Camoëns over den vervloekten gouddorst, die zich tegen God verheft. [2]) ~ Het moge alles Horatiaansch zijn bijgestyleerd: vrome angst voor de eigen roekeloosheid spreekt hier met woorden, die den Vliegenden Hollander aankondigen.

De eerste Hollander van vleesch en bloed komt nu twintig jaar later opzetten. En in zijn onvolprezen Itinerario heeft Jan Huygen van Linschoten ook weer kostelijke trekjes voor ons beeld aangegeven. Op zijn terugreis (1589) vertelt hij over de „hoverdye" der Portugeezen, die wedijveren, wie 't eerst de Kaap zal omkomen, waarbij 't schip „San Thome" vergaat. En de Hollander overdenkt: „daerom siet men expresselyck, dat alle wercken van menschen maer enckel ydelheyt ende windt is, ende dat wy alleenlyck ons moeten betrouwen op Godt: want het is verloren sterckte ende alle wetenschap, alst Godt niet en belieft soo ist al niet". [3]) Het schip, waar hij zelf op is, kàn maar niet den hoek om, slecht uitgerust als 't is; de bemanning wordt oproerig, Onze Lieve Vrouwe wordt aangeroepen, en Linschoten citeert nu, lang niet zonder verachting zeker: „onze Capiteyn wist noch te segghen doen wij in dezen noodt waren, dat hem gheen dinck meer en verwonderde,

---

[1]) Canto V, Stanza's 37-60 (naar Storck's vertaling).
[2]) a. w. X, 58.
[3]) Uitg. „Linschoten-Vereeniging" II, 2 Den Haag, 1910, p. 144.

dan hoe dat Godt die Heer, haer (die goede Christenen ende Catholycken waren) die Cabo altoos met soo groote ende stercke tormenten ende schade liet passeren, hebbende soo groote ende stercke schepen, ende die Engelschen dat ommers ketters ende Godslasteraers zyn, met soo cleyne ende swacke schepen soo ghemaeckelyck die Caep passeerden". [1])

Wanneer de Hollanders alleen gaan varen, wordt hun achting voor de Portugeezen er nog minder op. Houtman teekent 1595 aan: „De Portugeezen uyt Indien komende, plegen als zy dit Hooft te boven zyn, malkanderen te begelucken, als sich dan genoeghsaem versekert houdende, dat de reyse gewonnen is, ende dat sy niet weder en konnen te rugge gedreven worden naer Indien, gelyck het anders wel plagt te geschieden". [2]) Van Neck zegt in 1600, dat de Portugeezen hier hun meeste schepen verliezen „soo dat syder seer af vervaert zyn, en groote superstitie bedrijven van santen en santinnen aen te roepen. [3])

De wensch, dat zoo'n Britsche of Hollandsche „Godslasteraar" nu óók eens vóór de Kaap bleef hangen, is ongetwijfeld door menigen Portugees geslaakt ~ maar is dan maar voor de helft legende kunnen worden!

De Engelschman Peter Mundy laat zich niet meer met theologische causaliteit in. In 1638 van Madagascar komend boekstaaft hij nuchter: "These violentt wyndes and seas incident to these partts att this tyme of the year ~ ~ so staggered our weake vessell ~ ~ that wee held itt impossible For us to wether the Cape For this tyme Finding the difficulty and Daunger soe great to strive against the Elements ~" [4])

[1]) ald. p. 151.
[2]) Eerste Schip-vaert, Amst. 1648, p. 5.
[3]) Tweede Schip-vaerd, Amst. 1648, p. 61,
[4]) Travels in Europa and Asia, ed. "Hakluyt-Society", S. II, vol. 46, Londen 1919, p. 361-'2.

Halen wij thans ons vaderlandsch hart op aan het authentiek gedrag onder tegenslag van „land"- en „tijd"-genooten van Van der Decken. Joris van Spilbergen vermeldt van zijn eerste reis in 1601 doodnuchter over de Kaap: „alwaer wy omtrent den middagh arriveerden, met stilte bevangen geweest synde, waarom wy 't aldaer neer geset hebben." [1]) Niet anders Van Riebeek, die 30 Oct. 1652 aanteekent: „Des morgens herde Z. wint, waerdoor tot leetwezen gefrustreert off belet van ons voornemen bleven" (n.l. om door te varen) [2]); geen schip valt Tafelbaai binnen, of een „Gode loff" weerklinkt uit zijn mond. Ik beweer nu niet, dat het zuiverst religieus gevoel hier aan 't woord is; in ieder geval zijn deze Protestanten minder fetischist dan hun Roomsche concurrenten, maar verder toch nog zeer overgeleverd aan 't oppermachtig geweld van wind en water. ~ Daarnaast moet ook niet vergeten worden, dat de ziekte soms heele bemanningen aantastte. Houtman's onbehouwen stijl verraadt eenige emotie als hij vertelt, hoe een eilandje bij Madagascar heet „het Hollandtsch Kerckhof, of het Doode Eylandt, also daer veel Boodtsghesellen storven, die aldaer met d'Africaensche aerdt hedolven ligghen". [3]) ~ Het lijkt méér dan willekeur, dat onze voorvaders een deel des Tafelbergs den Duivelskop noemden. Wie hier langs kwam, had altijd reden God zijn levenszekerheid af te smeeken.

Maar hoe de rondwarende legende nu hier een steunpunt vond? Ik toonde als 't ware den hollen vorm, waarin het beeld gegoten kon worden, ~ maar wie het gedaante gaf?

---

[1]) Journael van de Voyagie, Amst. z. j. p. 10.
[2]) a. w. I. p. 111.
[3]) Verhael van de Reyse gedaen naer Oost-Indien, 1597 fol. 4~5. Eerste naam een halve eeuw later bewaard, in de nieuwe uitgaaf dezer reis a. w. p. 9.

Uitgegaan van een documentair detail: Van Riebeek noteert 20 Maart 1658 een scheepsbericht „relateerende... omtrent 't Dasseneylandt hadden gezien een groot schip, zijn cours hebbende ende debvoir doende na deze Caep te seylen: willen hoopen 't selve haast opdonderen mach" [1]). Laat zoo'n schip nu eens niet opdonderen in de 17de eeuwsche, maar in onze beteekenis; een bijgeloovig praatvaar het een paar maal oververtellen, en een sage is al half klaar! [2])

Onbillijk, misschien zelfs met leedvermaak, heeft de Engelschman (zou men zoo zeggen) dus kans gezien, voor het schuldbesef, dat hij zelf te weinig over zijn roekeloosheid voelde, den Hollander, wien het aan vrome boetzucht niet ontbrak, als zondebok de waterwoestijn in te sturen! Men wou wel van den gehaten en gevreesden concurrent, dat hij de Kaap nooit om kon komen!

Dat dit nu omstreeks 1600 al gebeurd zou zijn, gelijk

---

[1]) a. w. II p. 351. Vergelijk aldaar nog p. 331, de nachtelijke ontmoeting met een schip, dat wel antwoordt, maar doorzeilt.

[2]) Aanteteekenen nog, dat volgens Heims a. w. p. 97 een Fransche versie de Zuidpunt van Amerika, de om haar stormen eveneens gevreesde Kaap Horn, tot middelpunt neemt. W. Bassett p. 62 schrijft: "The Dutch were foremost of sailors to push into unknown seas und about the stormy Cape Horn". Dit geldt echter meer voor Portugeezen en Engelschen. ~ Cooper weet in 1823 van deze versie blijkbaar niets.

Het Handelsblad van 15 Jan. 1907 bracht in verband hiermee het bericht, dat het schip "Crown-of-Italy" aldaar schipbreuk leed, na 't zien van een wrak, dat door de „Servia" ~ ook bijna verongelukt ~ eveneens werd waargenomen: half-op-zij liggend, met geknotte masten. De Argentijnsche regeering liet op verzoek der U. S. A. in de buurt kruisen, en een rots-in-scheepsvorm staat thans op de zeekaarten vermeld ('t werd tijd zou men zeggen).

'n Dergelijke rots komt al in de Odyssee voor: het schip der Phaeaken, dat den held thuisbracht, wordt door Poseidon tot straf erin veranderd (XIII, vs. 163); in de Oudheid ~ en nu nog ~ meende men 't bij Corcyra (Korfoe) te zien.

Heinrich Smidt's novelle Das steinerne Schiff (Seemannssagen und Schiffer-märchen, Berl. 1835 I p. 1 vlg. plaatst de rots bij de Antillen. Strachwitz maakte er nog een ballade over „Herrn Winfreds Meerfahrt."

De ontmoeting bij de Kaap.

Golther aanneemt [1]), schijnt mij minstens een eeuw te vroeg gesteld; aan den anderen kant zou men ook verkeerdelijk de sage pas uit een „Romantieke-Revolte"-stemming ontsprongen achten: de vromen van álle tijden hebben den strengen God aanbeden, en den opstandige eerlijk verfoeid - met tersluiksche bewondering, of hij nu Lucifer, Faust of Don Juan heette.

Deze psychologische voorwaarden der sage blijven nog tot in de 19e eeuw bestaan. De moed onzer vaderen, die „de see in den beck dorst zien", bleef volharden, en de weerwraak der zee ook. In 't jaar 1722 vergaan elf schepen tegelijk [2]), en in 1727 wordt Camoëns' dubbelslachtig gevoel na anderhalve eeuw herhaald door James Thomson in zijn Seasons: hy vermeit sich in een storm en vervolgt dan:

> "With such mad seas the daring Gama fought
> For many a day, and many a dreadful night,
> Incessant, labring round the stormy Cape;
> By bold ambition led, and bolder thirst
> Of gold. For then from ancient gloom emerg'd
> The rising world of trade -" [3])

De Kaap was twistappel tusschen Nederlanders en Engelschen, maar toch hebben de Kapenaars zelf zich zeker niet met het spookschip ingelaten: voor zoover ik kon nagaan is er in de Afrikaansche boeken geen spoor van, en onlangs nog meldde F. T. Schonken, dat „spookstories" in zijn vaderland bij honderdtallen verteld worden, maar geen die ons betreft. [4])

Nevelachtig blijft dus de geheele „gebeurtenis". Overduidelijk blijkt in ieder geval het geweld van hart tegen

[1]) a. w. p. 313.
[2]) Scheurleer, Onze Mannen, enz. III, p. 103.
[3]) Summer L. 1003 vlg.
[4]) Die Wurzeln der Kaphollándischen Volksüberlieferungen, Leiden, 1910, p. 18.

het geweld van zee: de ongelukkige Pers, waar Herodotus van vertelt, trachtte met het schrikbeeld van den strafpaal voor oogen, toch vergeefs de Kaap om te varen ~ [1]); den gekerstenden Germanen zat een heel andere „paal in het vleesch" ~ zij kwamen er, of beter (ter eere van dien eenen Phoeniciër onder Necho) ~ bleven er komen!

\+ + +

Met de bespreking der Kaapsche stormen zijn wij vanzelf op het terrein der fyzische verklaring gekomen.

Deze is tweeledig: lucht- of lichtspiegeling.

De broer van den man, die „zelf" gezien had, rationalizeerde diens verhaal al: als weerkaatsing van eigen licht, of van een verwijderd schip.

De uitvoerigste beschrijving van een luchtspiegeling ter hoogte van Port Danger (vlak bij de Kaap) geeft Owen, kommandant van het Engelsche oorlogsschip „Leven". [2]) Op een avond zagen zij 2 mijlen zeewaarts in de „Barraconta" laveeren, ofschoon op dat tijdstip dit schip minstens 300 mijl van hen vandaan was! Owen voegt er nogal kenmerkend bij: „ik vermeld dit niet om de sage van den Vliegenden Hollander te versterken, waar wij aan dachten, maar als onverklaarbare, dat wil zeggen waarschijnlijk door natuurlijke oorzaken teweeggebrachte verschijning": de officier vermoedt, met een luchtspiegeling te doen te hebben, maar zijn matrozen zullen nog wel niet zoo objectief zijn geweest!

In 1880 vertelt iemand, dat een Nederlandsch vice-admiraal en een paar stuurlui waargenomen hadden, hoe

---

[1]) L. IV, c. 43. [2]) Narrative of Voyages to explore the shores of Africa, Lond. 1833.

Ontmoetingen uit 1835 en 1881 (Engelsche prinsen aan boord der „Bacchante") bij W. Bassett p. 56-'7.

Een luchtspiegeling op 't Frische Haff volgens Münchener Neueste Nachrichten van 14 Juni 1893, bij Golther a.w.p. 316-'7.

of de met waterdeelen bezwangerde lucht bij de Kaap het beeld van het eigen schip terugkaatste. [1])

Nork, in den goeden ouden tijd, dat men iets altijd uit één oorzaak wenschte te verklaren, vindt dan ook: „Luftspiegelungen erklären das Schiffermärchen vom „fliegenden Holländer"". [2])

Hij vermeldt echter zelf ook, dat Forster bij de Kaap 't lichtgeven door microscopische diertjes waarnam. Een Oostersche parallel van onze sage hangt met dit feit samen.

De beroemde Arabische reiziger Ibn Batoetah (13de eeuw) beschrijft een eigenaardige plechtigheid op de Maladieven-Eil. (ten Z.W. van V.-Indië) gevierd, voor zij geïslamizeerd werden. Elke maand kwam een booze „jinn", in de gelijkenis van een schip vol brandende lampen over zee. Op dit teeken sloot men een jonkvrouw in een kusttempel op, waar zij den volgenden morgen ontmaagd en ontzield teruggevonden werd. Een baardelooze, moedige Mahomedaan liet zich eindelijk opsluiten in plaats van de eenige dochter eener oude vrouw, verdreef 't spook van 't venster door Koran-reciet, en bekeering der eilanden was het gevolg. Ibn Batoetah heeft ook 's nachts op zee nog het schip met de lampen gezien ~ de demon durfde niet meer landen! Frazer, aan wiens Golden Bough ik dit verhaal ontleen [3]), verklaart het uit de aldaar voorkomende, fosforesceerende zeeglans. Men vergelijke vooral ook de ad majorem Dei gloriam overwonnen verderfelijkheid van den geest.

\+ + +

In de natuurlijke wereld is dus zeker voldoende

[1]) De Navorscher XXX p. 157.
[2]) a. w. p. vlg. Meerdere gevallen nog bij Heims a. w. p. 100 vlg. Een dergelijke verklaring schijnt te geven Sir David Brewster, Letters on Natural Magic, 1833.
[3]) Part. I, Vol. 2 (Lond. 1913) p. 153-'5.

aanleiding tot zins- en geestesbedrog te vinden. Het geheele legende-complex ondertusschen is pas ontstaan na rijkelijke wisselwerking met de fantazie, en wij zijn nog niet ten einde. Naar Wagner's voorbeeld wil ik thans nagaan eenige legendaire figuren uit de wereldliteratuur, niet uitsluitend om vervolglijnen „uittestippelen," maar reeds omdat parallellijnen op zichzelf interessant genoeg zijn.

De eerste gestalte die wij beschouwen, en die wij al herhaaldelijk ontmoetten, is de Wandelende Jood, Ahasverus. In diens genealogie zijn wij tamelijk thuis. Naar de gedachte ontstaan uit enkele (misverstane) bijbelplaatsen, in de 5e en 12e eeuw nog verward met Johannes, doemt hij 1228 „zelf" in Engeland op, om vanaf 't volksboek van 1602 zoo'n populair persoon te worden, dat nog in 1755 een professor te Helmstedt het niet overbodig achtte, zijn bestaansonmogelijkheid te bewijzen. [1])

Beider straf is dezelfde: eeuwig zwerven, eeuwig leven, eeuwig (of tenminste tot het Laatste Oordeel) smachten naar den Dood. Dat de een de aarde, de ander de zee afloopt maakt natuurlijk geen verschil; belangrijk is echter dat tusschen de zonden, waarvoor zij boeten. Liefdeloos stoot de Joodsche schoenlapper den kruistorsenden Jezus weg van zijn deur — roekeloos tart daarentegen de „Hollandsche" zeevaarder God den Vader. Dikwijls is al opgemerkt hoe weinig Christelijk Jezus' vloek zou zijn, die toch eindelooze vergeving predikte. Ahasverus als symbool der van hun grond verjaagde Joden deed dan een legende post factum vermoeden. De opstandigheid van den Hollander, (die door zijn eigen volk veeleer verstooten dan tot symbool verheven is!) is meer met den wil dan met het hart

[1]) Dr. L. Neubauer, Die Sage vom ewigen Juden, Lpzg. 1884.

bedreven, maar al bij de Grieken gold de hybris voor een teeken van naderend en verdiend verderf.

Bewijzen, dat Ahasverus te scheep gegaan is, zijn er niet. Wel komt in 't fransche volksboek Histoire admirable du Juif Errant (1633) een trekje voor, dat ook Heine van den Hollander vertelt: „Ik was op zee, leed meermalen schipbreuk, maar dreef als een veer, ofschoon ik niet zwemmen kan." En in Florimond van Duyse's groote verzameling staat een lied uit 1780 over den Wandelenden Jood, gezien op een Engelsch schip bij Gibraltar, en sprekend met vertegenwoordigers van verschillende naties over 't Naderend Oordeel. [1]) Maar dit is alles.

Trek in zeevaart hebben de Joden, ondanks hun Phoenicische verwantschap, nooit getoond, en hier zal dus voor ons ook niet veel meer te zoeken en te vinden zijn.

\+ + +

Bij de meeste volken der Oudheid is de zeevaart een benauwd langs de kust voortsluipen, als een blinde langs den kamerwand: 't zeeoog, 't kompas, is nog niet ontsloten. Feitelijk bergen al de verhalen der „Duizend-en-één-Nacht" onder hun bonten boeienden sprookjesschijn, een troostelooze leegte van geforceerde wereld-beaming, zooiets van: „de mensch moet wel zwoegen, omdat hij anders krepeert ~ en voor de anderen kan dat gezwoeg wel eens amusant zijn". Dat de „Arabische" zeevaarder Sindbad op zijn 5e reis door den „Oude van de Zee" wordt gekweld tot hij hem doodt, teeken ik terloops aan. [2])

Bij de Grieken vindt men dezelfde bezwaardheid.

---

[1]) III p. 1590 vlg.

[2]) Het is onvruchtbare pedanterie, om „het rijk" van dezen Oude op de kust van Malabar te zoeken (verg. India in the 15th Century. ed. "Hakluyt Society" S. I, vol. 22. Lond. 1857, p. XXXIV.

Odysseus, de „godlijke dulder" [1]) onder Poseidons ongenade, beleefde zijn avonturen ook waarlijk niet ten pleziere van Homerus of van de schooljeugd! (van hèm uitgesproken dan). Zucht hij niet:

„Zeus gaf voor dezen tocht, schoon tegen mijn zin, mij de opdracht. Wie zou willig doortrekken het maatlooze ziltige water?" [2])

Sophocles spreekt de gedeeltelijke overwinning van dit gevoel door zijn Atheners uit. Met dankbaarheid herdenkt een zijner koren paard en schip als Poseidon's grootste gaven aan de moederstad; met trotsche verrukking stelt het zich voor: „Het welgeroeide schip doorspringt verbazingwekkend de zee op zijn door de handen voortbewogen riemen, volgeling van honderd Nereïden" [3]). Maar elders klinkt 't besef van het moeizame en wankele dezer menschelijke vinding sterker. De overmoed durft wèl Prometheïsch zeggen: „Niets geweldiger dan de mensch!", en telt vóór akkerbouw, taal, steden, als eerste overwinning: „Dit geslacht overschrijdt de grauwschuimende zee met winterschen wind, dwars door de rondom gapende golven heen". [4]) Maar metéén trekt hij zichzelf de teugels weer aan, en dwingt zich den nek te buigen voor 't ondoorgrondelijk besluit van God Noodlot ~ dwaasheid is 't, om een lang leven te bidden [5]): men krijgt wat men krijgt, en als men 't eens kreeg, wat dan nog?

---

[1]) Ik moet deze vertaling handhaven tegen de autoriteit van Dr. van Leeuwen in, al geef ik toe, dat Odysseus zeker geen Job is! (De Boogschutter en de Weefster. Leid. 1904 p. 110).

[2]) Odyss. V, Vs. 99-100 (Vosmaer). W. Bassett's gepraat over een Odysseus, "who wings his way over the azure surfaces" hoort onder dat zoetelijk gedweep met „'t klare, blijde Hellas", dat vorm voor wezen neemt.

[3]) Oedipus in Colonos Vs. 716 vlg.

[4]) Antigone Vs. 332 vgl.

[5]) Verg. Oed. in Col. vs. 1511.

Vondel, toch in de ~ nog, schandelijk genoeg, steeds onverbroken ~ ban van „Renaissance" verafgodeering der klassieken, was tenminste zooveel Gouden-Eeuwsch Hollander, dat hij met gerechtvaardigde fierheid uitriep:

„Out-Grieckenlant, treet voort, treet voort, met uw zeylagien,
Maer kinderspel by onze al dryvende bosschagiën ~
Ulisses, Hercules oft Typhis, wie gy zyt,
Die uw mercktekens eer hebt opgerecht zoo wyt,
Zoo ghy verryzen mocht, hoe zoudy U verwondren,
Zoo onze sloten gy zoo verre hoorden dondren! [1])

Zelfs de idyllicus Moschus ziet zooveel realiteit, dat hij een woord van medelijden wijdt aan den visscher, met zijn schip voor huis en de zee voor arbeidsveld [2]); en de comicus Archippus kent als uiterst aangename positie: zèlf niet te varen, en vanaf de vastigheid dan anderen op zee te zien. [3])

Bij niet minder dan drie Latijnsche schrijvers vindt men dit beeld herhaald: Cicero schrijft in een zijner brieven: "Nunc vero cum cogar exire de navi, non abiectis sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri." [4]) Lucretius geeft er 'n milde zelfkritiek bij:

„Suave, mari magno turbantibus aequora ventis,
e terra magnum alterius spectare laborem.
Non, quia vexari quemquam est jucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est". [5])

Horatius tenslotte noemt onder aangename gevoelens

---

[1]) Hymnus vs. 309 vlg.
[2]) IV, vs. 9 vlg.
[3]) Mein. Com. graec. fragm. II p. 727. Ik dank deze en volgende plaatsen aan de welwillende voorlichting van mijn Conrector, dr. L. Alma.
[4]) In plaats van Archippus citeert hij echter hierop een plaats uit Sophocles (Frgm, 574 N), die meer prozaïsch over 'n regenbui spreekt (Ad Atticum II, 7).
[5]) De rerum natura II vs. 1-4.

op: "Neptunum procul e terra spectare furentem" [1]) en weet geen passender beeld voor de ontrouwe mannenverleidster dan de zee: zelf blij toe, dat z'n druipnatte plunje weggewijd is! [2])

De Romeinsche wereldveroveraar had geen zeebeenen: als „pavidus nauta" slipt hij met 't stevigste schip over de smalste sont, en wat drijft den koopman van zijn buitentje vandaan er weer toe, zijn gehavend vaartuig te kalefateren?... de honger alleen! [3])

In de Ode aan het schip, dat Virgilius naar Athene (ja, zoover!) zal brengen, stijgt dit afgrijzen van de zee tot afgrijzen van haar temmers:

„Illi robur et aes triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem Primus ~ "

klinkt het, en met nog een schepje erop:

„Quem mortis timuit gradum,
Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, et
Infames scopulos ~ "

Neen, roept Horatius steeds benauwder (of rhetorischer) uit: „impiae non tangenda rates transiliunt vada", ~ „audax omnia perpeti gens humana ruit per vetitum nefas" ~; „de wandaden van Prometheus en Daedalus worden hier herhaald!" [4])

Bij de ontembare Vikingen klinkt het nergens naar klappertanden. Voor deze „blonde Bestien" is „het oerkoude water" het eigenlijke element geworden, en alleen

---

[1]) Ep. I, 11 vs. 10. [2]) Od. I, 5. [3]) Od. I, 1.
[4]) Od. I, 3. Schleiermacher's Herrnhutter rector Zembsch bewees hierbij 't goddeloozе der scheepvaart!

De zeeroover Oddo kon zijn vijanden door tooverzangen stormen op 't lijf jagen.

een dáárdoor gezouten volk kan een man voortbrengen als den skald Egil, die als zevenjarige duivel een makker met een bijl het hoofd klooft, en als ze hem mettertijd een roofschip beloven, verkondigt: „Dat zei mijn moeder ~ dat men mij zou koopen ~ een schip en fraaie riemen ~ om er op uit te varen met Vikingen ~ vooraan den steven te staan ~ kranig de kiel te sturen ~ zoo op den haven aan te houden ~ en op de mannen los te hakken!" [1])

Of een kerel als Grettir, de vogelvrijverklaarde, die na een leven van onafgebroken strijd met iedereen (tot spoken en reuzen toe) als een hond zal worden afgemaakt, en toch ijzig, met een spottrilling in de snor, ironizeert: „Een leven zonder afwisseling is eentonig". [2])

Evenzoo roept Fridthjof, wanneer zijn edele „waterhengst" stoutmoedig de golven oversprongen heeft, hem door de kwade toovenaars tegengezonden: „Helden moeten den dood niet vreezen; opgewekt, vaartgenooten!" [3])

Magisch vergroot leeft dezelfde kracht in schimmiger figuren, als den Deenschen zeeroover Oddo, die zonder schip over den oceaan kan zwerven, en zijn vijanden door tooverzangen stormen op 't lijf jaagt. [4])

Zooals de „jonge koning" uit de Rigsthula de kunst verstaat, de golven tot kalmte te brengen door zijn

---

[1]) Egilsaga § 40.
[2]) Grettirsaga § 64.
[3]) Strofe 10.
[4]) Saxo Grammaticus Historia Danica Lib. V (ed. Müller-Velschow, Kopenh. 1839, I p. 192).
Een Vlaamsch vertelsel kent nog een zeeman, die 's avonds uit de Schelde opstijgt in een vurigen bol. (A. Haron, Rev. des trad. popul. XI p. 575).
Fr. Ludw. Ferd. von Dobeneck Des deutschen Mittelalters Volksglauben und Heroensagen Berl. 1815, I p. 91 citeert dit verhaal in één adem met 't bericht bij Saxo III (a. w. I p. 131) over den Zweedschen toovenaar Oller die op een been met runen de verste zeeën doortrekt. In 't kommentaar op Saxo (Kop. 1858 p. 122) wordt echter opgemerkt, dat wij hier wel Ullr, den schaatsrijdenden god, voor ons zullen hebben.

runenwijsheid [1]), beheerscht de Zweedsche koning Erik, zoon van Ragnar Lodbrok, de winden door 't zwaaien met zijn muts. Zijn neef Ragnar van Denemarken deelde in deze gave, zoodat hij „over den ganschen aardbol" (en zeker bij onze rampzalige voorvaderen) zijn zeerooverijen uitstrekte [2]). Deze „vliegende Noren" van de 10e eeuw zouden echter niet eeuwig den „bleeken God" uitdagen ~ zoodra ze gekerstend werden, moesten ze hun liefste doening en bedrijf leeren verfoeien. Leeren ~ want een aardig staaltje vermeldt Snorre Sturluson, hoe zij desondanks van inborst niets veranderen, en dezelfde vermenging van nuchtere magie en berekenende vechtlust blijven vertoonen. Olaf Trygveson, de eerste Noorsche Christenkoning, kan in 998 een week lang de fjord niet in, waaraan de heiden Rand woont, die 't Christendom hoont en getuchtigd moet worden. Daar moet de bisschop aan te pas komen: hij wordt op den voorsteven van de „Traan" geplant om met wierook en crucifix den storm te bezweren ~ deze kruipt in zijn schulp, en Rand is erbij! [3])

Gaarne zouden wij uit de stukken willen aantoonen, in hoeverre de Angelsaksische zeegedichten altijd een ander karakter hebben vertoond. Maar wij kunnen niet meer dan slapjes opmerken, dat de toon in de laatste aanmerkelijk anders is. De Widsith („wijde vaarder"), 't oudste Germaansche episch-fragment, stamt wellicht deels al uit de 4e eeuw, maar is oninteressant. De Seafarer (9e eeuw) is misschien bedoeld als Christelijke allegorie: de zeevaarder klaagt, hoe eenzaam het op 't water is, en hij door honger en kou gepijnigd wordt.

[1]) Strofe 45. Andere voorbeelden Fl. Bassett Ch. III.
[2]) Scott (Rokeby) citeert naar Olaus Magnus, Hist. Goth., Swed. et Vandal, die mij niet toegankelijk was. Bij Saxo IX wordt hij echter ook genoemd: „Ventosus Pileus" (Zw. „Vederhat").
[3]) Vertaling van Meuleman in De Beweging III, 4 (1907) p. 20.

In plaats van 't vroolijk gedoe der mannen hoort hij slechts het blaffen van den zeehond; in plaats van vroolijk gezang onder 't gelag, weerklinkt slechts meeuwgekrijsch. „En trots dat alles, wanneer de boomen bloeien en de velden rijp staan, denkt de zeeman niet aan zaalvreugde en genot met vrouwen, maar wordt weer naar de eenzame golven getrokken. Immers alle vreugden op het land zijn vergankelijk: ouderdom, ziekte en zwaardkamp sleuren de menschen weg" [1]). Is het werk Heidensch, dan valt er de gebrokenheid in op; is het Christelijk, dan zou men eigenlijk een bekronende verkondiging van 't op zee, d. i. buiten het „aardsche" leven, gevonden heil verwachten. Maar misschien waren hiervoor de krachten van den dichter niet toereikend, of was zijn geest nog niet voldoende in harmonie tusschen oud en nieuw geloof.

\+ + +

De Keltische letterkunde is rijk aan zg. imrama (wonderbare zeereizen).

Een der voornaamste is die van Bran, als St. Brandaen over heel W. Europa populair geworden. De Navigatio (Peregrinatio) S. Brandani (10e eeuw) werd de bron voor een groot aantal bewerkingen in proza en poëzie, o.m. in 't Anglonormannisch, Oudengelsch, en op 't eind der 12e eeuw in 't Middelnederlandsch, waarin nog 1450 een volksboek verscheen [2]).

Het is nu wel merkwaardig, dat een zekere overeenkomst tusschen den St. Brandaen en 't verhaal over Van der Decken valt op te merken.

---

[1]) Naar R. Wülcker, Gesch. der Englischen Literatur, Lpzg. u. Wien 1906, I, p. 49.

[2]) Dr. J. Bergsma, De Wordingsgeschiedenis en de Critiek der Middelnederlandsche Brandaen-teksten, Gron. 1887.

De Iersche abt Brandaen leest in een oud boek, dat Judas elken Zondagnacht Gods genade geniet. Dit wekt zijn toorn en ongeloof dermate, dat hij het boek in 't vuur werpt. Meteen verschijnt een engel om hem te berispen, en op Christus' gebod te veroordeelen 9 jaar „up des zeewes baren" tegaan varen tot straf voor zijn ongeloof [1]).

Doem eeuwig op zee te zwerven. Eerst zien zij „gheesten den mensche ghelijc" op zee loopen, die gestrafte zondaren blijken. Dan vinden zij op 'n eenzame rots een koning, die zijn zoon en zijn vrouw heeft vermoord, door een storm den Paus als biechtvader niet kan bereiken, en nu hier zit; hij houdt het voor Gods wil hier te moeten „des doemsdaghes ontbeiden" (H. vs. 602). Tenslotte „een Godts kint," dat al 99 jaren op een kluit aarde op zee zwerft voor zijn zonden, en een dwerg, ook alweer „tote an den doemsdaghe" de zee met een nap metend.

Respijt van de straf. Na veel avonturen ziet Brandaen dan ook eindelijk Judas, die in de hel gepijnigd wordt, maar des Zondags, dus éens op de zeven keeren, verlichting van straf heeft. Typeerend voor de gemoedelijke verhouding tusschen God en zijn heilige is nog, dat de laatste, wanneer God toelaat, dat de Duivel een zijner monniken weghaalt, vertoornd uitroep:

> "Ic en sceede henen nemmermeere,
> Nu' en doe hebben onze Heere,
> Minen monc wedere" (C. vs. 913^{v})

en dezen dan ook terugkrijgt.

Er zou een verleidelijke hypothese te bouwen zijn over den invloed van dit verhaal, dat zeker ook onder

---

[1]) Ik citeer naar Dr. E. Bonebakker's uitgaaf van 't Comburgsche en Hulthemsche handschrift, Amst. 1894.

Engelsche, Hollandsche en Duitsche zeelui werd verteld, op het ons bezig houdende. Toen de Hervorming tot de kusten genaderd was, moest Brandaen weer de zee op, of . . . zich vermommen. Hij verwisselde toen zijn pij voor een jekker, zijn Thomastwijfel versteeg tot Godsbraveering, en hij werd tenslotte één met de verschillende slachtoffers van den Goddelijken toorn, die hij ontmoet had!

Als ik een Duitscher was (of een Duitscher in de tweede-macht, als Dr. Mises), had ik mijn „oplossende" theorie gevonden; nu niet.

Ik doe wat anders; ik ga terug op het Oudiersche voorbeeld, dat in de 7e eeuw voor 't eerst neergeschreven schijnt, en in den tegenwoordigen vorm uit de 10e eeuw stamt. [1]) Dan valt ons op, hoe we hier evenals in de ongeveer gelijktijdige reis van Maelduin, allerminst meer met heiligen te doen te hebben, maar met echte „wenschdroomers", die Tooverlanden bereiken, waar zij niet verouderen, en volop de liefde van schoone vrouwen genieten; [2]) zoodat dan ook de brave Iersche monnik, die 't gedicht overschreef, af en toe een ~ erg detoneerend ~ Christelijk kwatrijn interpoleerde! Wanneer Bran eindelijk terugkeert, blijkt hij al sinds eeuwen tot de geschiedenis te behooren en vaart maar weer verder. De „imram" eindigt: „En vanaf dat uur zijn zijn omzwervingen niet bekend."

Inderdaad, dat woord geldt ook voor het onderhavige onderzoek. Maar met alle skepsis [3]) moet men toch

[1]) Kuno Meyer's uitgaaf met vertaling The Voyage of Bran, Londen, 1895, p. XVI. ~ A. Roland Holst vertaalde de reis in het Nederlandsch, met de schoone inleiding „Het Elysisch Verlangen", in Groot-Nederland 1918 II p. 121.

[2]) a. w. p. 166.

[3]) Die echter geen onwetendheid mag zijn, zooals wanneer W. Bassett p. 61 beweert: "the Imrama . . . contain no comparable legend."

opmerken, dat juist de „eeuwigheid" van den Vliegenden Hollander verdacht kon hebben van de vervulling van een wensch naar „eeuwig" zinsgenot, die Sint Brandaen in zijn ouden Bran volstrekt moest vervloeken. Maar wenschen sterven niet . . .

Het overheerschend bezwaar onzer studie is natuurlijk, dat het ondergronds (zij 't bovenwaters) evolueeren van zulke zeevertelsels, die tot in het oneindige verbonden, gescheiden en verward kunnen worden, zich zelden aan onze kritiek bloot stelt.

Een paar gevallen mogen vermeld, waarin nagemeten kan worden, hoeveel tijd iemand noodig heeft zich in een geest te metamorfozeeren.

Het eerste betreft den Engelschen admiraal Hosier, die in 1726 in West-Indië moest kruisen, maar niet mocht vechten; en van spijt over de nuttelooze sterfte onder zijn bemanning zelf ook stierf. In 1739 nam zijn ranggenoot Vernon den Spanjaarden Porte Bello af. En tegen middernacht:

"On a sudden shrilly sounding
Hideous yells and shrieks were heard;
Then each heart with fear confounding,
A sad troop of ghosts appear'd ~ ~
On them gleam'd the moon's wan lustre,
When the shade of Hosier brave
His pale bands was seen to muster,
Rising from their wat' ry grave."

In 1765 nam Percy dit gedicht van Glover in zijn collectie op: binnen de halve eeuw was dus een legende gevormd [1]) ~ waarbij ik overigens erken, niets te weten, nòch van Glover's gebruiken eener oudere overlevering,

[1]) Reliques of ancient English Poetry ed. Tauchnitz II p. 307.

nòch van 't al of niet gelooven aan 't „feit" door de Engelsche zeelui.

In Hertslet's historisch antidotum is over dit onderwerp nog meer te vinden: in Spaansche schoolboekjes heet Tromp bij Duins verslagen en tot straf onthoofd te zijn; Nelson heet in gala-uniform met complete ridderordes te zijn gesneuveld; ja, in den Wereldoorlog nog zag men kans kapitein Von Müller van de „Emden" tot een luchtschipper te promoveeren [1]). Overigens blijft onbewezen ~ niet, dat de weg van legende naar historie langer zou zijn dan andersom, maar dat naamsverandering daarbij vanzelf volgt.

\+ + +

Voor wij nog een laatste poging doen tot den stamboom van den Vliegenden Hollander door te dringen, moeten wij zijn schip nog eens wat nader beschouwen. Het bleek 1o. een tooverschip: vaart tegen wind en storm in, verschijnt en verdwijnt plotseling; 2o. een doodsschip: heeft dezen aan boord, veroorzaakt den ondergang van andere schepen.

Het eerste soort vaartuigen zal wel niet veel jonger zijn dan de gewone: hoe onhandiger en ranker die waren, des te aangenamer fabuleeren was 't over booten, naar elken wensch uitgerust.

Reeds de Grieken hadden een „Argo", die onverrotbaar was, en zijn roeiers Dodanaïschen raad kon geven; terwijl de schepen der Phaeaken niet konden vergaan en stuur nog stuurman behoefden om over zee te vliegen. [2])

[1]) Der Treppenwitz der Weltgeschichte [9] Berl. 1918, pag. 447, 417, 474.

[2]) Odyss. VIII vs. 557 vlg. (Rhadamanthys wordt van Kreta (?) naar Euboea heen en weer gebracht in één dag! ald. VII vs. 326. Vgl. O. Gruppe Griechische Mythologie (= Iwan von Müller's Handbuch V, 2) Münch. 1902 p. 711 noot 7.

Hetzelfde geldt van 't wonderschip van Wainamoinen, den held van 't Finsche „Kalevala". Freyr's „Skidbladnir" bezorgt zichzelf gunstigen wind [1]); de draak van koning Dan, evenals in een Deensche ballade de „Os" van St. Olaf, gehoorzamen als bewuste dieren [2]). Automatische schepen komen nog voor in Marie de France's Guigemar (12e eeuw) en in den ridderroman Partenopaeus van Blois. Dante laat er een door een Engel telepathisch sturen en roeien [3]), precies als in 't Bretonsche volkslied La tour d'Armor. [4]) In ons volksboek over Malegijs zijn er ook 'n paar gepropt: een met duivels bemand, een ander „sonder seyl en sonder stuerman". Dit staat in den Antwerpschen druk van 1556, terwijl het boek nog in 1621 door den bisschop van Antwerpen op den index werd geplaatst, en tot in de 19de eeuw herdrukt. Men zou zeker een heel eskader van zulke vaartuigen bijeen kunnen brengen; maar het is ons slechts om 't bewijs te doen, dat in de Middeleeuwen zulke tooverschepen allang bekend waren [5]).

Shakespeare zegt nog figuurlijk: „Fortune brings in some boats that are not steer'd" [6]) en Richard Meyer merkt op [7]), dat zelfs de Aufklärung dit barbaarsche voertuig niet verachtte, getuige Schiller's:

„Einen Nachen seh' ich schwanken,
Aber ach! der Fährmann fehlt".

Overigens is het hier tot symbool verheven voor een

---

[1]) Heims a. w. p. 118.
[2]) Grundtvig's verzameling N°. 50.
[3]) Begin 2e Canto van 't Purgatorio.
[4]) Hersart de la Villemarque, Chansons populaires de la Bretagne. Par. 1867 p. 495.
[5]) Meerdere voorbeelden nog bij Fl. Bassett p. 364 vlg. en W. Bassett p. 100 vlg.
[6]) Cymbeline IV, 3.
[7]) Nietzsche Berl. 1901 p. 43.

lichaam zonder geest, een talent zonder wil ~ met bedoeling, dat slechts door geloof en waagstuk 't „schöne Wunderland" zal kunnen bereikt worden.

De overgang van Toover- op Doodsschip is vlot, zoodra we bedenken, dat er een zwarte magie bestaat. „Wilt ge leeren bidden ~ ga op zee!" luidt een oude spreuk: nergens als op het onvruchtbare, onbetrouwbare element moest de mensch zoo de willekeurlijke despotie van zijn doorgrondelijken, onvermurwbaren God leeren erkennen. In zeevogels zag hij de rustelooze geesten van zijn verdronken, zondige voorgangers, en noemde ze „âmes en peine" ~ eigen evenbeelden! [1])

Daarnaast is het een schoone trek in andere verhalen, dat voor de zeemeerminnen en meermannen, van wie het heette, dat zij géén ziel hadden, toch nog weer de poort der Genade openkierde: zij snakken naar verlossing, en soms valt deze hen ook ten deel. [2]) Ook hier bespeurt men weer den invloed van 't Christendom, dat de onbarmhartige Germaansche mythologie trachtte te verwarmen, als milde zonneschijn de bovenste lagen van den killen oceaan. Maar Aegir en Ran, „de lijkenroofster", knipperen alleen maar met de oogen als 'n stel luie haaien.

Paul Herrmann merkt op: „Durch die Wassergeistersagen geht ein Zug van Grausamkeit und Blutdurst, der bei den übrigen elfischen Gestalten nicht vorkommt" [3])

---

[1]) W. Bassett p. 60.

[2]) Heims a. w. p. 32 vlg. Verder Fl. Bassett p. 168 vlg. Men kent Fouqué's Undine en Andersen's sprookje over dit motief.

[3]) Nordische Mythologie, Lpzg. 1903, p. 128, Verg. nog Eugen Mogk in Paul's Grundrisz III[2] (1900) p. 301 v. Fl. Bassett ch. II en IV (bij honderden!); Grimm's Sagen nos. 51, 52, 53, en Arv. Aug. Afzelius Volkssagen und Volkslieder aus Schwedens älterer und neuerer Zeit. Lpzg. 1842 II p. 313 vlg.

De bij Heine en Longfellow voorkomende „Klabotermann" [1]) heeft naast zijn kwade nog een goede luim, maar overtuigder heeft de volksverbeelding de verderfelijke aantrekkingskracht van het water, waaraan het noodlotsbevangen offer zich gebiologeerd overgeeft, gesymbolizeerd in het verdervend lokken eener vrouw: men denke aan de Sirenen en de Loreley, of kunstpoëzie als Goethe's Fischer, Heine's Seegespenst, Leconte's Chanson de Matelot:

"je me penche vers l'eau qui m'attire
et l'Amante magnétique, la Mer,
Vers moi, de sa puissance irrésistible,
aimante ses prunelles de fer." [2])

Fl. en W. Bassett beweren, dat nog heden ten dage soms een drenkeling niet door kameraden gered zal worden, omdat de zee nu eenmaal haar prooi hebben moet, en dus den redder voor den geredde zou verslinden. [3])

Komt dus alle verderf op zee van een demon, dan staat omgekeerd het ontmoeten van den verderver gelijk met een doodsboodschap. De beste mij bekende bewerking vond dit geloof in Jonas Lie's roman De Helziener: de schipper Elias heeft een grooten zeehond zijn haak in den rug geboord, en wanneer hij nu met zijn familie voor 't eerst in de nieuwe schuit gaat varen, steekt een storm op, en naast hun duikt een halve boot op, met bleeke zwijgers bemand, en een reusachtigen stuurman, wien... de piek in den rug steekt. Stuk voor stuk worden de

[1]) Volg. Elster a. w. III p. 100 van „klabastern" = lawaaiig loopen, Novellistisch behandeld door Smidt a. w. I p. 103, cf. Temme a. w. N°. 252 „Der Kalfater".

[2]) Le Masque de Fer (1911) p. 129.
Michelet a. w. p. 16 verhaalt op gezag van Livingstone, hoe een neger, vuurvast leeuwenjager, zich uit overweldigenden angst in zee wierp!

[3]) a. w. p. 467 en 97 resp.

kinderen overboord geslagen, tot de vader zichzelf offert![1])

Het schrilst rilt ons levensinstinct, wanneer de liefde, hiér, in 't spel komt. In 't Oldenburgsche lied „De waterkeerl in der Ja" verschijnt naast een op 't strand wandelend meisje een voornaam heer met ijskoude handen en zeegroen oog — en mee naar beneden gaat zij.[2]) In twee andere liederen vrijt de waterman zeven jaren om een meisje (Wagner's termijn), voor hij haar verdrinken kan.[3])

Een zeer fraaie Engelsche ballade heet James Harris, the daemon lover (zeker al 1685 gedrukt). Deze geest van een verdronken zeeman komt zijn hertrouwde vrouw afhalen. Hij belooft veel:

"The ship wherein my love shall sail
Is glorious to behold;
The sails shall be of finest silk
And the mast of shining gold";

maar als zij meegaat, verandert dat al gauw zooals met angst-spannende herhaling ons wordt ingeprent:

"She had na sailed a league, a league,
A league but barely three,
Till grim, grim grew his countenance,
And gurly grew the sea.
„O haud your tongue, my dearest dear,
Lett all your follies abee;
I'll show whare the white lillies grow,
In the bottom of the sea".
He's tane her by the milk-white hand,
And he's thrown her in the main;
And full five-and-twenty hundred ships
Perish'd all on the coast of Spain".

[1]) Ook de Eskimo's hebben een boozen zeegeest Sargiserasak, die vanuit zijn halve kajak de hunne doet kenteren. Verg. Knud Rasmussen Grönlandsagen Berl. 1922, plaat t. p. 150.

[2]) Böhme a. w. no. 91.

[3]) a. w. nos. 90. Ibsen's Ellida, „de vrouw der zee", overwint hem eindelijk.

Zooals men ziet is hier het wonderschip meteen van verderfelijke werking; in een enkele versie is het zonder bemanning en ziet de vrouw dat haar minnaar „cloven foot" heeft; ook laat hij zijn schip verdwijnen, gelijk later Marryat:

"He struck the top-mast in his hand,
The fore-mast wi his knee,
And he brake that gallant schip in twain
And sank her in the see" [1])

Met de vraag naar „schuld" houdt de ballade zich echter niet op ~ evenmin als de Natuur.

Daarnaast staan enkele verhalen, waarin dit wèl geschiedt, en die dan met den „Duitschen" Vliegenden Hollander samenhangen: zoo vaart op 't Salzhaff bij Wismar „Die ewige Blüse" (kleine jol), waarin een overmoedige snijder op Groenedonderdagavond uit visschen ging [2]); zoo heeft ook de stad Emden haar spookschip, indertijd door wraakzucht van den havensluiter vergaan [3]). De „Nachtkreuzer" van de Kaap was in dezen tijd ook allang bekend [4]).

Bij de Engelsche en Fransche spookvaartuigen vindt men dergelijke toelichtingen niet.

Wanneer Milton zijn elegie „Lycidas" dicht op het verdrinken in de Iersche zee van een vriend, en zegt:

---

[1]) Child English and Scottish Popular Ballads, (gecondenseerd in Cambridge Edition. 1914) no. 243. De verschillende versie's heb ik niet aangegeven. ~ Omgekeerd een meisje, dat haren verleider komt halen, in Campbell's The Spectre Boat, a Ballad. In 't Duitsch vindt men een zee „Lenore" in Kopisch' Der über Meer gezogene Geliebte.

[2]) Bartsch Sagen, Märchen und Gebräuche aus Mecklenburg, Wien, 1879.

[3]) Andreae in Anglia (B. Bl.) VI p. 144.

[4]) J. D. H. Temme, Die Volkssagen von Pommern und Rügen. Berl. 1840 p. 353 (hier straalt vuur uit de geschutpoorten en is de straf gegeven, omdat men den Duivel het kontrakt opzei).

"It was that fatal and perfidious bark
Built in the eclipse, and rigg'd with curses dark",

zou men vermoeden, dat hij hier meer bij dacht. Allan Cunningham heeft nog drie vertellingen over "haunted ships" uit den mond der kustbevolking opgeteekend: twee oeroude wrakken hernemen 's nachts hun vorige gedaante en verderven elk schip. [1]) Clark Russell laat een ouden scheepstimmerman, die al 35 jaar vaart, over heel wat vertellen, o.a. over 't "Channell Death Ship", "a large pink, manned by skeletons, with a skull for a figure-head, and a skeleton captain leaning against the mast, watching the running of the sand in an hour-glass he held" [2])

De sombere, onherbergzame rotsen van Bretagne fluisteren elkander ook heel wat toe. [3])

"Le (grand) voltigeur hollandais" wordt in de Fransche woordenboeken slechts pro memorie vermeld en het schijnt dus, dat Victor Hugo den naam van elders kende en toen hier toepaste. [4]) Wel vindt men het verhaal over "le navire errant", met zijn ijselijke roode lichten,

[1]) Traditional tales of the English and Scottish peasantry, Lond. 1874, p. 338, 355.

[2]) a. w. I p. 85 vlg. (ch. 7). Dit schip ook beschreven door Smidt Das Totenschiff a. w. II p. 140 vlg., door Moore, en in 't verhaal van „Evert".

[3]) Paul Sébillot's standaardswerk Le Folklore de France: II La mer et les eaux douces. Par 1905 (L. I ch. 7. Les Navires légendaires), en ook in zijn gedichtenbundel La Mer fleurie, Par. 1903, met gebruikmaking van Fl. Bassett.

De mentaliteit der feitelijk nog steeds Heidensche Bretons is met een realisme, dat de essentie raakt, geëtst door Bernhard Kellerman in zijn roman Das Meer. Berl. 1910. Men ontmoet hier den „zeekoning" Jean-Louis, die op zee God waskaarsen belooft, maar op land zijn beloften vergeet, want dáár is de minister machtiger! En zijn pleegdochter Rosseherre, die met 't „tweede gezicht" schepen ziet vergaan, en in haar minnenijd genadeloos is als de zee.

[4]) Slechts de Admiraal A. Jal haalt in zijn Scènes de la vie maritime Par. 1832 II p. 89 het Kaapsche verhaal op, waarbij de Hollander zijn flegmatisme ijzeren volhoudt, ook wanneer God zelve zijn dek betreedt en hem vervloekt.

en gecommandeerd door „le capitaine noir" die zich aan den duivel heeft verpand. In den strijd met een oorlogsschip werden de roovers door den worp met een tooversteen in den grond geboord, en moeten toch blijven varen [1]). Ook hoogerop, aan de Vlaamsche kust, kent men dit vurige vaartuig; in Wenduine heet de gevreesde Duinkerker kaper Jan Bart er op te staan [2]), en in Heyst noemt men 't „Concordia" [3])

Bepaald verderf brengend is de „Bag-Noz," 't riffenschip van den nacht, dat zoo sterk werkt, dat reeds vertellen, op land, van een ontmoeting er mee, den dood tengevolge heeft (verhaal uit 1890) [4]).

Een tegenhanger van dit vaartuig levert „le Grand-Chasse-Foudre" [5]), „le Gargantua des vaisseaux." Het leugenvertelsel wil, dat deze een diepgang heeft van 1800 voet, zeven jaar behoeft om te draaien, met den boegspriet in Gibraltar zit wanneer de spiegel nog tegen Toulon aankijkt, terwijl de naarboven gestuurde scheeps-

[1]) Revue des traditions populaires XVII (1902) p. 475-'8.
[2]) Joh. Wilh. Wolf, Deutsche Märchen und Sagen Lpzg. 1845, no. 406 (met verwijzing naar Lansens in Kunst- en Letterblad 1843 p. 96.
[3]) Revue des trad. pop. XVII p. 472.
[4]) Anat. le Braz. La légende de la Mort chez les Bretons Par. 1912 I p. 369 nog verhaal van een vuurtorenwachter uit 1896, dat de bemanning met zieldoorsnijdende stem om verlossing roept. Ald. opgaaf over zelfde verhalen uit Cornwallis en Schotland.
[5]) Ook wel „Chasse (of Passe) - Foutre" of „Grand Globin". In Engeland heet het "the merry Dun of Dover", in Zweden de „Refanu", in een Friesche sage de „Mannigfual". Verg. Fl. Bassett p. 349, Sébillot Contes des Marins Par. 1882, dez. Légendes, Croyances et Superstitions de la Mer, Par. 1887., Heims a. w. p. 115 vlg. en het eerste hoofdstuk van W. Bassett. Deze zoekt de afleiding van 't Italiaansche „Nave di Pape Lucerna" in 't bekende „Schip van Petrus" a. w. p. 28, wat mij echter even moeilijk te bewijzen lijkt als b.v. verbandlegging met de uit de literatuur bekende „blauwe scute" of 't „Narrenschiff". Zijn apotheose vierde het monster in Hugo's geweldig „Pleine mer" (aan 't eind der „Légende des Siècles"), als machteloozе Leviathan, zinnebeeld onzer wrakke en ontzielde maatschappij. Hier wordt gelukkig niet (- nog wel zelf-verzonnen-)legende in de plaats der geschiedenis geschoven.

jongen naar beneden komt geklommen met een grijzen baard. Maar tevens is het... een soort paradijs voor goede zeelui. Een oude zeerob vertelde hoe hij 't wrak van zijn gestrande brik tegen kwam, telkens gegroeid (verg. Poe): „Quand je le reverrai, ce sera un vaisseau à trois ponts, et au lieu de mourir dans mon lit, je naviguerai pendant l'éternité." Deze Breton had dus blijkbaar niet de strengere Christelijke leer overgenomen, dat ons tijdelijk ~ a fortiori ons eeuwig ~ verblijf op aarde of zee, een straf voor den mensch is!

Het Heidendom zat er bij deze Kelten zoo diep in, dat nog op 't eind der 18e eeuw de koks der Fransche marine geen eierdoppen overboord gooiden, uit vrees dat duivels en heksen er in gingen spelevaren; uit 1840 wordt nog van de Normandische kust gemeld, dat een verdwenen schip soms terugkeerde, maar als de bemanning op den toeroep van vrouw en kinderen niet antwoordde, werd de Kerstklok geluid; alles loste zich in nevel op, en men wist, dat men voor de zielen van afgestorvenen te bidden had [1]).

Hier ligt natuurlijk de occulte pool der naturalistische verklaring, die alles op gezichtsbedrog terugbrengt. Lombroso meldt, dat op een spiritistische seance te Londen de geest van een matroos verscheen, pas met zijn oorlogsschip ondergegaan. Hij deelde mede, dat de zeelui hun bedrijf na den dood bleven voortzetten! [2])

[1]) Uit Normandië nog een verhaal bij A. Bosquet La Normandie romanesque et merveilleuse Par. 1845 p. 277. Verg. 't Amerikaansche verhaal van Cothon Mather en miss Courtney in Folklore Journal V p. 189. Op Rügen noemt men dit „Tweede zien" van vergane of vergaande schepen „wafeln", verg. Kosegarten Rhapsodien II, 76 (1792) bij Golther a. w. p. 314, benevens Grimm Deutsche Sagen no. 281 en Temme a. w. p. 346. W. Bassett geeft in de noten bij zijn derde verhaal nog een paar dozijn voorbeelden.

[2]) Hypnotische und spiritistische Forschungen Stuttgart, 1910 p. 355 (verg. 314.)

Nu heb ik dezen beoefenaar der exacte wetenschap in zijn beweringen over alles wat hier boven uitgaat, altijd zeer inexact gevonden, maar met W. Bassett [1]) wil ik de vraag open laten, in hoeverre stervende of gestorven schepelingen, of zelfs schepen, telephatisch hallucinaties kunnen teweegbrengen (of zelfs zelf verschijnen). De Society for Psychical Research moge er haar aandacht aan wijden.

Hoe algemeen-menschelijk deze gevoelens en verhalen zijn — en hoe ijdel, om niet te zeggen dwaas, dus pogingen, ze terug te voeren tot één enkel, concreet, historisch feit —, mogen nog enkele verdere mededeelingen over Chineesch bijgeloof bewijzen. Hier precies zulke gruwelberichten als bij ons over geesten van verdronkenen, die menschen omlaag sleuren; over 't ophalen van een zwarten meerman, die ongeluk bracht. De Europeesche onderzoeker hoorde uit den mond van hedendaagsche bewoners der Fukhienkust vertellen over den Tornadogeest met onfrisschen bijnaam, oudtijds een door haar man mishandelde en tenslotte verdronken vrouw, die zich op den ontrouwen echtgenoot zoekt te wreken; over den „zee-bonze", een spook (om niet te zeggen een zeehond), dat op een Boeddhistischen priester lijkt; of over den pikzwarten onheilsbrenger in een pikzwarte wolk, die zich op de schepen stort. [2])

Bij de Eskimo's heet de geestenboot tenminste kenbaar aan zijn wit-en-zwarte velovertrek, waardoor de eenzaam-overvallene van te voren zijn „hulpgeesten" kan aanroepen. [3])

[1]) p. 80—'1.
[2]) J. J. M. de Groot The Religious System of China Vol. V. Leid. 1907, p. 521v. (= Boek II, Part. 2 ch. 3 On Water-Demons).
[3]) Rasmussen a. w. plaat t. p. 126.

„Kritiek" op deze verhalen oefenen is wind vangen. De historicus van tegenwoordig schrijft ze net zoo op als zijn collega van vroeger, alleen gelooft hij ze niet zonder meer. De gezapige monnik Petrus uit 't klooster Thabor bij Sneek vertelt in zijn Kroniek i.a. 1521 hoe bij een bruiloft een schip kwam aanvaren, dat op aanroep met Gods naam plotseling verdween ~ volgens een knecht, voor 't verdachte vaartuig uitgeweken, in een vlam.[1])

Onze aanroep heeft geen beter gevolg. Maar daarom wensch ik nog niet te blijven hangen op de „verklaring" der encyclopaedieën als „17de eeuwsch Hollandsch zeeverhaal."

We moeten de mythologie dieper in: 't wordt lichter en duisterder tegelijk.

\+ + +

Wij hebben over de Bretons een betrouwbaar bericht van een Byzantijnsch geschiedschrijver, uit de 6e eeuw, den tijd toen zij uiterlijk ook nog Heidenen waren. Procopius zegt, dat zij belast zijn de zielen over te voeren naar het tegenover liggende doodeneiland. Midden in den nacht wordt op hun deur geklopt, en zij vinden aan den oever vreemde schepen, waarin niemand te zien is, al zinken ze als boordevol geladen. Eén uur kost de overtocht, die anders een heelen dag en nacht neemt![2])

Het verdoemde en verderfelijke schip is . . . niets anders dan dit Heidensch vaartuig, dat pas door het Christendom werd gedoodverfd!

[1]) Wolf a. w. no. 477. Zijn verwijzing is onnauwkeurig, en moet luiden: H. W. C. A. Visser en H. Amersfoordt Archief voor Vaderlandsche inzonderheid Vriesche Geschiedenis, Leeuw. 1824 I p. 266 v.

[2]) De bello gotico IV c. 20 Cf Claudianus. In Rufinum Lib. I. over de geesten bij Gallië's uiterste punt. In 't Keltisch heeten de schepen „lestr an Anaön"; een fraaie bewerking vindt men in Leconte's Masque de Fer.

Deze Keltische zieleschepen voeren voor den Christen zeer zeker ten verderve, en het schijnt mij geen te stoute hypothese, dat zij het zijn, die een minderwaardige rol spelen in het verhaal over den koning Dagobert, wiens ziel door duivels werd opgepakt en in een schip weggevoerd, tot heiligen hem verlosten. [1])

Een Deensch volksverhaal griezelt over een koolzwart schip, dat bij 't eiland Möen aanloopt: een waaghals roeit er heen, en vindt een bemanning zonder hoofd, maar desondanks vaardig. Op zijn vraag, wat zij willen, hoort hij dat de bakker Herman gehaald wordt, die dan ook dienzelfden nacht sterft. [2]) Voor de Noordzee-volken was in 't bijzonder de Hekla een der ingangen tot de Hel. [3]) Een „waar" verhaaltje zegt, dat Walther vom Meer, kamerheer van Karel V, een schip ontmoette met een Moor als kapitein, die schreeuwde dat ze met de ziel van aartsbisschop Die-en-Die naar den vulkaan onderweg waren! [4])

---

[1]) Grimm. Deutsche Sagen, Berlin, 1905 no. 434. Als bron geeft deze op de Chronique van Guillaume de Nangis, loopend tot 1301 (tot het jaar 1113 copie van Sigebert de Gemblours, maar in dat gedeelte staat het verhaaltje niet).

Dagobert I († 638) was overigens allesbehalve "un bon roi", en het bekende Chanson uit de 18e (?) eeuw weet dit nog heel goed blijkens couplet 22:

"Quand Dagobert mourut
Le diable aussitôt accourut."

Misschien staat de ~ nog levende ~ afkeer van zeelui voor geestelijken aan boord hiermee in verband. Verg. Fl. Bassett p. 108 vlg., en P. Sébillot Le Folklore des Pêcheurs Pars. 1901 p. 179, waar dit bijgeloof echter niet alleen in Schotland, maar ook in Japan wordt gesignaleerd.

Bij de primitieve Christenen was aan den anderen kant het schip als symbool der „overvaart" van de Antieken overgenomen, zooals de katakomben bewijzen. Deze schilders hadden echter misschien nooit de echte zee gezien!

[2]) J. M. Thiele, Danmarks Folkesagn p. 174 bij K. Maurer, Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde IV p. 265.

[3]) Cf. Campbell's gedicht, en Maurer a. a.

[4]) Wolf a. w. No. 380. Wat ook hier zijn verwijzingen betreft: van Jeremias ~ niet Hieron. gelijk W. zegt ~ Drechsel S. J. (1581-1638, den meest gelezen asketischen schrijver zijner eeuw) ~ wordt

Uit het begin der 16e eeuw schijnen meer van die verhalen te stammen, zonder dat ik kan verklaren, wat hierachter zit, al zoekt men natuurlijk eerst verband met de ontdekkingstochten ~ of met de boekdrukkunst.

Zoo vertelt Matth. Merian nog een eeuw later, dat de paltsgraaf Ott Heinrich, omstreeks 1530 naar 't Heilig Land varend, in de buurt van Noorwegen een schip ontmoette, waaruit geschreeuw weerklonk: „Weichet, weichet, der Dick Enderlein von Ketsch kompt!" De graaf en zijn gevolg kenden dezen goddeloozen schout maar al te wel; en uit de geschriften van „een professor te Heidelberg" blijkt, dat deze juist in denzelfden tijd gestorven was. [1])

De gedichten van Thomas Moore en Whittier toonden ons, hoe taai en algemeen deze overlevering bleef.

De ethnografie levert nog veel meer stof tot vergelijken en nadenken. Overigens weer niet genoeg, of vooral niet zoodanig, dat invloed kan worden nagegaan; die blijf even mysterieus als de manier waarop Dick Enderlein den Rijn afzakte!

Op de Middellandsche zee, die 't eerst als verbindingskanaal tusschen West en Oost in aanmerking komt, is mij slechts één soort spookschepen bekend: toen onder Justinianus van 544-547 de pest haar kusten teisterde, werden als voorteeken metalen schepen waargenomen, bemand met zwarte en hoofdelooze demonen [2]). Men

---

Tribunal Christi C. 9 par. 3 opgegeven. ~ Gedwongen bijna 't heele boek door te lezen, vond ik eindelijk de plaats Lib. II, cap. 8, par. 3, geciteerd naar Tilmann Breden(m)bach (± 1530-'87) Collationum Sacrarum Col. 1584 Lib. VIII, cap. 13, p. 743, die het verhaal van den biechtvader des edelmans had. Dergelijke sagen nog bij F. Sundermann Sagen aus Ostfriesland, Aurich. 1869 p. 25, benevens Otto Henne-am-Rhyn Die deutsche Volkssage, Lpzg. 1874. p. 448 vlg.

[1]) Topografia Palatinus Rheni (ed. 1645) p. 37, sprekend over het dorp Ketsch bij Mannheim. Ook bij Heims p. 125-'4.

[2]) Verhaald door Johannes van Ephese, een Syrisch en mono-

zou vermoeden, dat deze hun opstanding vieren in de Venetiaansche legende, die wil dat in 1339 drie heiligen een reusachtige „Saraceensche" galei, met demonen bemand, deden zinken, juist toen zij de Venetiaansche haven binnen wilde varen, welke uitredding nog later Giorgione op een stuk in de Academia verheerlijkt heeft. [1])

In een Engelsch verhaal heet dan een Hollandsch schip voor zijn rooverij met de pest gestraft te zijn. [2]) Maar of deze verhalen met elkaar in verband staan, kan ik natuurlijk niet aantoonen.

Niet alleen de verbreiding van plaats, maar ook de verdieping van tijd is zoodanig, dat zij met elk concreet onderzoek spot.

In het Egyptische Doodenboek staan naast elkaar de voorstellingen, dat op het sterven een voet- of een zeereis volgt, in 't laatste geval naar een eiland overgezet door den kwaadaardigen „Kop Omgedraaid". De levende, die zoo'n tocht bestaat, krijgt de kennis en de macht van een Godheid. [3]) En wie denkt niet aan Charon, den knorrigen veerbaas naar de Grieksche onderwereld, die iedereen overzet, maar niemand terug laat gaan! Nog tegenwoordig is hij in zijn land, zij 't onder wat veranderde gestalte, een volksfiguur. [4])

In de Keltische en Germaansche mythologie kent ieder de verhalen over 't uiteinde van koning Arthur, die op

physitisch bisschop uit de 6e eeuw, in zijn Asiae historia ecclesiastica, bij Jos. Sim. Assemanni Biblioteca Orientalis. Rome, 1721 II p. 85.

[1]) Fl. Bassett geeft Sanuti Vita dei Duci Veneti als bron. Bedoelde Sanuto († 1531) Vitae Ducum Venetorum was mij niet toegankelijk.

[2]) Mélusine II p. 159.

[3]) W. Bassett in de noten bij zijn vijfde verhaal. R. Reitzenstein, Hellenistische Wundererzählungen Lpzg. 1906. p. 112 v.

[4]) Bij Propertius L. IV c. 7 vs. 91 vaart hij ook de schim van Cynthia, die 's nachts op aarde zwierf, terug.

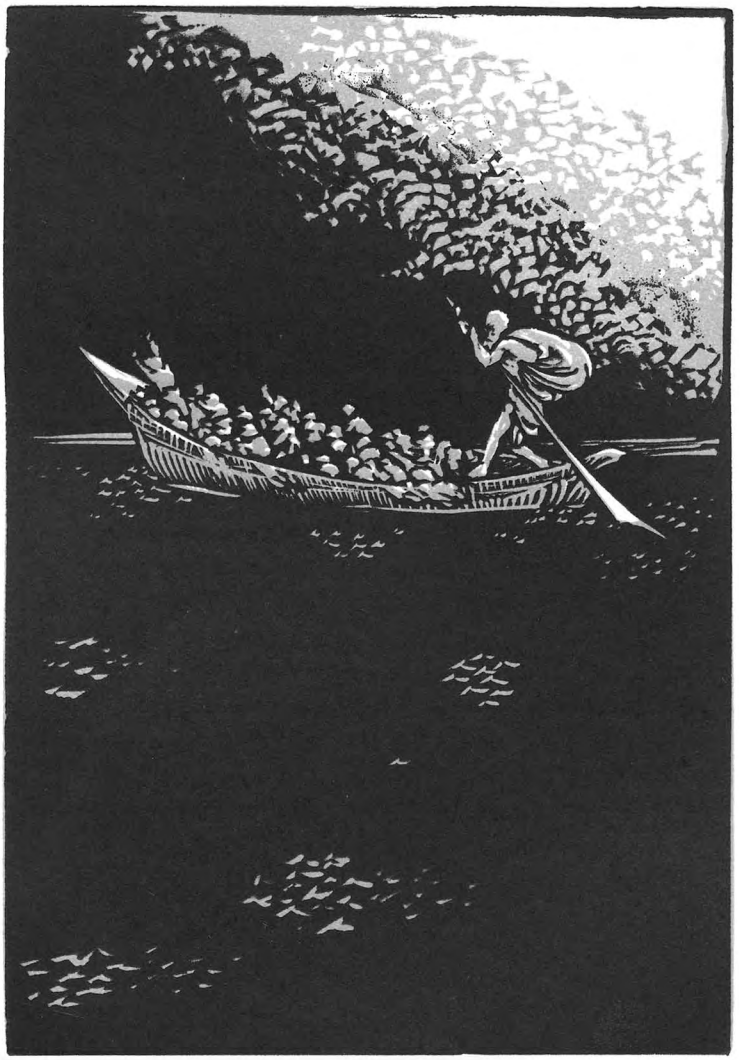

Charon.

zijn brandend schip naar Avalon drijft, of over Beowulfs vader Scyld, die onder een gouden banier wegstevent „niemand weet waarheen." [1]) Balders lijk wordt op zijn „Hringhorni", 't grootste der schepen, gedragen. De Goden kunnen het niet in beweging krijgen, tot een reuzin de rolhouten doet vonken, en onder aardesiddering het schip in zee loopt. [2])

Over de diepere beteekenis van dit geloof kom ik nog verderop te spreken: voorloopig wilde ik slechts bewijzen, dat vóór de komst van het Christendom hier en elders al dooden-schepen bekend waren, die dit volgens zijn gewoonte „verwierp", wanneer ze niet voor kerstening vatbaar waren. En met de Christelijke opvatting over ziel en begrafenis strookte het doodenveer niet — tenminste volgens de missionarissen van tien eeuwen geleden.

Trouwens het moet erkend, dat ook reeds zonder Christelijke inmenging dikwijls deze „geestelijke scheepvaart", niet alleen dooden vervoerde, maar ook dooden maakte. De magie hanteert altijd een tweesnijdend zwaard.

Bij verschillende volkeren van den Maleisch-Polynesischen archipel bestaat de gewoonte, demonen per schip kwijt te raken. Als bv. in Z. Ceram een heele dorpsbevolking aan een ziekte lijdt, vult men een boot met levensmiddelen, noodigt de ziekten uit plaats te nemen, en... stoot af! [3])

In Japan worden na het driedaagsche „Doodenfeest" de "shōryōbune" („schepen der zielen") te water gelaten,

---

[1]) Begin van het epos.

[2]) Gylfafinning par. 49. Ook Sigmunds doode zoon Sinfiotli wordt door een onbekenden veerman van 't strand weggevaren; Gudrun begraaft Atli zoo. Odin voert de dooden der Bravallaslag in een gouden schip naar Walhalla. (Zweedsch sprookje).

[3]) Frazer a. w. VI 3 The scapegoat, Lond. 1914, p. 185 v.

en de zee is dan onveilig door het geestenverkeer. Heeft een schip zich ongelukkig verlaat, dan verrijzen de dooden er om heen en doen soms 't schip zinken. [1])

Het Boedhisme heeft verschillende wijzen om deze zieleschepen uittezenden: dikwijls zijn 't fraaie jonken, met den naam van den doode (of dooden) op het papieren zeil; soms worden zij 's nachts losgelaten, met lichtjes aan boord. Op de Westkust doet men 't alleen voor de zielsrust van verdronkenen. [2])

In China wordt daarentegen op den „Dag der Voleinding" van Cakya-moeni door de aanhangers der Woe-wei-beweging een „Bark der gelukkige overtocht" te water gelaten. De mannen timmeren deze, en de vrouwen zetten er het beeld der genadige Kwan-Yin in. Beladen met papieren, waarop de eigen en bevriende namen, benevens banformules tegen spoken en ziekten staan, wordt het schip aangestoken en afgezet. [3])

Maar de Noorsche zeegeest heeft nog weer het meest ongure vaartuig uitgevonden: "Naglfar", minder waarschijnlijk beteekenend „doodenschip", „tusschen lijken varend", dan wel „nagelschip" [4]); het wordt langzaam aan opgebouwd uit de onbesneden nagels van de gestorvenen, en zal vlot raken bij „Ragnarök", het einde der dingen; om dan bestuurd door den ijsreus Hrym uit 't Oosten te komen opzetten tegen den Godenburcht Walhalla – tegelijk met den satanischen Loki en zijn vuurschip uit 't Zuiden. – De levenden weten dus, waardoor ze

---

[1]) Notes and Queries S. X vol. 11 p. 489.

[2]) Lafcadio Hearn Glimpses of Unfamiliar Japan II Lpzg. 1910, p. 301 v.

[3]) Tenminste zoo beschrijft het zeer suggestief met zijn stijl als geronnen bloed Alfred Döblin in zijn historischen roman Die drei Sprünge des Wang-lun, Berl. 1917, p. 138. In de Groot's werk kon ik er niets over vinden.

[4]) Hermann a. w. p. 174, 601. Voluspa strofe 37 en volg.; Gylfafinning c 43, 51.

den bouw ervan kunnen vertragen en zich den Doemsdag zoo lang mogelijk van 't lijf houden.

Alles werkte dus samen voor de omwoners der Noordzee, om dood en doem met het water te associëeren, zoowel voor als na hun bekeering. De Christen, die het water als lichaamverdervend en zielreinigend element ontzag, moest de zee als verblijfplaats der Heidensche doodenschepen zeker niet met gunstiger oogen gaan aanschouwen. Het vermogen om „Booze Geesten op zee te manen" wordt nog heden ten dage aan Vlaamsche pastoors toegeschreven [1]: voor 99 jaren gebeurt dat, gelijk met het ten tijde van Columbus deed in W.-Indië onder de inlanders ~ alles naar het verheven voorbeeld van Jezus, die immers de uitgedreven duivels zich in zwijnen, en zoo in 't water storten liet [2].

Het schijnt mij dus, dat de geleerden, die den Vliegenden Hollander als doodenschipper verklaren, zeker voor een deel gelijk hebben [3]. Van dit oorspronkelijk of hervoeld verband getuigt de door Heine smakelijk vertelde Oostfriesche sage, waarin een mager en Hollandsch spook voor zielen overvaart bedingt als Hermes psychopompos [4].

\+ + +

[1]) A. de Cock in Volkskunde X (1897~'98) p. 133 v.
[2]) Luc. 8 : 27.
[3]) Zoo F. Liebrecht in zijn uitgaaf van Gervasius van Tilbury's Otia Imperialia Hann. 1856 p. 150; herhaald Zeitschr. für Roman. Philol. VI (1882) p. 457. Hierbij sloot zich aan F. Preller Griechische Mythologie I, Berl. 1872. p. 516 noot 2. Diens meening, dat de Phaeaken géén doodenschippers zouden zijn, vanwege hun gelukzalig bestaan, kan ik zonder meer niet deelen. De antieke eschatologie (tenminste over de „Eilanden der Gelukzaligen") is heel wat zonniger dan de Noorsche vóór de Kerstening, en laat staan dus er na. In Roscher's Lexikon III, 2 Lpzg. 1902~'09, Kol. 2203 vlg. wordt aan den anderen kant hun wèl-doodenschipper zijn ~ vanwege „phaios" = donker ~ evenmin dwingend gevonden.
[4]) Die Götter im Exil S. W. VI p. 86 vlg.

Na het schip de man zelf. Ook hij treedt in een grootere schaduw.

Zijn twee hoofdeigenschappen: jagen in den storm, en overbrengen van dooden, deelt hij met den Germaanschen oppergod.

Odin haalt in storm de zielen der dooden [1]); maar ook in zijn gewone doen zwerft hij rusteloos rond, de wijze Alvader, die slechts het noodlot boven zich voelt. Vandaar zijn bijnamen: „vid-förull", „vegtamr", „gangradr" of „gangleri" ~ bij Saxo „viator indefessus". (De laatste naam ging later op den Duivel over!) [2])

Met de zee staat Odin in menigvuldig verband. Zijn zielenjacht ging er over heen; zoo noemde men op Schonen het in November en December door zeevogels veroorzaakte gedruisch: „Odin's jacht" [3]). Als groote toovenaar heeft hij aan den anderen kant de macht stormen evenzeer te boeien als te ontketenen. Sigurd en zijn mannen zien onder de vaart tegen de Hundingszonen op een voorgebergte een man staan, die hen aanroept en aan boord komend, zich den God toont, door den storm te doen bedaren. [4])

En in menig opzicht lijkt op hem de reus Wate, tegelijk uitvinder van 't schip en doodenschipper, die oorspronkelijk naar „Utgard", het doodenland aan den overkant van den oceaan, „waadde", tot hij zich een schip aanschafte. [5])

Wodan vertoont dezelfde trekken; wiens naam uit oudhoogduitsch „wadalôn" = „wandelen, rondzwerven", verklaard wordt. [6]) Als „Wilde Jager" is hij nog

[1]) Hermann, a. w. p. 96. (De doodengeleider Hermes was ook gevleugeld).
[2]) K. Simrock, Deutsche Mythologie Bonn, 1878, p. 207.
[3]) Simrock a. w. p. 196.
[4]) Fafnismal en Volsungasaga cap. 17.
[5]) Simrock a. w. p. 228, 256, 418v.
[6]) Hermann, Deutsche Mythologie Lpzg. 1906, p. 232. Hoe

altijd bekend; in den Harz heet het, dat hij om de zeven jaar zijn tocht begint. [1]) Maar niet alleen in de lucht zweeft hij, van hem wordt evenals van Orion gezegd, dat hij over zee wandelt. [2]) Simrock beweert dan ook instantelijk, dat de „Eeuwige Jood" oorspronkelijk Germaansche trekken droeg, en dat Christus en de Heiligen dit „wandelen" overnamen. [3])

Zoover ga ik nu niet, en hoef ik niet te gaan. Maar wel is deze „Eewige Jager" een figuur, voor velerlei wisseling vatbaar. Belangrijk voor ons is, dat van hem hetzelfde wordt verteld als van den „Voerman" (de kleinste ster in den Grooten Beer): dat hij een praecedent voor Radboud schiep, door „liever eeuwig te willen rijden dan in 't hemelrijk te komen" [4]). Ook Frazer kent verscheidene volksverhalen, waarin iemand het eeuwige leven wenscht, en dan moet ondervinden, dat dit „eeuwige leven" niet hier beneden, maar slechts daar boven is te vinden en te genieten! Eentonig en vruchteloos klagend zwerft zoo'n Faust-natuur rond: „Ik wensch te sterven!" [5])

Karel de Groote, Roland, ja zelfs Frederik de Groote zijn tot „wilde jagers" bevorderd [6]); van den Brunswijker jager Hackelberg teekent een tijdgenoot op, dat hij op

---

tot zéér-modernen deze opvatting nog spreekt bewijze het volgende citaat uit „Volker": „Gott ist mein Selbst, ... seliger Wanderer, ein schöpferischer Revolutionär, und der Herr jeglicher Möglichkeit. Wanderte ich nicht, so erstarrte alles göttliche Kreisen. Und zur Wanderung gehört nicht nur das göttliche Ziel, sondern auch das Fernab-vom-Ziel". (Siderische Geburt. Berl. 1910, p. 154). En schreef Francis Thompson niet eveneens, en heel anders, The Hound of Heaven?

[1]) a. w. p. 206. Heine zou dus intuïtief de verwantschap gevoeld hebben.

[2]) a. w. p. 202.

[3]) a. w. p. 206, 207.

[4]) a. w. p. 209.

[5]) a. w. VII, 1[2] p. 99-100.

[6]) Simrock a. w. p. 199.

zijn doodsbed (nog wel na een zeer Godvruchtig bestaan) vroeg, voor zijn Hemelsch erfdeel tot den jongsten dag te mogen blijven jagen, welke „gottloser, ja teuflischer Wunsch" hij ~ en ook degenen die hem nadien ontmoetten ~ zwaar moest boeten![1]) Ondertusschen is deze „Hackelberend" met zijn „hackel" (mantel) een dubbelganger van Wodan[2]); een dergelijk „historisch feit" zou dus ook zeer wel over een Van der Decken bedacht kunnen zijn[3]). W. Bassett vindt in de etymologie van 't woord „deken" of „dekken" het beste bewijs hunner identiteit; maar als Nederlander moet ik zijn eigen erkentenis: "No cloak appears in the legend and it is not a sea garment" wat bedenkelijker vinden dan hij 't zelf blijkbaar doet; evenals zijn „curiously enough", dat Wodan zich eerst Falkenburg zou laten noemen, om daarna tot „zijn" naam Deken terug te keeren!?[4])

Mocht een mijner lezers dwingender bewijs van Odin-Wodans voortleven in den Vliegenden Hollander wenschen dan deze aanduidingen, dan erken ik dat niet te kunnen geven. Alleen staat wel vast, dat Paulus Diaconus' bewering: „Wodan is de God van alle Germaansche stammen" ook voor de Engelschen op gaat. Hengist en Horsa erkenden onder zijn leiding de zee te zijn overgestoken, en nog een kroniek uit de 10e eeuw noemt de Angelsaksische leiders „afstammelingen van den barbarenkoning Woddan"[5]). Het is dus volstrekt niet a priori

---

[1]) Grimm a. w. no. 171, naar Hans Kirchhof (± 1581) in Wendunmuth IV no. 283.

[2]) Herrmann a. w. p. 232.

[3]) Volledigheidshalve zij nog aangeteekend, dat ook „Vrouw Holda" of Holla (vanwaar de vlier „Hollunder") verblijvend bij rivieren en bronnen, als aanvoerdster der „Wilde Jacht" werd beschouwd. Nog in de 19e eeuw werd „de varende vrouw" in den storm gevreesd, zooals blijkt uit Virginie Loveling's Een dure eed ~ Maar deze kan toch moeilijk met „Hollander" zijn verward?

[4]) a. w. p. 61.

[5]) Hermann a. w. p. 248.

onmogelijk, dat onder 't Engelsche zeevolk het geloof heeft voortgewoekerd over een antichristelijke figuur, die zijn hemelsche kans verspeelde om maar een bezeten en verderfelijke jacht op zee te kunnen voortzetten.

En op een of ander oogenblik zijn de verspreide trekken tot één beeld vereenigd: met het masker van (St.) Bran(daen) voor, den mantel van Wodan om, de Kaapsche natuur en geschiedenis tot achtergrond. Heidendom, weifelend tusschen levensdurf en varensmoeheid, gaf, uit halfgemeend berouw na kerstening, hem zijn vonnis; en nationale naijver op 't allerlaatst zijn naam. Wie weet? [1])

Dat de sage in de 17e eeuw werd gesteld, vindt zijn goeden grond deels in onzen bloei in dien tijd, deels in het besef, dat men toen een bij de sage passende mentaliteit bezat. Trots en angst verdoemden zichzelf in een „persoon", en om diens verdoemd-zijn te verklaren, zocht men weer naar een „feit", dat dus ergens in een eeuw moest worden gefixeerd.

Gelijk het St. Elmsvuur spookachtig verschijnend en verdwijnend, heeft naar mijn gevoel de legende geleefd en haar vorm veranderd, op 't eerste gezicht grillig en onberekenbaar, bij kloeke navorsching wel degelijk aan wetmatigheid gehoorzamend.

Van geen enkel der door mij aangewezen motieven zou ik den voorrang of zelfs maar de deelname aan het

---

[1]) Dr. B. Sijmons merkt op: „Es kann nicht genug betont werden dass der vergleichenden Mythologie und Sagenkunde noch die sichere Methode abgeht, die nach bestimmten Kennzeichen zu entscheiden gelernt hätte, wo bei analogen Erscheinungen Urverwandtschaft, wo litterarische Entlehnung, wo unabhängige Ausbildung gleicher Motive und Formen anzunehmen ist". (Paul's Grundrisz III² p. 618). Overigens geschreven in 1900, vóor het bekend worden der Psychoanalyse.

geworden beeld willen bewijzen: het preciseeren van het vage was mij de bekoring dezer studie.

Zwaarst moet wegen het besef van de spontane scheppingskracht der verbeelding ~ al dan niet bij een zinsbedrog of natuurverschijnsel aanknoopend; daarnaast het in elkaar overvloeien van de scheidingsbegrippen „heidensch" en „gekerstend". De Hanzavaarders waren even robuust en soliede in geloofs- als in hun andere zaken. Hun spreuk ondertusschen "Navigare necesse est, vivere non necesse" had Van der Decken ook wel in den mond kunnen nemen, vóórdat hij zich van de konsekwenties ervan rekenschap gaf! Ook het randschrift om 't portret van Jan Huygen van Linschoten: "Soufrir pour parvenir" getuigt van eenzelfde waardeering der tijdelijke en stoffelijke winst, waarbij de ziel wel verliezen moest . . . . Tenminste, dat verbeelden wij modernen ons gaarne. Maar bij grondige rekenschap wordt wegender, dat deze menschen, die het leven, de vreemde lasten en de eigen zonden, zooveel zwaarder opnamen ~ en lichter droegen ~ dan wij, vanuit de volheid van hun onbewuste de door ons dialectisch ontwikkelde mythe intenser beseften dan wij ooit redeneerend zullen doen. Want als we deze twee spreuken metafysisch transponeeren, krijgt men de hemelsche boventonen van deze aardsche kinkhorens te beluisteren: „Varen, zwoegen, lijden moet de mensch op zee, in dit leven, voor zijn zielswinst ~ en hij doet het blij en hoopvol, stout en vroom door zijn geloof: dat dit leven het eigenlijke leven niet is, dat eeuwig hier leven een vloek zou zijn ~; zijn bestemming bereiken en vervullen doet de mensch slechts in den hemel".

Onze Vondel heeft dit met metalen mond op 't slot van zijn Hymnus uitgesproken:

„Men loopt, men woelt, men draeft met gierige gemoeden,
Men hoopt zich bergen op van tydelycke goeden';
Veel zeên men vast doorkruist; veel hulcken men uitreedt:
Maer 't schip der ziele men heel en al vergeet!
Uw zelven dan ontwordt, uw schatten treedt met voeten,
En met den blinden mol blijft niet in d'aerde wroeten:
Maer koopt een zekre rent, een eeuwigh blyvend pant
In 't nieuw Jeruzalem, der vromen Vaderlant,
Alwaer te vinden is, na al dit pynlyck slaven,
Na al dit aertsch gewoel, een zoete en stille haven" [1])

Zegt iemand: „deze hemel wordt door die aarde behoorlijk verduisterd", dan geef ik dit toe, mits ik mag aanvullen: „maar deze aarde wordt door dien hemel ook behoorlijk verlicht."

Kan men de vroomheid onzer voorvaderen met de onze vergelijken? Zij hadden meer kracht, wij hebben meer kennis; zij waren bijgelooviger, wij zijn ongelooviger — wat is beter?

[1]) vs. 391 vlg.

HOOFDSTUK III.

HIER kon ik eindigen, en de lezer, die voldaan of beu is, moet het zeker doen. Wie wil, ga echter nog dieper mee terug.

De Vliegende Hollander, ontdaan van zijn nationaliteit, gezuiverd van zijn overmoed, bevrijd van zijn doem, verdwijnt in de schaduw van enorme en onvatbare gestalten. Dit duister kan alleen nog maar met de flambouw der symboliek worden aangetast. Dat haar grillige belichting slechts glimpen waarheid zal geven, verheel ik allerminst. Het geldt hier slechts een tasten en een wijzen naar de verstreikende consequenties van het complex; een min-of-meer wetenschappelijk naspel over de groote motieven Zee en Mensch, met hun bindingsmiddel, het Schip.

Voor en na Thales hebben vele denkers het water als oerelement beschouwd; en nog zijn wij niet veel verder gekomen, dan dat de protozoa zich daarin en daaruit ontwikkeld hebben, en dus Pindarus zijn: „Het water is het beste" nog altijd terecht zei.

Michelet, op 't eind van zijn verheven, maar wel erg

fantastisch werk over de zee, verzuimt niet op te merken, dat zoowel menschenlichaam als aardoppervlakte voor vier-vijfden uit water bestaan, en voor hem is de oceaan met zijn eeuwig-golvend en eeuwig-wriemelend leven, het ware beeld der onsterfelijkheid![1])

Men kan hier nu de andere elementen wat misdeeld mee achten, en in ieder geval niet in dit elementaal-geluid vooral de boodschap der Solidariteit vermogen op te vangen als Michelet. Wij moeten hem slaan met de getuigenis van twee landgenooten, de een scherper denker, en de ander dieper dichter dan hij was.

Guyau zegt: „Il n'y a peut-être rien qui offre à l'oeil et à la pensée une représentation plus complète et plus attristante du monde que l'océan. C'est d'abord l'image de la force dans ce qu'elle a de plus farouche et de plus indompté; c'est un déploiement, un luxe de puissance dont rien autre chose ne peut donner l'idée; et cela vit, s'agite, se tourmente éternellement sans but. On dirait parfois que la mer est animée, qu'elle palpite et respire; que c'est un coeur immense dont on voit le soulèvement puissant et tumultueux; mais ce qui en elle désespère, c'est que tout cet effort, toute cette vie ardente est dépensée en pure perte; ce coeur de la terre bat sans espoir; de tout ce heurt, de tout ce trépignement des vagues, il sort un peu d'écume égrenée par le vent.

Je me rappelle qu'un jour, assis sur le sable, je regardais venir vers moi la foule mouvante des vagues: elles arrivaient sans interruption du fond de la mer, mugissantes et blanches; par-dessus celle qui mourait à mes pieds, j'en apercevais une autre, et plus loin derrière celle là, une autre, et plus loin encore, une multitude;

[1]) a. w. p. 399-401.

enfin, aussi loin que ma vue pourait s'étendre, je voyais tout l' horizon se dresser et se mouvoir vers moi: il y avait là un réservoir de forces infini, inépuisable ~ ~ Et jè croyais voir dans cette marée montante l' image de la nature entierè assaillant l'humanité qui veut en vain diriger sa marche, l'endiguer, la dompter". [1])

De teedere, wegkwijnende denker voelde de zee dan nog slechts afstootend door haar souvereine onverschilligheid; Leconte de Lisle echter, die zijn wanhoop over het groeiende Niets in zijn ziel wil ontkomen door het houwen van ijskoude en straffe beelden, verschrikkelijk van impassibele volmaaktheid ~ hij aanschouwt het haaibeest, vadsig en vratig, en roept uit:

"Va, monstre! tu n'es pas autre que nous ne sommes,
Plus hideux, plus féroce, ou plus désespéré.
Console-toi! demain tu mangeras des hommes,
Demain par l' homme aussi tu seras dévoré.
La Faim sacrée est un long meurtre légitime
Des profondeurs de l'ombre aux cieux resplendissants,
Et l'homme et le requin, égorgeur ou victime,
Devant ta face, ô Mort, sont tous deux innocents." [2])

Moeten wij kiezen, dan schijnt zeker Guyau ons het zuivere midden te houden, die tegenover de bevriezende natuur onze warme liefde en hoop durft handhaven, zonder te vervallen, eenerzijds in de wat onnoozelhartelijke natuurvereering van Michelet, anderzijds in de martelend-hartelooze natuurhaat van Leconte de Lisle. Wij zijn natuur, en meer dan natuur: de grens uitwisschen mag men noch uit vereering noch uit haat beproeven ~ het wreekt zich beiden in ziel en werk.

De natuur als symbool bespreek ik hier overigens niet zoozeer als wel de gesymbolizeerde natuur. Wat die

[1]) a. w. p. 182~'3.
[2]) Sacra Fames in de Poèmes Tragiques.

betreft: de moderne zielkunde treft in mythe en droom telkens water aan als symbool van het beschermende vruchtwater. Mozes in zijn biezenkistje door Farao's dochter (oftewel zijn moeder) opgevischt; Wisjnoe als zuigeling op een vijgeblad ronddrijvend in de „melkzee"; Brahma, op den lotos zetelend; Ullr, op 'n schild van boomschors rondzwervend; Beowulf's grootvader Sceaf (= schip) en vader Scyld (= schild) – zij allen komen pas-geboren en juist als pas-geborenen – „nergens vandaan", voor zij hun groote rol gaan vervullen. De psycho-analytisch ongeschoolde vindt natuurlijk aan Jonas in den walvisch of Quetzalcoatl, Viracocha, Wisjnoe, Oannes, en Christus als „visschen", al evenmin „iets bijzonders" als aan 't klein-Duimpje op zijn blad in den Brandaen en Lohengrin op (of achter) zijn zwaan: maar als we nooit „iets bijzonder(s)" vonden kwam de wetenschap niet vooruit [1]). Hoe noemt Wordsworth Newton ook weer? – „a mind for ever Voyaging through strange seas of Thought, alone" [2])

Ook de psychoanalyse, – die als elke vruchtbare hypothese nog weer meer nieuwe vragen stelt dan oude beantwoordt, – leerde bij alle gevoelsstrevingen hun Ambivalentie wel te overwegen. Inderdaad springen aan het gevoel tegenover Moeder-Natuur, die wij thans benaderen, de twee zijden in 't oog.

Aan den eenen kant is zij voor den mensch de verdrukkende en verdelgende Stof. (Het spreekt van zelf, dat ik hier blijf bij haar verschijningsvorm als water).

[1]) Overigens moet erkend – en als verdediging tegen vèrgezochtheid zeker al geciteerd –, dat reeds Grimm Ullr – Skiöld, Brahma en Wisjnoe met elkaar vergeleek. Simrock a. w. p. 432.

[2]) The Prelude, Book III – Kenners weten, wat belangstellenden zij meegedeeld, dat mijn leiders in dezen in de eerste plaats waren Dr. K. Abraham. Traum und Mythus, Lpzg. 1909, en Dr. O. Rank Der Mythus von der Geburt des Helden Lpzg. u. Wien, 1922.

Indra overwint het monster Vrta op 't strand, en uit de zee stijgen tegen den Polynesischen heros Nganaoa evenals tegen de goden Marduk en Thor en den halfgod Beowulf, de monsters Tiamat, Midgardslang en Grendel (moeder en zoon!) op, die zij overwinnen ~ ten koste van hun eigen leven [1]). Ran wordt door Frithjof eens „de hartelooze vrouw" genoemd; de Sirenen leven van verderf. Of we deze verhalen fyzisch of metafyzisch willen zien: de waarheid blijft dezelfde.

Aan den anderen kant is zij de Reddende Almoeder of Maagd: „Imap ukûa", de Eskimosche „moeder der zee", die onze deugdzaamheid met zeehonden beloont; de Chineesche Ma-Chua, die langs de heele kust haar tempels opent; Leukothea, die Odysseus haar reddenden sluier toewerpt; Maria, de „Stella Maris", tot wie onze Roomsche zeelui nog bidden.[2])

Deze twee kanten zijn verder in mythologische figuren niet scherp afgescheiden: Wisjnoe's gemalin Lakshmi, „moeder der wereld", ontstond uit 't karnen der zee, als Aphrodite uit zeeschuim, vanwaar haar bijnaam „jaladhya" („in den oceaan geborene"). Soms ligt zij uit jaloezie met haar echtgenoot overhoop, en wordt in de dualistische filosofie der 12e eeuw n. Chr. de absolute materie. ~ Of het liefdesbeginsel, dat de wereld voortbracht en in stand houdt, geestelijk of zinnelijk wordt opgevat, heilig of begoochelend gevoeld, hangt van allerlei invloeden af, die wij hier niet verder hebben te onderzoeken.

Hoofdzaak is, dat wij door middel van de psychoanalyse hier 't laatste omhulsel van het ingewikkelde en

---

[1]) Ook weer gesecularizeerd door Victor Hugo, als hij Gilliat met den inktvisch laat vechten in Les Travailleurs de la Mer.
[2]) Legenden bij Fl. Bassett p. 76 vlg., 283 vlg. Haar beeld bij de „bénédiction des départs" in Loti's Pêcheur d'Islande I, 2.

verreikende complex voorstellingen, dat wij met den „Vliegenden Hollander" associeerden, kunnen afwikkelen. Jung heeft in zijn Wandlungen und Symbole der Libido er reeds op gewezen, dat de rustelooze Ahasverus evenals Chidr, „de eeuwig jonge", niets anders zijn dan symbolen der zon, die zichzelf aldoor verheft uit en onderdompelt in de zee; en waarin de mensch, wankelend tusschen zijn begeerte in daden voorttestreven of in droomen tot zijn oorsprong terug te keeren, op zijn beurt zichzelf maar al te getrouw weerspiegeld ziet [1]).

Lapidair gesproken is de Vliegende Hollander in dieper zin 't eeuwig symbool van den Zoon-Mensch, door den Vader-God verdoemd wegens zijn opstandigheid, zich met de Moeder-Natuur eeuwig verbindend tot zegen en vloek.

Het „vliegen" is door Freud verklaard uit den wensch tot geslachtelijk handelen in staat te zijn [2]); het schip, op zichzelf reeds een bekend symbool voor het moederlichaam [3]), wordt gecombineerd met de zee, die onze omgeving voor de geboorte voorstelt [4]). Voeg hier nog bij, dat wellicht de homosexueele component in 't karakter van zeelui grooter is dan elders [5]), en het wordt nog duidelijker, waarom deze sage zoo'n leefkracht in haar honderd vormveranderingen, en zoo'n aantrekkingskracht op honderd dichters toonde. [6]) Thans blijkt de oorzaak

---

[1]) Jahrbuch für psycho-analytische und psychopathologische Forschungen IV p. 235 en 253v. Ik kreeg dit eerst in handen, toen mijn studie af was. Jung is zeer belezen en combineert kranig, maar zijn verklaringen zijn mij wel wat exclusief, nog gezwegen van de manier, waarop hij ze meedeelt.

[2]) Traumdeutung[3] Lpzg.-Wien 1911, p. 201 vlg., Dr. J. Stärcke in Jahrbuch V p. 236, en Dr. P. Federn ald. VI, p. 92 vlg.

[3]) Dr. Em. Lorenz in Imago VIII, p. 292, 307.

[4]) Jung t. a. p. 340.

[5]) Dr. Boehm in Int. Ztschr. für ärtzl. Psychoanalyse VI. p. 305, 308.

[6]) Lenau verraadt als zwaarst-belaste het meest.

der vreemde weifeling, of de Vliegende Hollander door God dan wel door den Duivel vervloekt werd; thans blijkt de juistheid der vergelijkingen met Prometheus, door Leconte van den mensch, door Horatius van den zeeman, door Liszt van Wagner's held [1]); met Kaïn en Judas door Victor Hugo; met Lucifer door Russell. En Blüher merkt over Odysseus op: „Die zwanzigjährige Sehnsucht des Helden nach seiner Gattin (lees: Moeder-Imago), geht als Leitmotiv durch all das bunte Gewühl von Ereignissen hindurch, das sonst die Odyssee so reizvoll macht" [2]).

Jung wijst er nog op, hoe in de Veda's de wateren „mâtritamâh", „de moederlijksten" heeten, en meteen 't beeld van 't Onbewuste zijn, waarin geen tijd bestaat, waarheen zoo menigeen bij zijn leven terugverlangt, en waarin hij na zijn dood, na de „Nachtmeerfahrt" naar voorbeeld van de zon, hoopt te herleven. „Der Wunsch ist: jene schwarzen Wasser des Todes möchten Wasser des Lebens sein, der Tod mit seiner kalten Umarmung möchte der Mutterschosz sein, wie das Meer die Sonne zwar verschlingt, aber aus mütterlichem Schosz wieder gebährt" [3]). Echter wordt bij al dit symbolizeeren van den dood wel wat de levende werkelijkheid uit 't oog verloren: onderbewust mag dan de visscher „regressief naar zijn moeder-imago haken" en angst voor 't leven koesteren ~ bewust moet hij visschen visschen [4]) en is het menschenslag, dat van 't kranigste aanpakken weet! [5])

---

[1]) Zie nog in 't bijzonder: Dr. M. Graf Richard Wagner im Fliegenden Holländer, Lpzg. 1911.

[2]) Imago III p. 481. Dat hij tevens zonneheros is, toonde aan Dr. van Leeuwen a. w. p. 59.

[3]) t. a. p. 263 en 362 noot 2.

[4]) Silberer ironizeert geestig: de psychoanalytische monomaan zal die houden voor „gar nichts weiter als blosze Penis - und Spermatozoen ~ Symbole!" Jahrbuch IV p. 802.

[5]) Als tegenwicht voor teveel analyse frissche men zich op bij

Men kan moeilijk van mij verwachten, dat ik hier puntsgewijze verantwoord, wat een schare geleerden op 't oogenblik nog aan 't beantwoorden is; ik wil echter nog een paar mythen aanhalen, die 't gezegde interessant aanvullen en zonder psycho-analyse ook nonsens lijken.

De Indische vuurgod Agni heet ook wel „het Kind der Wateren" („apam napat"), in de Veda's dikwijls bijgenaamd „het Snelvarende". Hier en daar heet hij ook, als vonk der vuur-wrijfhouten, de spruit van 't oerpaar Poeroeravas en Oervasi. Deze laatste is een „apsaras" („waterveranderaarster"?), een stroomnimf; met zijn vader leeft Agni echter in onmin [1]). ~ Hier vindt men dus de hoofdtrekken der mythe terug bij een volk, dat den oceaan nauwelijks kende, laat staan bevoer: wat is dat voor visch, die buiten 't water leeft?

De Babylonische oermensch Adapa verheugt zich in de gunst van den watergod, Ea, zelf zoon der waterdiepte en van den God der wijsheid, die Apsû, den teler der Goden, overweldigt, en het orkaanmonster Tiamat door zijn zonnezoon Marduk laat dooden [2]). Adapa is wel door Ea van macht en wijsheid, doch niet met 't eeuwige leven voorzien. Eens vaart hij 's nachts rond om visch te vangen. De Zuidenwind gooit zijn schip om, en uit wraak breekt hij dezen de vleugels. De hemelgod vordert rekenschap en zegt eerst: „Geen genade!", maar tenslotte matigt hij zijn toorn en wordt Adapa zelfs onsterfelijk. [3])

Koolemans Beynen of Brusse, en stelle zich Toorop's apostelkoppen voor oogen!

[1]) H. Oldenberg (Die Religion des Veda Stuttg. u. Berl. 1917 p. 101, 117 vlg., 125, 255) kan niet verklaren, hoe een waterdaemon ooit met Agni versmelten kon, tenzij langs de gezochte en rationalistische schakeling: water ~ wolk ~ bliksem ~ vuur, terwijl het verband natuurlijk „binnendoor" intuïtief loopt!

[2]) Jung a. w. p. 297 v.

[3]) Dr. Alfr. Jeremias Hölle und Paradies bei den Babyloniern, Lpzg. 1903, p. 40.

Ook in 't Gilgames-epos speelt Ea deze menschlievende rol ten opzichte van Utnapishtim [1]), dien hij zijn ark laat bouwen, en bij Enlil (voor Bel) de onsterfelijkheid weet te bezorgen. Jammer genoeg breekt het fragment van 't verhaal over Gilgames' tocht over 't „water des doods" naar zijn voorvader, heen en weer gebracht door diens onsterfelijken en . . . verbannen veerman, te vroeg af om hier verder iets over te zeggen.

Ondertusschen, ik wil hier wel staan als de eerste Hollandsche beoefenaar der „geesteswetenschappen" die de psycho-analyse toepast; maar wil allerminst pozeeren als aanhanger van de cynische wereldbeschouwing, die men bij zooveel psycho-analysten overigens meer vermoeden dan bewijzen kan, gezien hun rudimentaire uitlatingen. [2])

Tegenover grove heerschappen, die zoo precies weten hoe men zich tot Heilige „sublimeert", wil ik met nadruk verklaren, dat ik als kern der sage ~ na dit laatste omhulsel ~ transcendentaal hier vind verbeeld de ziel in haar worsteling, om uit 't Rijk van Aanleg in 't Rijk van Bestemming te komen: met den dood in 't hart over haar verzet tegen den Geest, over haar eeuwige gebondenheid aan de Natuur, die haar wedergeboorte belet ~ alléén ten prooi aan den nacht van haar inzicht en den storm harer hartstochten. Zooals J. C. Bloem schoon en kernachtig dicht:

> „Wij voelen, dat wij anders kunnen niet dan zwerven,
> En zwerven is verlangen en verlangen derven." [3])

Maar zeker ~ in de werkelijkheid vinden wij niet de

---

[1]) Deze naam schijnt „lang is de adem (of dag) des Levens" te beteekenen. Hastings Encycl. of Religions and Ethics. Edinb. 1909. II p. 314.

[2]) In Groddeck is al de (vrijwillige?) parodist der medici opgestaan: maar ik vrees, dat hij „verdrongen" wordt.

[3]) In Het Verlangen Amst. 1921 p. 8. Verg. Boutens' gedichten „Afvaart" en „Rustige Vaart" in Stemmen.

scheidingen van het bewustzijn, en met sentimenteele protesten worden wij diezelfde werkelijkheid nooit de baas: de zeeman op zee bléef 'n dualistisch voeler, ook toen de Heidengod opstandeling tegen den Christengod werd: hij vereenzelvigde zich met zijn ouden vereerdé in 't zondebesef van een „zoon" in velerlei zin, aldoor de zee dankend en hatend, aldoor in dubbelstrijd met eigen ziel en vreemde vijanden, door zijn God beproefd en gezegend.

\+ + +

De gangbare, uitsluitend pessimistische opvatting der sage kan na het bovenstaande natuurlijk niet meer worden gehandhaafd, of moet in ieder geval optimistisch worden aangevuld.

De eerwaarde heer F. Smeer Jr. moralizeerde, dat wij zonder God op „den oceaan des levens" niet voortkunnen, en de op goud begeerige ziel „schipbreuk moet lijden" [1]). Ik belijd dit ~ zeer figuurlijk ~ eveneens, maar moet toch opmerken, dat de Vliegende Hollander niet alleen als Lucifer mag beschouwd worden; niet slecht ís, omdat het Christendom hem slecht nóemt! Behalve verdelger bleek hij ouder doodenbezorger. Tegen den Duivel te keer gaan, geldt voor braaf; maar tegen den Dood wordt het bepaald dom.

Dan heeft Karl Joël, overigens een zeer fijnzinnig denker, Schopenhauer's Hollandsche afkomst genomen als uitgangspunt voor een peroratie over zeeziekte en wereldsmart. Hij wijst er op, hoe Schopenhauer in Danzig geboren werd en in Venetië liefde vond, en de andere groote pessimisten Bahnsen, Leopardi en Chateaubriand ook aan zee geboren en getogen waren. 't Engelsche „spleen" en de „Weltekel" van den zeezieke, 't toornige

[1]) a. art. p. 144.

„Quos ego!" van den zeegod en de melancholie der zee, vindt hij allemaal samen in Schopenhauer's temperament terug. En hij gaat voort:

„Wie an den Bächen Babylons die Weinenden sitzen, so blickt der Groll des Achill und des Odysseus Sehnsucht hinaus auf das Meer, das Unfruchtbare. Über den Acheron und den grausen Styx führt der düsterblickende Fährmann die Schatten ins Totenreich. Wie erschauernd fährt der Wind durch die Pappeln beim Schloss am Meer! Frohlockend springen die Satyrn auf den Bergen, drunten aber rufen die Schiffer sich's zu: „der grosse Pan ist tot!", und von den griechischen Inseln schallt die Elegie. Doch rauher mit finsterem, räuberischem Wikingentrotz durchschneidet der Sohn des Nordmeers die graue See, und wer tiefer blickt in die sturmgepeitschte Seele Schopenhauers, der sieht es nahen, das schwarze Gespensterschiff, der sieht in seiner Lehre lebendig geworden den Urgedanken des fliegenden Holländers, der zur Strafe für übermenschliches Verlangen ewig ruhelos auf den Fluten treibt, Erlösung sehnend im Tode.

Der unendlich verlangende Weltwille Schopenhauers gleicht dem uferlosen, ewig bewegten Meer. Beständig wie Ebbe und Flut, sagt er, bewegen die Motive den Willen, und das Glück dieser Welt vergleicht er dem Schiffer im tobenden Meer. Die Individuen sind nur die kämpfenden Wellen des groszen Willensozeans, zum Leben empordrängend und jäh abstürzend. Bisweilen aber glätten sich die Wellenkämme, die trotzigen Individualwillen verschwinden, und die See leuchtet als klarer Himmelsspiegel, — das ist die Stunde, in der Schopenhauer die Welt mit dem Künstlerauge der Mutter schaut." [1])

[1]) Slot van Die Sphinx des Pessimismus in Philosophenwege Berl. 1901 p. 226-'7.

Fraaier en korter dan ik het zou kunnen, is hier de duistere kant van het complex afgeschilderd. Maar voor den psycho-analytischen Oedipus heeft zich de „Sphinx van het Pessimisme" gewonnen moeten geven, en zich in haar eigen afgrond gestort. Of beter: zij heeft haar dierlijk omhulsel afgeworpen, en de bevrijde Psyche jubelt het licht tegemoet.

De geweldige en beklagenswaardige mensch Schopenhauer moge vanuit de hel zijner hartstochtelijkheid den Dood aangeroepen hebben, zijn adept Wagner was op den weg der verlossing al verder, en vond in Venetië waardiger liefde. Het „Künstlerauge" van Schopenhauers moeder is wel de minst gelukkige trouvaille van Joël, en dieper nog dan kunstenaar en denker blikt in de diepten van den oceaan de mysticus; niet alleen helder, maar ook liefdevol.

Dan moeten wij het pessimisme, dat overal tenslotte zinneloosheid ziet, niet anders dan zelf zinneloos noemen, en het van zijn dwaling trachten terug te brengen. Wat zou de zee zijn, zónder haar eb en vloed, zónder haar fiere golfkammen? Het domme sprookje van een „leverzee" verwerpen wij in 't vreugdig besef eener rijke schepping, waarin wij zonder trots maar ook zonder angst, Gods werk hebben te verrichten.

Van de zee gaan wij naar den mensch, van de natuur naar ons instrument.

Het schip, eerst een broze boomstam, thans een stalen stoomreus, maar altijd project van onze hersenen, wordt als reddende Ark ook weer een symbool, ~ een materieel, abstract en spiritueel drieëenig symbool, ~ voor menschenlichaam, menschheidsverblijf en menschenzielstuig.

Over het eerste spraken wij genoeg; vermelden alleen nog als teekenend, dat een modern „expressionist"

in zijn beeldspraak op 't zelfde komt; Wies Moens dicht over Vrouwen zijn Heiligen:

> Hoog schip van hoop
> wiegen zij, veilige ark,
> in een nimbus van klaar welgevallen." [1])

H. P. Blavatsky, een occultiste die aan niet-adepten de keus tusschen absoluut-gelooven en absoluut-verwerpen niet makkelijk maakt, schreef verder terecht: "The Ark, in which are preserved the germs of all living things necessary to repeople the earth, represents the survival of life, and the supremacy of spirit over matter, through the conflict of the opposing powers of nature." [2]) Haar gewaagde speculaties zal ik niet overnemen, maar de richting ervan is m. i. toch zuiver. Zonder te willen beweren, dat de zondvloedverhalen niet óók werkelijke overstroomingen betreffen, acht ik de overeenstemming van zoovele volkeren toch slechts te verklaren uit de psychische waardeering van een overal-aanwezig fyziek feit niet om, maar aan ons.

De Babylonische oerkoning Xisuthros (= Hasîs-atra, de zeer verstandige) is het prototype van den ons zoo bekenden Noach [3]). Terwijl de God Bel echter eerst vertoornd is, dat er nog één ontsnapte, maar Xisuthros tenslotte onsterfelijk wordt [4]); trekt de Joodsche Jahwe alle eer aan zich en houdt het menschje op slaafschen afstand [5]).

Bij de Indiërs heeft men de figuren van Narayana (den eenigen mensch, of den Schepper Brahma, die de

[1]) Verzen, Antw.-Amst. 1921, p. 64.
[2]) Isis Unveiled [5] II p. 444.
[3]) Volgens de meeste onderzoekers staat dit woord met Sanskr. nâvaka, Lat. nauta = schipper in verband.
[4]) Eerste versie bij Berosus; tweede in Gilgames-epos.
[5]) Gezegd in volstrekte tegenstelling met het oordeel b.v. van Dr. N. D. van Leeuwen. Het Bijbelsch-Akkadisch-Sumerisch Zondvloedverhaal. Amst. 1920. p. 392.

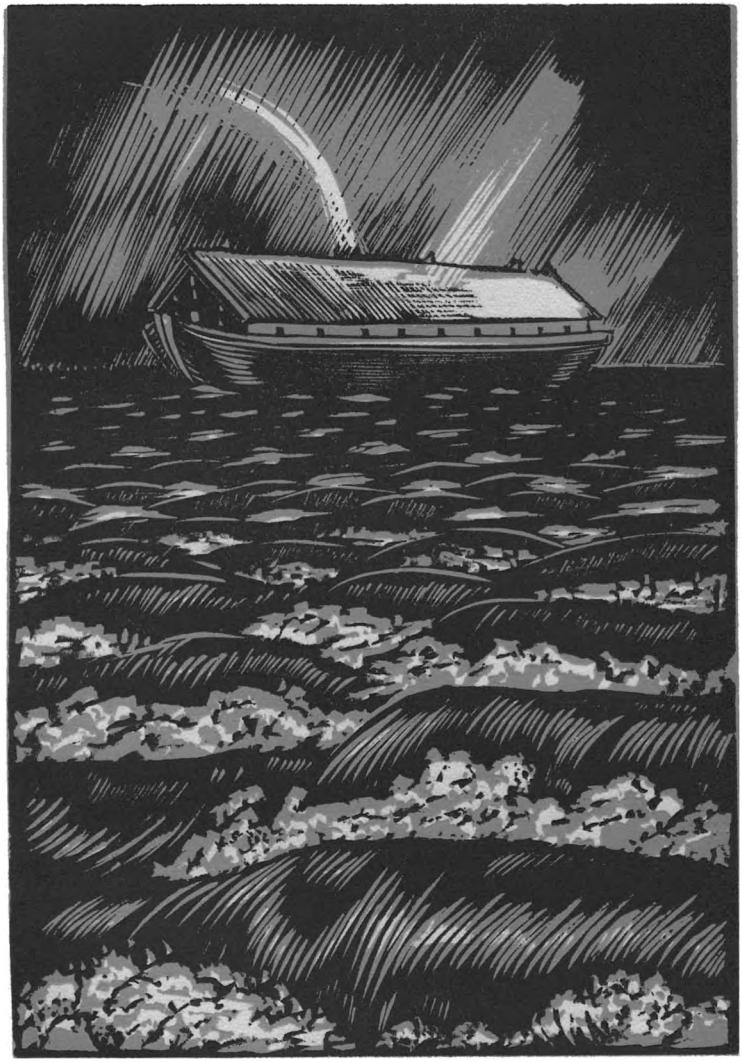

De Ark.

„wateren" als „plaats van beweging" bezigde), en van den oervader Vaivaswata, een der Manoe's (van wortel „man" = denken) en zoon van den Zonnegod. Deze wordt door een visch (= Brahma) voor den zondvloed gewaarschuwd, redt zich in een schip en bevolkt de aarde weer [1]). Bij de Grieken is Prometheus' zoon Deucalion de arkevaarder, tot bij de Indianen bekend.

In de Keltische mythologie ontsnapt evenzoo het paar Dwywan en Dwzvach met dierenparen in een boot zonder zeilen. Deze boot heet „Caer", d. w. z. „insluiting", „eiland", en de Druïdentempels op eilanden stelden dus feitelijk dit „wereldschip" voor [2]).

Winckler en anderen hebben nu het verhaal over de zondvloedsark als zonnemythe opgevat, en inderdaad vindt men bij vele volkeren sporen eener voorstelling, die zon, maan, aarde en sterren, als schepen in de luchtzee doet rondvaren [3]). De ark dus aarde èn zon.

Dat nu in China en Indië alle daken den vorm van een omgekeerd schip kregen, omdat men meende, dat een schip de zon over de luchtzee bracht, en in 't W. kenterde, schijnt mij wat té-ver doorgeredeneerd! [4]) Maar zekerder is, dat Balder's „Hringhorni" ook de zon op „zijn brandende reis" voorstelde, in den Westeroceaan bij zijn dood verzinkend [5]); Odin's gemalin Freyja

---

[1]) Satapatha Brahmana. Cf. Dowson, Class. Dict. of Hindu Mythology, i. v.

[2]) Nork a. w. p. 656 vlg. Volgens H. P. B. Isis [6] I p. 593 vindt men in de Popol Vuh, 't Heilige boek van Guatemala, een verwant verhaal over den vader der Thlinkithians; maar dit heb ik niet kunnen vinden.

[3]) Henne-am-Rhyn, a. w. p. 602.

[4]) Dit beweert E. Fuhrmann, China, Hagen a. W. 1921, p. 31. Aan Augusta de Wit dringt zich, bij 't zien der Bataksche huizen, spontaan de vergelijking met schepen op (Natuur en menschen in Indië, Amst. 1914 p. 286).

[5]) W. Basset p. 31; Freyr's schip „Skidbladnir" wordt door Mogk a. w. p. 335 als wolk verklaard.

heeft mogelijk haar schip „Sökvabekr" („zinkzetel?") [1]) Over „Naglfar" bestaat ook een etymologie, die de nagels als „hemelspijkers" verklaart. Dat Plato den krans hemellichten vergelijkt bij „de touwgordels van oorlogsschepen" [2]) moge slechts een poëtische vergelijking zijn, — dat het schip „Argo" („wit, het lichtende"?) pas aan den hemel zou zijn gezet nà den tocht der Argonauten, schijnt mij weer minder onwrikbaar. In Charon ziet een enkele geleerde geen ander dan Helios, die 's nachts van West naar Oost terugvaart [3]); Charon zou dan de afkorting zijn van Charopos, „de hel blikkende". Hoe levend nog tegenwoordig de dichter deze metafoor kan maken, bewezen de aangehaalde gedichten van Séb. Ch. Leconte, uit wiens Les ténèbres suprêmes nog deze prachtige roep van hemelhooge ongerustheid:

"Sur quelles mers, sous quels caps de l'infini sombre,
La flotte des soleils, aux pavois bardés d'or,
Eteindra-t-elle enfin ses feux, sanglants encore
Des suprêmes combats livrés aux Dieux de l'ombre?" [4])

Tamelijk volledig zijn wij ingelicht over de Egyptische beschouwing van den hemel als een water, waardoor de zon glijdt, die slechts in een boot voor uitblussching bewaard kan blijven [5]). Of eigenlijk heeft de zonnegod Ra twee booten, „matet" en „sektet", de een voor zonsopgang tot den middag, de ander van den middag tot zonsondergang. Later ging men gelooven, dat hij 's nachts door Tuat, de onderwereld voer. In Osiris' doodenrijk neemt Ra dan den naam Af (= (dood)lichaam) aan (vandaar Afu-Ra), en zelf eeuwig, verschaft hij

[1]) Grimnismal 7.
[2]) Politeia X, 616c.
[3]) San Rocco bij Gruppe a. w. p. 405[4].
[4]) a. w. p. 174.
[5]) E. A. Wallis Budge, The Egyptian Heaven and Hell, Lond. 1905, III, p. 94.

zijn schip den naam „Boot van de Millioen Jaren", een bemanning van goden en een godin, terwijl het verder van zelf beweegt en lichtgevend is [1]). In het Doodenboek zegt de stuurman: „Ik ben de loods van de heilige kiel, ik ben de stuurman, die zich in het schip van Ra geen rust gunt". Om de gelijkenis met de schepen tusschen IJsland, Kaap en Maladieven nòg frappanter te maken, zij vermeld, dat behoorlijk volbrachte ritus de zielen der rechtvaardigen passage aan boord van dit eeuwigkoersende vaartuig waarborgt, al is dit geloof als zoodanig tot de gemeente van Amen-Ra beperkt gebleven [2]), gezwegen dan van Bretagne. Ja, Ra's schip vaart al dwars door het „Schip der Aarde" bij tijden, zoodat Marryat zelfs hierin niet origineel blijkt! [3])

Elders zal het niet anders zijn. Wanneer in 't Mahabharata wordt verteld, dat de zeven Rishi's (wijzen) op Vaivaswata's ark meedreven, denken wij aan 't Zevengesternte of den Grooten Beer, die bij ons nog in de 15e eeuw „Woenswagen" of „Hackelbergs Gespann" heette. Of de schepen, die bij de feesten voor Isis, Pallas Athene, en Germaansche godinnen (Hel, Jörd, Frigg, Freyja, Hilde, Holle, Nerthus) over land werden gereden, en nog thans bij het „carnaval" een ontheiligd bestaan rekken, nu eigenlijk het lichaam der Godin, of dat der Aarde voorstelden, kan moeilijk een strijdvraag zijn — want wie zou nog hier tusschen willen kiezen, die even „primitief" denkt? [4])

\+ + +

Nu doen wij den derden stap en schakelen hieraan

[1]) a. w. I p. 3-7 en III 105-'6. [2]) a. w. III p. 20. [3]) a. w. II p. 105. Nog sterker: soms wordt „de schrijver" er uit geworpen! Cf. J. A. Hammerton. Wonders of the Past p. 344.

[4]) Cf. 't artikel Ships and Boats in J. Hasting's a. w. XI, Edinb. 1920.

nog weer de vraag vast: in hoeverre is het makrokosmische gebeuren als symbool van het mikrokosmische opgevat?

Dat Ra zijn mysteriën had, evengoed als Osiris, staat vast – maar waarin ze bestonden – wij weten het niet.[1]) Aan het bloote vermoeden, dat de zielenboot bij den eerste wel een grooter rol gespeeld zal hebben dan bij den ander, hebben wij verder niets. De Grieksche mysteriën van Samothrace, waar den Kabiren gunstige vaart werd afgebeden, kennen wij al even weinig. Misschien stamde hun ritus reeds van Pelasgen of Phoeniciërs; heel misschien speelde Leukothea er een rol bij; héél, héél misschien werden Odysseus en Jason er vóór hun tochten ingewijd.[2]) Maar of hier de heilbegeerige een bange vaart over de duistere golven zijner eigen ziel moest ondernemen, – het blijft een open vraag.

Wat de Keltische Ieren betreft is zij beantwoord. Uit de vereering der goddelijke verschijnselen zouden deze een terugwerkend ceremoniëel geschapen hebben tot eigen zielsreiniging. Hun cultus, waarin 't water zoo'n groote rol speelde, heeft een tijd lang grooten invloed uitgeoefend, en biedt twee belangrijke mythen voor onze studie aan.

De God Hu, die een eind maakte aan den zondvloed en ook als bijnaam voert „Heer der Zee", is na zijn dood onderwereldsgod. Hij heet een streng rechter, maar op zijn naam staat ook „de ark met koren beladen", (de aarde, zwanger van graanzaad) die hij elken winter bewaart. In 't voorjaar nu werd deze redding van „het Tijdschip, varend langs den Dierenriem", door de Druïden gevierd.

Daarnaast staat het verhaal over Taliesin. Ceridwen

---

[1]) Hastings a. w. IX p. 77.
[2]) Pauly's Realencyclopädie enz. XX (1919) kol. 1423v, spec. 1435.

tracht haar leelijken zoon Avagddu in een ketel te koken. Wanneer Gwyon dit verhindert, vervolgt zij hem, maar wordt met toovenarij door hem bevrucht en baart een kind, dat 29 April in een boot in zee wordt afgestooten. Twee dagen later wordt het gevonden, en Taliesin, „stralend voorhoofd" genoemd. Voor koning Gwyddno gebracht, en gevraagd wie hij is, antwoordt hij: „Ik was eerst Gwyon. Ik was in de hoogere wereld, toen Lucifer in de diepte viel. Ik droeg voor Alexander een banier, ik woonde de kruisiging bij, ik was in de ark met Noach. ~ Ik was een leeraar der gansche wereld en blijf tot den jongsten dag op 't aangezicht der aarde".

Nork legt deze geschiedenis uit als die van den Ingewijde [1]). Evenals Hu „begraven" werd en „opstond" met zijn vruchtbare ark, zou hier de ketel zijn het zinnebeeld der beproeving, van het „sterven", vóór de Geest de Stof voor goed overwinnen kon [2]).

Het „doodsschip" ware zoo in éénen symbool voor 1e 't moederlichaam, dat den ondergang van 't geslacht verhindert, 2e de aarde, die 't zaad voor den winter behoedt, 3e het graf, waaruit zielsverhuizing den mensch redt, ~ wat hij tijdens zijn leven dan door een kunstmatig, innerlijk afsterven anticipeert en symbolizeert. ~ De psycho-analyse, al ontwart zij dan het Oedipuscomplex in dit verhaal, en al bezigt zij termen van „introversie" en derg., vindt geen betere methode van genezing [3]). Lang na 't verdwijnen der „Keltische mysteriën" door 't Christendom, schreef de ritus bij Britsche Vrijmetselaars

[1]) a. w. p. 662 vlg. De moderne geleerden willen van deze z.g. „Druidic legend" echter niets meer weten (Hastings a. w. V p 85.)

[2]) Alfr. Nutt The Celtic Doctrine of Re-birth.: Lond. 1897, p. 84v, maakt ervan, dat de ketel voor hem een jaar kookt in plaats van hij erin! Dat de „vervolgende" Godin zwanger wordt schijnt hem ook niets te verwonderen.

[3]) H. Silberer, Probleme der Mystik und ihrer Symbolik, Wien-Lpzg. 1914 p. 195 vlg.

voor, dat de noviet de Rivier des Doods in de boot van Garanhir, den ouden Charon, passeerde, en zoo dus „stierf" vóór hij „'t eeuwig leven" deelachtig werd [1]).

En tenslotte kan de Ark dan nog staan, met vermenging der drie symbolische elementen, voor „het Gods Huis der Zielen" in zijn levenwekkende, beschermende en vereerende beteekenis.

Welk een rol in de Roomsche symboliek het „Schip van Petrus" speelt is bekend [2]). In de literatuur zijn vanaf Ambrosius en Augustinus telkens toespelingen op dezen tweeden, grooteren, geestelijken Noach te vinden. Dante vermeldt hem [3]). Zoo noemt Vondel de „oorspronkelijke" ark:

„Een voorbeelt van de Kerk, waerin gij uw vertrouden
Als in een vryburgh, door het water zult behouden", [4])

en roept Veuillot over zijn eersten Paus uit:

„Il est le batelier de l'arche nouvelle, de l'arche où seront sauvés non plus quelques hommes, mais tous les hommes". [5])

Bedoeld of nawerkend blijkt ditzelfde gevoel ook in de gewoonte, het gewelf boven de „navis", het „schip" van het kerkgebouw, te bestarren, zoodat de geloovigen zich als „de rondvarenden op de wereldzee" zullen gevoelen. [6])

---

[1]) Zulks beweert tenminste Mrs. H. Pott. Francis Bacon and his secret Society [2] Lond. 1911, p. 253.

[2]) Fraaie afbeeldingen der „Navicella": Giotto's mozaiek in den St. Pieter (1298) afb. bij H. Thode Giotto. Lpzg. 1910 p. 46 en op 't gewelf der z.g. „Spaansche kapel" te Florence. (afb. Van onzen tijd XII p. 358).

[3]) Purgatorio C XXXII vs 129.

[4]) Noah vs 1579-'80.

[5]) a. w. I p. 211.

[6]) M. C. Nieuwbarn O. P. Het Roomsche Kerkgebouw Nijm. 1908 p. 35, 53. Hier zou nog aan vast te knoopen zijn een parallel over het „Schip van Staat", vanaf Plato en Cicero, maar ik dwaal al genoeg. Een enkele eigenschap mag ik toch wel met mijn heros eponumos gemeen hebben!

Is het geen treffend bewijs voor de onfeilbaarheid van wat wij 't „onbewuste" betitelen, ~ want bij „bewust" oververtellen waren na duizend jaar de betrouwbaarheid hopeloos zoek! ~ dat in de verhalen over den Vliegenden Hollander zelfs de datum van zijn uitvaart nog overeenstemt met dien van Taliesin? ~ Natuurlijk, de heiligheid van 't zelfde Paaschfeest, dat hij schond, was hem allang te machtig ~ al vatten wij dit te laat!

Als Ptolemaeus meldt, dat de Z.O. punt van Ierland „'t heilig voorgebergte" heet, dan willen wij uitroepen: „ziedáár de eigenlijke Kaap!", evenals een gesluierde zinrijkheid ons verrast in de woorden, waarmee Walt Whitman zijn Messias aankondigt:

"Finally shall come the poet worthy that name,
The true son of God shall come singing his songs, ~ ~
He shall double the cape of Good Hope to some purpose" [1])

\+ + +

Het water, de zee heeft den mensch altijd wonderbaarlijk aangedaan. In en van de elementen leven wij, doch vuur en water kunnen wij maar ten deele aan ons onderwerpen. In een vulkaan kunnen wij niet afdalen, maar op de zee kunnen wij ons tenminste handhaven. Zij is een tweede aarde voor ons, en toch nooit te vertrouwen: dubbele reden om haar te vereeren. Zoo wordt de zeeman een wonderlijk mensch, tegelijkertijd dapperder en laffer dan een landrot. En in vreemde zielen ontstaan vreemde gevoelens. Th. Watts-Dunton zegt: "Those who in childhood have had solitary communings with the sea know the sea's prophecy. They know that there is a deeper sympathy between the sea and the soul of man than other people dream of. They know that the water seems nearer akin than the land

[1]) Passage to India, 5.

to the spiritual world inasmuch as it is one and indivisible, and has motion, and answers to the mysterious call of the winds, and is the writing tablet of the moon and stars." [1])

De menschheid heeft groote profeten altijd voorgesteld als gedienden gedragen door dit geheimzinnige, bandeloos-gebonden element. Boeddha was als Boddhisattwa ook eens schipper onder den bijnaam „Soeparaga" („de goede veerman"). In de 14e der kanonieke Jâtaka's der N. Boeddhisten, zeker een oud volksverhaal dat later van godsdienstige strekking werd voorzien, en niet lang na 't begin onzer jaartelling bewerkt, wordt verhaald hoe hij handelaars overzet, ~ storm breekt los, vischmenschen duiken op en onder, wonderzeeën worden doorkliefd, eindelijk gaapt aan 't eind der wereld de vreeselijke „Paardemuil" ~ maar „het Groote Wezen" redt hen van alles [2]).

De Indische geest heeft de symbolische grootheid van dit motief diep beseft, en ook zonder afhankelijkheid van een middelaar, in wijsgeerige onafhankelijkheid gebezigd: „Ook wanneer gij een grooter zondaar zijt dan alle anderen, Kunt gij toch met het Schip van het Inzicht over de zee der Schuld varen". [3])

Ons is uit het N. T. vertrouwd het beeld van Jezus, de golven kalmeerend [4]). En nog indrukwekkender, schrijdend over het water [5]). Eerst roepen de apostelen vol angst „Een spooksel!" maar dan onderscheiden zij, dat het de

[1]) Aylwin, or the Renascence of Wonder, Lond. 1898, p. 1.
[2]) Naar dr. J. Huizinga's vertaling in De Kroniek 28 Mei 1899.
[3]) Bhagavad-Gita IV, 36.
[4]) Marc. 4 : 35-41, Luc. 8 : 22-25, Matth. 8 : 23-27. Schoon verlucht o. m. door Toorop „Vreest niet, gij kleingeloovigen" (1912) reprod. „Elzeviers Maandschrift", deel XLV, p. 111.
[5]) Matth. 14 : 22-34. Lucianus (Philopseudes 13) bericht het van een vreemden toovenaar. Reitzenstein a. w. p. 125 meent hier een heidensch verhaal overtroefd te zien. (In de Jâtaka's vindt men er een parallel van).

Meester is. Petrus beproeft het wonder na te doen, en kan dat ... zoolang hij nederig gelooft dat hij het door God doet; door angst, die keerzijde van den trots op zichzelf, gaat hij als lood naar beneden.

Passen wij dit toe op den Vliegenden Hollander. Ook hij werd als spooksel uitgekreten, maar nu wij er lang genoeg een onderzoekenden kring om heen beschreven, ontdekten wij achter de duistere, de lichtende keerzijde. Zoolang wij met benepen filologie de sage hanteeren, ademt zij slechts raadsels en droefgeestigheid; zoodra wij echter onzen geest laten verlichten door de geanalyseerde intuïtie, straalt er zin en levenskracht uit door. Objectief-inductief bereikt de geleerde stap voor stap niets anders dan de dichter subjectief-deductief met één greep nam; bij het vooruitgaande beschouwen van een eeuw letterkunst vonden wij een zelfde ontwikkeling van feit tot symbool, van vervloeking tot verzoening, als wij steeds verder teruggaande in de geschiedenis tot stand mochten brengen [1]). En ten derden male steeds dieper onzen geest binnengaande beseften wij, dat de honderd-gestaltige sage telkens, bij toevallige fyzische aanleidingen, slechts vormen leende aan de onveranderlijke mythe, onze voortdurende psychische schepping. Gelijk de kleinste beek tenslotte den oceaan bereikt, leidt de kleinste wetenschappelijke studie tenslotte tot het Geheim, dat kunst en wetenschap samen sprakeloos aanbidden.

\+ + +

[1]) Het is een voorbijzien van het eeuwig element in alles, wanneer Dr. G. Busken Huet in zijn studie over A. van Gennep's La formation des Légendes formuleert: „Een legende is als een organisme, dat groeit en zich ontwikkelt, en welks leven ophoudt als het veranderd milieu voor zijn bestaan bepaald ongunstig wordt". (Gids 1910, IV p. 127). Het is maar de kunst, een sprongvariatie ... teweegtebrengen! Maar de pozitivistische generatie kende hoogstens De Vries, en niet Kierkegaard.

Omdat ik nu een Hollander ben, die voor Hollanders schrijft over den „Hollander", moet er een flinke moraal aan het slot dezer legendarische geschiedenis. Wat is als aandrift, als onderstelling, als uitkomst ervan aan te merken?

Het probleem van dit werk als van elke ziel is de verhouding tot God. De Vliegende Hollander is een der vele gestalten, waarin de menschengeest zichzelf verpersoonlijkte: niet vervreemd van God in slechtheid of wanbegrip, niet vereenigd met God in genade (of slavernij, maar dat hoort eigenlijk bij de vervreemding) ~ maar in opstandigheid tegen God, dat wil zeggen verdwaald van een weg, dien men wel kent maar niet wil. De dwaling waar wij dus allen eens in waren, en streng gesproken, nooit uit komen ~ degenen, die haar verlaten hebben, zullen de eersten (dikwijls helaas de eenigen) zijn, het te erkennen.

Wij bevonden den Vliegenden Hollander bij uitstek door Romantische geesten geliefd. Daar zijn goede redenen voor genoemd en gebleken, maar de diepste is toch, dat de Romantiek met haar gevoel de konsekwenties te verwerken kreeg van de scheiding met den orthodoxen God, door de Verlichting met haar verstand lichtzinnig en schijnheilig voltrokken.

Het is de groote fout van Pierre Lasserre, met al zijn scherper en treffender kritiek op den „Homme Fatal" uit 1840 dan die van Nietzsche op Wagner's held, dat hij het tragische van deze onware figuur niet ziet, laat staan van den mensch daar achter [1]).

[1]) Le Romantisme Français. Par. 1916. p. 199-200. Een boek, weer typeerend voor rationalisme, dat door zijn negatie's alleen maar het Negatieve vindt. ~ De Duitsche en Engelsche Verlichting en Romantiek, met een kerkhervorming achter den rug, hebben overigens veel minder de zuivere lijn uit 't oog verloren.

Wij staan hier voor het Individualisme in zijn krampen van Hoogmoed en Wanhoop, zich openbarend, zoodra het zijn rechten tegenover de oude, overleefde omgeving heeft uitgevierd, en weigerde, op zijn beurt nu de plichten ten opzichte van een nieuwen bouw te aanvaarden. De voeling met God gaat verloren, en de schoonste krachten worden in zelfstrijd verspild. Hoe oud is deze ervaring!

Reeds de Grieken kenden de Hybris, de verdwaasde neiging van den mensch te meenen dat hij alles uit zichzelf kon, tot hij den grens zijner macht overschreed, en door het noodlot werd vermorzeld.

Het Christendom maakte dit gevoel voor maat mateloos: Augustinus trachtte de eerste helft van zijn leven te boeten door de Superbia tot wortel aller zonden te maken, waar Thomas van Aquino en Dante hem in volgden [1]).

Deze ondeugd is eigenlijk 't op de spits gedreven imperialisme van onzen persoon in zijn struggle for life ~ hoe kunnen wij van haar verlost worden? Bij den Griek door bescheidenheid; bij den Christen door deemoed. Dat wil zeggen: het kwaad inzien, is een; het erkennen, twee; het bestrijden, drie; het overwinnen, zoolang wij in het vleesch zijn, onmogelijk. De bekeering geeft echter een geruster geweten, en dat is de hoofdzaak.

Maar nu komt de vraag: wat is verzet van de ziel tegen God? Voor ons zelf weten wij het wel; maar bij onze medemenschen vinden wij hun eisch aan zichzelf meestal te licht, en soms zelfs te zwaar.

De Roomsche Kerk hakt den knoop door: zij pretendeert door God gesticht te zijn, en wie zich dus tegen haar leer verzet, is zondig voor God. En omgekeerd.

Maar wie buiten dezen hiërarchischen cercle vicieux staan, hebben niets aan deze beslissing. Integendeel, in

---

[1]) Realencyclop. Protest. Theol. u. Kirche VIII p. 169.

de geschiedenis blijkt zelfs, dat in Gods naam zeer wel iets gesticht kan zijn, dat later aan den Duivel vervalt. Wij hoorden, hoe eigenaardig het klonk, dat Calvinistische Hollanders de Portugeezen om hun Heiligenvereering hoonden, en ondertusschen zelf meenden, dat God terwille van een verbeterden katechismus den wind deed draaien! Op 't oogenblik schimpt de Communist op den Calvinistischen Antirevolutionair, die wetjes tegen hem maakt; de Calvinist vereert weer Calvijn en Willem den Zwijger, die door den Roomsche als opstandelingen worden verfoeid; deze houdt op zijn beurt Joodschen hoogepriester en Romeinschen landvoogd nog altijd na, dat zij zijn profeet kruisigden. Zoo kunnen wij verder gaan, tot bij den Jood, die Communist wordt, zich de kring weer sluit ~ bij den Communist, die in West-Europa nog protesteert, maar in Oost-Europa, waar hij zelf van kritisch ideaal tot practische werkelijkheid is overgegaan, ook al den despoot speelt!

Laat ons dus kalm-aan gaan.

Wanneer de Klassieke sprak: „Quem Deus perdere vult, dementat prius"; of de Christen: „De dwaas zegt in zijn hart: Daar is geen God. Zij verderven zich en bedrijven gruwelijk onrecht" [1]) beteekent dit, modern-vertaald: de mensch zonder vroomheid en wijsheid zal God, de Idee dezer eigenschappen, lasteren met woord en daad, en ten eenigen tijd innerlijk of uiterlijk de gevolgen daarvan moeten dragen. Maar deze religieuze gerechtigheid moet niet zonder meer met de „poëtische" gelijkgesteld worden, wier wenschen maar al te dikwijls door onze eigen farizeesche slechtheid worden voorgezegd.

Toetssteen voor de rechtvaardiging van elk verzet is, of de opstandige God dan wel zichzelf (in minderen zin)

[1]) Psalm 14:1, en 53:2.

zocht; dáárnaast ~ veel minder betrouwbaar ~ het uiterlijk gevolg der daad [1]). Thomas van Aquino kon al niet verklaren, hoe in den engel Lucifer toch het verlangen naar machtsgelijkheid met God, en zaligheidsbereiking zonder Hem, kon kiemen? Waar zal men dan den moed vandaan halen, over zijn „volgelingen" zonder meer den staf te breken?

Door het Vrijzinnig-Protestantisme werd ons tenminste één ding grondig afgeleerd: God zonder den Duivel te denken. En als wij dus elkaar gaan beoordeelen, zijn wij aan den eenen kant veel relatiever dan de Middeleeuwen, maar aan den anderen kant ook weer veel absoluter dan de 19e eeuw. En zoo zou ik willen onderscheiden twee wezens: in den opstandige, drager van het nieuwe beginsel, eerst als verderfelijk door de oude machten bestreden, later geëerd in zijn werk; en in den opstandeling, die zijn genot vindt in het vervloeken en afbreken, en wiens spoor vergaat. Den eerste noem ik Lucifer, den tweede Mefisto. Lucifer's ééne val had nooit plaats, dat is maar laster van theologen; maar Mefisto valt (doet vallen) nog elk oogenblik, dat is ervaring van mystieken [2]).

Het oordeel over opstand blijft moeilijk. Over Babeuf, ja over Catilina wordt nog getwist. Het is immers niet de vraag: „wat dreef?", zooals botweg heerschzucht en bekrompenheid formuleeren; maar: „wat overwóóg?" zooals bedachtzaam menschenkennis en zelfverwijt leerden zeggen.

---

[1]) Wantrouwen in dezen mag echter niet op angst voor de werkelijkheid teruggaan, zooals b.v. Kierkegaard in zijn stuk „Subjectiviteit" (Nieuwe Keur. Haarl. 1911, p. 230).

[2]) Maar één individualisme kennen, en dat door dik en dun tegen elke collectiviteit gelijkgeven, is de radicale fout van Carry van Bruggen in haar „Prometheus" (1919). Ik hoop dit boek over te doen.

Eerbiedig toezien en afwegen geven de zuivere instelling: figuren als Blanqui en Bakounien zijn, geloof ik, meer pathologisch dan politiek op te vatten; van een man als Luther daarentegen moet men zeggen, dat een bedorven clerus hem de kerk letterlijk heeft uitgedreven. De ketter heeft daarom meer kans op heiligheid dan de inquiziteur, omdat de eerste voor 't nieuwe offeren moet, daarentegen de laatste voor 't oude slachten mag; dus hoogere en lagere menschelijkheid juist tegenovergestelde kansen krijgen.

Nu wij alles dus zoo innerlijk gesteld hebben, weegt een uiterlijk feit als het varen om een Kaap (om weer bij den Vliegenden Hollander terug te keeren) licht. Zeker, Zembsch' en Capadose's bezwaar getuigt van een fijne conscientie, die bij elken stap op haar baan niet alleen God's aanwezigheid voelt, maar zich ook afvraagt, of Deze nooit oneerbiedig bejegend wordt; maar toch houd ik dit voor te conscientieus, of zoekt men in ieder geval het kwaad niet, waar 't in zijn ergsten vorm verschijnt.

Waar is een grens te trekken, als men bliksemafleider en inenting tegen pokken als wantrouwen in God's bestuur ziet? Niet alleen weerloosheid, neen, ascetisch zitten wachten op de voederende raaf ware tenslotte de consequentie, die ons van het Godsrijk in de buurt bracht van een, wat mager, Luilekkerland. En als men zich zoo boven de natuur uitwaande, dat men haar wetten (die God toch ook stelde) zóó verachtte, ware dit dan eigenlijk niet... de allergevaarlijkste hoogmoed?

Een bemiddelend standpunt nam de orthodoxe hoogleeraar in, die zeide: „als ik mij door Christus verlost weet, wat kan het mij dan nog schelen, of een electrische tram wordt aangelegd"! Zeker is dit technische feit

onbelangrijk, ~ afgezien dan van de vraag, of hij er naar de kerk, of tenminste naar college mee reed ~; maar hooger stel ik de opvatting van dr. Van Senden, die met Fechner de technische uitvindingen als verbeterend organisme van de wereldziel ziet;[1]) waarbij nog aangevuld moet worden, dat die techniek in immoreele handen geweldige schade aan tallooze zielen toebrengt, en als zoodanig dus al onverschilligheid in den Christen gemis aan broederliefde zou beduiden.

God is eenerzijds zooveel „zwakker" dan de boekjes willen doen gelooven; hij straft geen brutale scheepskapiteins en redt geen zoete scheepsjongetjes ~ dat laat hij aan ons over. God is anderzijds zooveel „machtiger" dan de menschen zeggen; los van dogma's vinden wij hem overal, tot in het hart van degenen die hem „loochenen".

Toevallig weet ik uit de geschiedenis een parallel voor den Vliegenden Hollander, een „wáár" feit dus. Justinianus II, een Byzantijnsch keizer op 't eind der 7e eeuw, half-waanzinnig tyran, leed eens bijna schipbreuk. Toen zijn gevolg hem tot berouw aanmaande, verklaarde hij woedend dat God hem mocht verdrinken, maar dat hij géén zijner vijanden vergaf! ~ Dat is nog wat anders dan onze held: hier niet slechts verzet, maar satanische haat tot het bittere eind! Welnu, deze wreede gek... verdronk niet, berouwde evenmin, en stierf met een gemoedsrust, waarvan ik overigens erken geen begrip te hebben. Maar wel blijkt, dat wat het uiterlijke betreft, God met een Caesar al zeer lankmoedig is. Evenmin nam Hij ook Cajus Julius het vertrouwen op zijn sterkwalijk, en toen een vriend van William James, „titanic-optimistic" à la Whitman bralde: „God is afraid of me"!

[1]) De Nieuwe Samenleving, 1 Nov. 1922. Zie ook reeds Schleiermacher's 4e Rede über die Religion.

heeft God, anthropomorfisch gesproken, geglimlacht [1]). Nog krasser, G. B. Shaw deed in zijn dolle jeugd na het ~ overigens gelasterd ~ experiment van Bradlaugh, den „atheïst" en zeer nobelen mensch: daagde „God" openlijk uit, hem binnen de 5 minuten te verdelgen ~ tot grooten schrik zoowel van zijn „geloovige" als zijn „ongeloovige" kameraden, die allebei even laf er van door gingen! [2]) Het horloge telde natuurlijk ongestoord verder ~ waarom? omdat God, het werkelijke wereldwezen, dat zich traag maar vast tot uitdrukking brengt [3]), maar weinig te maken heeft met Zeus en Jahwe, en al evenmin Abrahamsoffers vergt [4]), als vloekverboden handhaaft.

Maar toch wees ik al op de betrekkelijke zuiverheid van het ouderwetsche gevoel, dat alles door God's licht wil zien beschenen, en onze machteloosheid aan de steeds 't hoofd opstekende verwaandheid voorhoudt. Voor het lichaam geldt al: „Eén bacterie doet het heele paleis ineenstorten!"

Ik ken geen prachtiger vertegenwoordiger van het oude levensgevoel dan onzen De Ruyter, die nooit de Kaap omvoer, maar wiens deemoed toch boven alle verdenking verheven is. Men leze de aangrijpende beschrijving van zijn doodsstrijd bij Ger. Brandt, waarin hij, geheel in den geest van Linschoten's „alst Godt niet en belieft, soo

---

[1]) The varieties of religious experience. Lond. 1914 p. 87 noot. Schr. zegt: „The defiance of the phrase showed that a Christian education in humility still rankled in his breast" ~ toonde m.i. nog meer, hoe weinig men deemoed leeren kan van ander, buiten eigen ervaring om!

[2]) Back to Methuselah (1921) Preface.

[3]) Voor fundeering verwijs ik naar de schoone studie's van Dr. Bierens de Haan „De universeele beweging" en „Geboorte en Dood" in Vergezichten.

[4]) „Bovenmenschelijke" offers worden wel van enkelen gevergd, en slechts het gebed geeft daar voor troost. Maar ik bedoel, dat God nooit iets zal „eischen", wat zijn eigen wet schendt.

ist al niet", telkens en telkens God dankt en Christus gedenkt, en hoogstens over 't heil van zijn vloot, niet meer over eigen lijf en have bezorgd is. Verbluft, zijns ondanks geroerd, bedenkt de moderne aestheet, dat hier met de aanmaningen van Krisjna tot Ardjoena ernst wordt gemaakt!

En in zooverre heeft hij gelijk, dat wij, met de wandaden van „der Alte Gott" en God Jingo in 't bloedende geheugen, moeite hebben met de scheidslijn die wij tegenwoordig trekken!

De eenige bevrediging kan ik slechts vinden, wanneer ik goed acht geef, wie het zijn, die in naam van God handelen en spreken. In de 17e eeuw bestaat geen verschil van meening tusschen geestelijke en wereldlijke leiders, en men meende gemakkelijk wat Godes is, en wat Caesars is, van elkaar te scheiden en elkaar te laten aanvullen; terwijl wij thans geen grens zien, omdat de gebieden o zoo verward in elkaar overloopen! [1]) Tastend moeten wij uit zien te maken, wáár God leeft, wáár zijn tegendeel, en wat verkleurende en kleurlooze middenstof is; maar toch, de beste raad schijnt mij aan modernen, dat zij desverlangd als „God" in hun binnenste ten troon mogen gaan zitten, als zij dan maar goed weten dat de Duivel eerste-minister is!

Het vergrijp van Van der Decken vat ik dus zeer licht op, omdat het een trots in de uiterlijke wereld betreft, die wij gerust mogen koesteren, zoo niet de

[1]) Ik maak gaarne opmerkzaam op het diepzinnige werk van Max Brod Heidentum, Christentum, Judentum Lpzg. 1922, wiens opvatting over „edles und unedles unglück" mij bevrijdend voorkomt. These, antithese en synthese zijn door B. anders te scherp gesteld: het Christendom alléén asketisch opvatten is even eenzijdig als het O. T. wegdoezelen ten bate van den Talmoed; ook wordt vergeten, dat er behalve een Klassiek Heidendom een Germaansch bestond, dat zich niet vrij kon ontwikkelen, maar daarom nog niet zonder geest en invloed is!

onnoozele zelfgenoegzaamheid van Wagner, maar de heilige ontevredenheid van Faust ons bezielt.

Heel anders wordt het, wanneer ~ meest veiligheidshalve niet meer handelend! ~ onze trots innerlijk wordt, wij dus losraken (meenen te raken) van het groote leven, dat ons voedt. Zoo erken ik dus, dat de uitroep van Renan: „Je jouerais cent fois ma vie et par conséquent mon salut éternel pour la vérité scientifique de la thèse rationaliste!" veel, veel ernstiger vergrijp is; voor zoover men tenminste in dezen uitroep, meer 't verstand van Renan dan de Redelijkheid der wereld, en meer overleg dan opwelling moet vernemen. Minachting zonder meer van God is 't niet; maar met negatie van het moreel gevoel, dat de rede pas waarde verleent, wordt hier een beperkte zielsfactor ten troon verheven. Renan boette dan ook voor dit woord ~ niet in een of andere Danteske vuurpoel, maar pozitief met 'n humanitair optimisme, en negatief met een verslapping, ja verzinnelijking van zijn karakter, die op zijn werk terugsloeg. Symbolisch blijft de mythe waar, hoe onwaar de sage mag worden.

Zoo geloof ik vrede in deze vraag gebracht te hebben, en hoop dat mijn lezers haar ook voelen. Wij moeten het innerlijke en het uiterlijke, beiden zoowel motor als milieu, goed onderscheiden; en toch ook weer zien, hoe ze in niet-te-scheiden wisselwerking staan. Tenslotte gebruikt Jezus de paradox: „Die zijn ziel vindt, zal dezelve verliezen; en die zijne ziel zal verloren hebben om mijnentwil, zal dezelve vinden"; en de Indiër zegt hetzelfde: „Men verheffe zijn zelf door Het Zelf, niet vernedere men het! Het Zelf is immers zijn eigen vriend, het zelf is ook zijn eigen vijand" [1]). Zoo, zonder eenige

[1]) Matth. 10: 39 en Bhagavad-Gita VI, 5. (eigenlijk zou men één woord met vier onderscheidingsteekens moeten hebben om het Kosmische en het Individueele, pozitief en negatief, aan te duiden).

chronologie en theologie meer, is de Vliegende Hollander Rembrandtiek te zien : rosse vlam in bruine duisternissen.

\+ + +

Maar nu wij nog. Ja, nadat ik op honderd wijzen heb aangetoond, dat de heele geschiedenis ons Hollanders niet raakt, moet ik tot slot bekennen, dat de Engelschen met hun bijnaam ... precies raak geslagen hebben, zooals ze, na de noodige keeren er naast, meestal doen. Ik zei Rembrandt, maar dat is dan ook de éénige Hollander, die er ooit in slaagde onze volksziel, die oer-burgerlijke, kerksche, knusse, nuchtere handelaarsziel te verkeeren in haar tegendeel! Thomas à Kempis was Duitscher, Vondel Vlaming, Spinoza Jood ~ er bestaat ter wereld geen slijmeriger en taaier verzet tegen een collectief Ideaal dan ons individualistisch Realisme. Welk land laat met zoodanige platte berusting de wolkenstoeten van Gods Genade over zich heen zeilen? 't Lijkt soms de vraag, wie Goddeloozer moet heeten: de „onechte" Hollander, die met eigen kracht de Kaap om wou, of de „echte" Hollander, die dacht dat God over zoo iets praktizeert! 't Dunkt soms de grondigste verklaring van den Tachtigjarigen Oorlog, dat onze voorvaderen eigenlijk 't laatste vleugje Katholieke mystiek achter gewitte muren wilden ontwijken!

En wat heeft nu de vorige generatie gedaan, kortaf „Tachtigers" te noemen? Zij hebben gewerkt en gevochten, zij hebben geleerdheid vergaard, schoonheid doen glanzen; zij hebben de stomme, duffe, en smakelooze zelfgenoegzaamheid vernield, en daarvoor blijven wij immer dankbaar ~ maar hun eigen ondeugden waren, op hooger plan, dezelfde: hoogmoed van den enkeling, overschatting van den eigen kring, die nog altijd geen

Nederland kent, want geen wereld, want geen God. Een wetenschap, ten doode verkild door objectiviteit; een kunst, gloeiend-geloopen door subjectiviteit ~ beiden steeds meer de religieuze voeling met het leven verliezend en besmettend met den hoogmoed van het afzonderlijke: deze erfenis kregen wij te verduwen. Ik zeg hier niets nieuws: Van Eeden, Adama van Scheltema, Dirk Coster deden het al voor; maar het mag nog wel eens herhaald worden, temeer waar ik meen, dat noch een Kerk zonder sociale eerlijkheid, noch een Partij zonder religieuze drijfkracht, gezwegen van een Persoon zonder daad, ons ooit redding brengen kan. Vooralsnog zitten we met een „Groot-Nederland", dat als vereeniging elke leidende ras-idee mist, en bij de verkrachting van België een snuifje neemt; als tijdschrift aan de brilliante frivoliteit en 't sjagrijnig cynisme is verpacht. Eén symptoom voor tallooze. „Grooter" zal Nederland zoo niet worden! Ondertusschen: zelf beter doen is het beste verwijt. Pozitieve en praktische synthese van dit gevoel hoort hier niet meer, vermag ik nog niet; maar laat deze getuigenis staan als aansporing voor mij zelven, en, mocht het zijn, voor anderen.

Een der leiders van '80 heeft uitgeroepen: „Wij willen Holland hoog opstooten midden in de vaart der volken. Ik zeg dit niet zoo maar „dichterlijk" weg, maar ik zeg het precies zooals ik het bedoel". Dat was in 1884; veertig jaar later is er nog niets met Holland gebeurd, in ieder geval het minst door de helden achter redactietafels. De „Tachtiger" bedoelde, kòn niets meer bedoelen, dan een „dichterlijkheid". Dat „opstooten" doet men niet door strabulsterige lyriek over de snel-vervluchtigende Passie, Trots en Verdoemenis van het eigen zieltje; dat doet men slechts door eerbiedig luisteren naar de Eeuwige Ziel, die zich in de geschie-

denis openbaart; alleen wie geluisterd heeft, zal kunnen spreken; wie dacht, kan doen. IJdele wensch, de Zee onbewust te overtreffen; verheven wensch, dit bewust te doen. Maar dan geen trots-op-papier, doch daadwerkelijke fierheid, die zonder zelfvergetende vroomheid onbestaanbaar is.

Mochten wij leeren beantwoorden aan de grootsche Idee, die andere volken in ons voelden smeulen, doordat wij zelf den brand in ons hart jagen!

INHOUD.

Pag.

Voorbericht V
Inleiding 1

Hoofdstuk I

Engeland 4
Duitschland 35
Nederland 71
Frankrijk 82
Samenvatting 96

Hoofdstuk II

Bestaan geloofd 101
Historische personen (Fockesz, v. Halen, „Evert") . 107
Namen (Van der Decken, Von Falkenberg) . . . 111
Waarom Hollander? 113
Kaap de Goede Hoop (historisch en metereologisch) 114
Luchtspiegeling 124
Lichtspiegeling 125
De Wandelende Jood 126
Sindbad 127
Grieken 128
Romeinen 130
Vikings 131
Angelsaksen 132
St. Brandaen en Bran 133
Tooverschepen 137
Doodsschepen 139
Watergeest 140
Vervloekte en gekerstende schepen 147
Wodan-Odin „de Wilde Jager" 154
Mogelijke conglomeratie 157

Hoofdstuk III

Wezen van de Zee 160
Psycho-analyse 163
Ambivalentie van Moeder-Natuur 163
Prometheus 166
Pessimistische opvatting der sage 169
Optimistische redresseering 171
De Ark als drieledig symbool 171
Taliesin 176
De Zeevaarder 179
Apotheose van den Vliegenden Hollander . . . 182